T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇİN'İN YÜKSELİŞİ ve GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI: 21. YÜZYILIN BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ ve TÜRKİYE

Hazırlayan
Erdal AYIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK

Çankırı – 2022

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇİN'İN YÜKSELİŞİ ve GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI: 21. YÜZYILIN BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ ve TÜRKİYE

Erdal AYIK

ORCID: 0000 0001 9954 4136

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK

Çankırı – 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ v
TEZ KABUL VE ONAY vi
ÖNSÖZ vii
ÖZET viii
ABSTRACT ix
KISALTMALAR x
TABLO LİSTESİ xi
ŞEKİL LİSTESİ xii

1. GİRİŞ 1

2. BÖLÜM : ÇİN'İN YÜKSELİŞİ VE GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI 7

2.1. Güç Dönüşümü Tartışmaları: "Batı" ve "Doğu" Mücadelesi 7
2.2. Hegemonik Mücadele: ABD ve ÇİN 13
2.2.1. Neo - Realist Çerçeve 15
2.2.2. Neo – Liberal Çerçeve 17
2.2.3. Neo – Marksist Çerçeve 19
2.2.4. "Yeniden Doğu" : Başka Bir Bakış Açısına Geçiş 21
2.2.5. Çin Okulu: Çin'in Yükselişi? / Ahenkli Dünya (和谐世界)? 25

3. BÖLÜM: 21.YÜZYIL BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ VE ORTADOĞU/BATI ASYA 31

3.1. Büyük Strateji; Çin'in Dönemsel ve Lidersel Büyük Stratejisi 36
3.2. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya (西亚) Yaklaşımı 42
3.2.1. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya'da Arap Ülkeler ile İlişkileri 46
3.2.2. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya'da Arap Olmayan Ülkeler ile İlişkiler 48

4. BÖLÜM: ÇİN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 55

4.1. "Kuşak ve Yol Girişimi" Bağlamında Türkiye ile İlişkiler 57
4.2. Yeni Bölgesel Hegemonik Güç: Türkiye? - Fırsatlardan Zorluklara 67

5. BÖLÜM: SONUÇ 72

6. KAYNAKÇA 76

7. ÖZGEÇMİŞ 101

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *"ÇİN'İN YÜKSELİŞİ ve GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI: 21. YÜZYILIN BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ ve TÜRKİYE"* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

06 / 07 / 2022

Erdal AYIK

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erdal AYIK tarafından hazırlanan *"ÇİN'İN YÜKSELİŞİ ve GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI: 21. YÜZYILIN BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ ve TÜRKİYE"* başlıklı bu çalışma, *06/07/2022* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği]* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Sadat DEMİRCİ	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Haluk KARADAĞ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 23/06/2022 tarih ve 2813/A sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Siyasi gelişmelerin yoğun olduğu ve bu sebeple "uzun" geçen 20. Yüzyılın ardından umutla beklenen yüzyıl olarak 21. Yüzyıl; daha ilk çeyrek içerisinde baş döndürücü gelişmeler içermektedir. Yüzyıl başlangıcında yaşanan 11 Eylül terör saldırıları, takiben gelişen sıcak savaşlar, 2008 Finansal Krizi, başarısız devletler, kitle imha silahlarının hızlı yayılımı, uluslararası terörizm, göç krizleri ve "Batı"nın krizler karşısındaki çarpık, tutarsız ve karmaşık eylemleriyle ortaya çıkan başarısızlık hali. "Doğu" da ise küreselleşmenin semerelerini -bilgi, sermaye, teknoloji vb.- fırsata çeviren sistemik hegemonik rakiplerin yükselişi. Bu yükselişin bölgesel hegemonik aktörlerin ortaya çıkmasına verebileceği fırsat ve zorluklar. Bu bağlamda; tüm bunların ortaya çıkardığı yeni küresel sistemin değerlendirilmesi zorunluluğu ile bu çalışma ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ufuk açıcı bilgi ve birikimi ile destekleyen değerli hocam Profesör Doktor Sezai ÖZÇELİK' e çok teşekkür ederim. Çalışmanın ortaya çıkma sürecinde; dualarını her zaman yanımda hissettiğim annem Hatice ve babam İsmail'e, sabrını ve desteğini esirgemeyen eşim Sevim'e, kendilerinden mahrum bıraktığım değerli zamanlar için ömrümün gülleri çocuklarım; Elif, Hatice Sena ve Mehmet Miraç'ıma sevgi dolu şükranlarımı sunuyorum.

06/07/ 2022

Erdal AYIK

ÖZET

Tezin Başlığı : Çin'in Yükselişi ve Güç Dönüşümü Tartışmaları: 21. Yüzyılın Başında Değişen Güç Dinamikleri ve Türkiye
Tezin Yazarı : Erdal AYIK
Danışman : Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 06/07/2022

Bu çalışma, "Doğu" ile "Batı" arasındaki güç mücadelesini; güç geçişi, Çin'in yükselişi ve Soğuk Savaş sonrasının mevcut hegemonyası ABD nezdinde "Batı" ile verilen güç dönüşümü temelli "Doğu"nun mücadelesini incelemektedir. Uluslararası İlişkilerin iki ana akım teorisi, idealizm ve realizm çerçevesinde Çin'in yükselişi ve güç geçişine ilişkin özellikle hegemonik tartışmalara değinilmektedir. Çin'in yükselişiyle birlikte Uluslararası İlişkiler alanı Neorealizm, Neoliberalizm, Neomarksist ve hatta ilerisine giderek Asya Merkezli hegemonya ve hegemonik mücadele ile açıklamaktadır. Amacımız teorik tartışmanın çerçevesini sınırlamak için özellikle kötümser ve iyimser argümanlarla konuyu açıklamaktır. Çalışmanın ikinci bölümü; Çin'in Uluslararası İlişkilerdeki rolünü genel hatlarıyla özetlemekte, özellikle büyük güç politikalarına ve Çin'in yakın bölgesel komşularıyla ilişkilerine odaklanmaktadır. Bölgesel yaklaşımlardan Ortadoğu ve özellikle Arap olmayan ülkelerle ilişkisinde Çin ve Ortadoğu ile ilgili literatürün bir incelemesini sunmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü, Çin'in Arap olmayan Ortadoğu ülkelerinden tarihi ve diplomatik ilişkileri olan Türkiye özeline odaklanmaktadır. Çin'in Ortadoğu politikalarının tarihsel arka planını dört farklı döneme ayırdığımızda karşımıza çıkan; (i)ideolojik dış politika, (ii)bağımsız dış politika arayışı, (iii)pragmatist dış politika ve (iv)aktif pragmatist dış politika, yapısı ile Çin'in aktivizmine odaklanarak konu aktarılmaktadır. Bu bağlamda, 21.yüzyılın şu ana kadar ki en büyük ve başarılı birliktelik vurgulu projesi Kuşak ve Yol ile orta koridor üzerindeki kilit ülke konumu, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik önemi günümüzde daha fazla artan Türkiye ile ilişkiler incelenmektedir. Bu kapsamda, örneğin; yükselen hegemonik güç Çin'in, Kuşak ve Yol ile Türkiye'ye bölgesel güç / bölgesel hegemonik güç olma fırsatını sunup sunmadığı soruları araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Hegemon, Kuşak ve Yol, Ortadoğu, Türkiye.

ABSTRACT

Thesis Title : The Rise of China and Power Transformation Discussions: Changing Power Dynamics and Turkey at the Begining of the 21st Century.

Author : Erdal AYIK
Supervisor : Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK
Department : International Relations
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 06/07/2022

This study examines the power struggle between the "East " and the "West" within the framework of the concept of the power transformation, the rise of China, and the current hegemony of the post-Cold War international order, the USA. It addresses particularly hegemonic debates on China's rise and power transition by applying two mainstream theories of International Relations, idealism and realism. With the rise of China, the International Relations field mostly explains it with Neo-Realism, Neo-Liberalism, Neo-Marxist and even further, Asia-based hegemony and hegemonic struggle. Our aim is to explain the rise of China by using the pessimistic and optimistic arguments within the limitations of IR the theoretical debate. The second part of the study outlines the role of China in IR broadly and specifically focuses on the great power politics, the concept of hegemony, and China's relations with its close neighbors. It also presents a review of the Middle East from regional perspectives and the literature on the China role in the Middle East, especially in its relationship with non-Arab countries. The third part of the study focuses on Turkey as one of the non-Arab Middle Eastern countries that have historical and diplomatic relations with China. The study divides the historical background of China's Middle East policies into four different periods; (i) ideological foreign policy, (ii) search for independent foreign policy, (iii) pragmatist foreign policy and (iv) active pragmatist foreign policy, focusing on China's activism. In this context, relations with Turkey, which is the key country on the middle corridor, is examined because Turkey is so far the most important geo-stratetgic and geo-economic country for China's Belt and Road Project (BRP) in the 21st century. In addition, it searches for questions for whether China's BRP presents Turkey to be a regional power / regional hegemonic power?

Keywords: China, Hegemony, Belt and Road, Middle Eastern, Turkey.

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
CMG	China Merchants Group
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IRİ	İran İslam Cumhuriyeti
KYG	Kuşak ve Yol Girişimi
MC	Milletler Cemiyeti
MOFTEC	İsrail Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PLA	Halk Kurtuluş Ordusu
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
SOC's	Çin'de Devletin Sahip Olduğu Şirketler
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
UAM	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 3 - 1: Çin merkezli ikame uluslararası kurumsal yapı 34
Tablo 4 - 2: Çin'in katıldığı BM barışı koruma operasyonları (1990-2019)..... 60

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No: **Sayfa**

Şekil 2 - 1: On üçüncü yüzyılda dünya sisteminin şekli 7
Şekil 3 - 2: Geniş ortadoğu ve batı asya(ortadoğu) 45
Şekil 4 - 3: Botaş boru hatları 65
Şekil 4 - 4: ‘Eastmed’e alternatif hat önerisi 66

1. GİRİŞ

21. yüzyılda, Uluslararası İlişkilerde en çok konuşulan konuların başında; ekonomik büyümesini yoğunlaştırmaya başlamasıyla birlikte Çin ve Çin dış politikasının Soğuk Savaş sonrası hegemonik güç olarak ABD ile mücadelesinin uluslararası sonuçları gelmektedir. Bu bağlamda akıllara ilk gelen hegemonya savaşı olmaktadır. Çin'in kendi bölgesinde güçlü olması ve dünya siyasetindeki rolü; Napolyon ve Büyük Britanya Büyükelçisi Macartney gibi çeşitli figürlerin vurguladığı tarihsel bir mirasa sahiptir. Bu tarihsel miras; güç dönüşümlerini içermektedir ki konuya en geniş perspektiften bakıldığında asıl mücadele ve dönüşüm "Doğu" ile "Batı" arasında yaşanmaktadır. Konunun içindeki aktörler zamanla değişkenlik göstermiş olabilir. 21.yüzyıl da bu dönüşüm ve mücadelenin aktörleri ABD ve Çin'dir.

Hegemonya literatüründe etkin olanın dış politika olduğu açık olup konuyu dış politika çerçevesinde incelemeye başlayabiliriz. Çin dış politikasında karar alma süreçlerinde birkaç farklı bürokratik oluşum etkili olmaktadır. Çin Komünist Partisi(ÇKP) ve Halk Kurtuluş Ordusu(PLA), yeni "stateowned" şirketler (SOC's - Türkiye'deki KİK ve KİT'ler gibi), Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı(MOFTEC) gibi ekonomik odaklı bürokratik yapılar bulunmaktadır. Örneğin MOFTEC; nükleer, kimyasal, çift yönlü ihracatlar üzerinde oldukça etkin bir kontrole sahiptir. Ayrıca Çin ile uluslararası kurumlar arasındaki ilişkiyi yürütmekten de sorumludur. SOC's dediğimiz şirketler ABD' de ki firmalar, Avrupa Birliği (AB), Japonya ve Kore ile ortaklıklar kurarak başladı. Bunun bir sonucu olarak Çinli SOC'ler; Çin ile bu ülkeler arasındaki dış politika sorunları açısından ekonomik faydaları önceliklendirmeye başladılar. Özellikle son otuz yıl içerisindeki Çin'in iç siyasetinin istikrarlı dönüşümü ve liderlikteki değişiklikler Çin'in dış politika karar alma sürecini de etkilemiştir. Mao sonrası dönemin en önemli siyasi figürleri arasında Deng Xiaoping, Jiang Zemin, Hu Jintao ve Xi Jinping gelmektedir. Xi Jinping'in başkanlığa geçişi sırasında Bo Xilai meseleleri gibi ciddi siyasi skandallar bulunsa da Çin dış politikasını önemli ölçüde etkilemedi. ÇKP genel sekreketeri olarak Xi Jinping Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin başkanı seçildikten sonra Çin ulusal kaygılarını tanımlayan bir "beyaz kitap" ta "Yeni Güvenlik Kavramı"nı ilan etti. Bu yeni stratejiye göre Çin, dış politikasında üç önemli

çıkara öncelik vererek hareket edecekti; toprak bütünlüğünü korumak, ekonomik kalkınmayı sürdürmek ve büyük güç statüsü elde etmek.

Çin, güçlenen ekonomisi ve geliştirmiş olduğu küresel projelerle "ekonomik hegemon" olarak ortaya çıkıyordu. Bu hiç kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne açık bir mesajdı. Soğuk savaş sonrası uluslararası düzende hegemonik güç olan ABD'ye ve onun tek taraflı eylemlerine yönelik eleştirisini gittikçe yoğunlaştırdı. Bununla birlikte, geleneksel güvenlik tehditleri -ABD'nin hegemonik tehdidi ve Japonya ile Hindistan'ın oluşturduğu tehdit de dâhil olmak üzere- değişmeden kalırken, ana hatlarıyla belirtilen sağlık (salgın hastalıklar), yerel sorunlar (Tayvan, Honkong, Doğu Türkistan vb.) ve uluslararası terörizme kadar çeşitli eklemlenmeler görülmektedir. Reformist hareketler; dünya ekonomilerinin kapalı pazarlardan açık pazarlara büyük dönüşümüyle, Washington Mutabakatı ve neo-liberal reformlarla aynı zamanda gerçekleşiyordu. Washington Mutabakatına karşı Pekin Mutabakatı yeni bir tartışma meydana getirdi. Çin'in gelişen ekonomik reformları hem iç hem de dış ekonomik ilişkilerde somut politika uygulamalarına yol açmıştır. 21. Yüzyılın ilk on yılında Çin'in piyasa ekonomisine eksik dönüşmesine rağmen mevcut liberal uluslararası ekonomik kurumlara entegrasyonu hakkında önemli tartışmalar yürütülmekteydi. SOC'lerin hem Çin hem de Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu gibi bölgelerdeki gelişmekte olan pazarlarda yani dış dünyada artan yatırımları "Batılı" ve Çinli şirketler arasındaki en ciddi çatışma sorunu haline geldi. Çin kendi ekonomik yapılarının dönüşümü yerine bu ülkelerle günlük iş yapmanın pratik faydalarına ve yurt içinde sürdürülebilir seri üretime öncelik verme stratejisini yürüttü. Zaman gerektiren uluslararası kurumlara tam entegrasyon için Çinli yetkililer farklı bir model deniyordu. Süreci hızlandırmak adına özel ekonomik bölgeler kurup, finansal sistemi düzenleme yoluyla iyileştirerek ve diğer ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak çeşitli yeni ekonomik politikalar uyguladı. Hiç kuşkusuz bu projelerin en önemlisi 20 trilyon dolarlık havuz ve Küreselleşme 2.0 (Barber, 2021) olarak adlandırılan Kuşak ve Yol Girişimi(KYG)'dir. ÇKP'nin üçüncü genel kurulunda ivme kazanan, Xi Jinping'in dış dünyayla ekonomik olarak bütünleşme fikrinin yansıması "Çin Rüyası" dır.

Son yirmi yılda oldukça güçlenerek büyüyen Çin ekonomisinin önündeki en ciddi engel ise ülkenin enerji ihtiyacı ile ilgilidir. Çin dış politikasında muazzam etkisi olan enerji bağımlılığı Çin'in uzak bölgelerdeki dış politikasındaki aktivizminin en önemli nedenidir. Enerji ihtiyaçlarının bir sonucu olarak; hem Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika gibi enerji açısından zengin bölgeler dış politikasının ana odağı haline gelmiş hem de bu bölgelerdeki bölgesel ve uluslararası krizlere girme zorunluluğu doğmuştur. Bölgesel ve uluslararası krizlere müdahil olmak diğer büyük güçlerle ilişkiler demektir ki bunların en önemlisi Çin ile ABD arasındadır. Yani, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda küresel ve bölgesel güvenlik çatışmaları da iki ülke arasında bir güvenlik ikilemini tetikledi. Tayvan, Güney Çin Denizi anlaşmazlığı ve RMB(renminbi)'nin devalüasyonu gibi karşı karşıya oldukları ciddi sorunlar olsa da; henüz doğrudan çatışma yaşanmadı. Çin-ABD ilişkilerinde; Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in hegemon ile yaşamayı öğrenmesi ve ABD'ye yönelik politikasında evrim geçirmesi sonucu Çin-Rus ilişkilerinin daha fazla gelişmesinden de görülebilir. Artan ekonomik ve bölgesel güvenlik endişeleri her iki ülkeyi bölgesel bir iş birliği örgütü olan Şanghay Beşlisi'ni kurmaya teşvik etti. Avrupa Birliği'nin karmaşık ama kurumsal yapısı nedeniyle Çin-AB ilişkileri, Çin ile ABD veya Rusya arasındaki ilişkilerden daha fazla kurumsallaşmıştır. 1978'teki ilk anlaşmadan 2003'teki Çin'in AB 'beyaz sayfa' duyurusuna kadar ve tabi ki sonrasında da ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi güçlenerek devam etmektedir. Çin'in AB ile olan ilişkileri Çin'in hem Rusya hem de ABD ile ilişkilerine bir alternatif olarak düşünülebilir. Ayrıca hem Çin hem de AB, ABD hegemonyasını ve uluslararası krizlerdeki tek taraflı eylemini sınırlamanın yollarını arıyor olabilir. AB tarafından bakıldığında siyasi, ekonomik ve sosyal konulardaki etkisi nedeniyle Çin, Asya'nın en önemli ülkelerinden birisi olması sebebiyle Asya'ya yönelik AB stratejisiyle temelden ilgilidir.

Gelişmekte olan bir hegemon olarak Çin'in ilk etapta önem verdiği dış politik amacı yakın bölgesindeki ulusal çıkarlarını korumak olmuştur. Tayvan sorunu, Çin-Japon ilişkileri, Güney ve Doğu Çin Denizi anlaşmazlıkları ve Kuzey Kore meselesi gibi konular önceliklidir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar, Senkaku/ Diayu adaları üzerindeki anlaşmazlıklar, Doğu Çin Denizi'ndeki münhasır ekonomik bölgeler ve her iki ülkede yükselen milliyetçilik ile Çin'in yükselişi Çin-Japon ilişkilerini etkilemiştir. ABD hem Japonya hem de Güney Kore için bir güvenlik şemsiyesi sağlamış olsa da,

Japonya, yakın bölgesinin siyasi ve ekonomik atmosferi nedeniyle hala kendini güvende hissetmiyor. Japonların Çin'in yükselişinden korkması, bölgesel düzene karşı güvenlik tehditleri algısını hızlandırdı. Buna karşılık Çin, bölgesel aktörler arasındaki anlaşmazlıklarda barışçıl müzakereleri vurgulayarak hem Japonya'yı hem de ABD'yi tatmin etmeye çalıştı. Ancak Çin'in hem doğu hem de Güney Çin Denizi'ne ilişkin politikaları komşu ülkeler arasındaki korkuyu artırdı. Ayrıca Çin'in Kuzey Kore'ye ekonomik destekle birlikte ideoloji, bölgesel güç dengesi ve küresel endişeler de dâhil bir dizi faktör Çin'in politika yapıcılığını etkiledi. Çin'in Kuzey Kore ile yakın ilişkisi Japonya, Güney Kore ve ABD ile sürtüşmeye neden oldu. Ancak Kuzey Kore nükleer kriziyle ilgili olarak Çin, bu güçlerin gözünde dengeleyici olarak görülüyordu. Örneğin konuyla ilgili görüşmelerde Çin, Kuzey Kore'nin politika yapımını etkileyebilecek tek aktördü ve aslında Kuzey Kore'nin saldırgan nükleer politikalarına karşı çıkmaktadır. Ancak, İran nükleer krizine ilişkin tutumuna benzer bir şekilde Çin'in resmi duruşu, Kuzey Kore'nin barışçıl yollara yönelik nükleer enerji geliştirmesini desteklemeye devam etmek olmuştur. Bununla birlikte, Tayvan sorunu yalnızca Çin ile Tayvan arasında değil aynı zamanda Çin ile ABD arasında bir sorundur çünkü ABD, Tayvan İlişkileri Yasası'ndan bu yana Tayvan için bir güvenlik şemsiyesi sağlamıştır. Tayvan sorununun birkaç nedenine değinecek olursak, bunlar; anakaranın temsili konusunda her iki tarafın tarihi iddiaları, iki toplum arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar, Tayvan'ın daha önce sanayileşmesi ve modernleşmesi, Çin askeri müdahale korkusu, Tayvan'a ABD silah satışları ve bölgesel güç dengeleri olarak sıralayabiliriz.

Çin'in Latin Amerika ve Afrika ülkeleriyle ilişkileri gibi Çin ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler de gün geçtikçe iyileşmekte ve fakat daha grift bir yapıdadır. Sun Degang, ÇHC'nin kurulmasından sonra Çin ve Ortadoğu ile ilişkilerin üç döneme ayrıldığından bahsetmekte; başlangıçlar, büyüme ve hızlanma. Bu gelişme spektrumuna göre ilk otuz yıl Soğuk Savaş'ın ideolojisi ve siyasi baskılarından etkilenmiştir. Daha sonraki kısımlar Çin'in bölgedeki artan rolü ile birlikte değerlendirilmektedir. Büyük güçler arasında enerji kaynakları üzerinde hegemonik bir mücadele sorununu tetikledi. Çin'in Ortadoğu'da artan etkisi ABD'nin bölgedeki yeteneklerini olumsuz etkilemektedir. Çin'in özellikle Basra Körfezi'nde büyüyen ekonomik ve askeri ilişkileri ABD ile Çin arasında ciddi bir çatışmaya yol açabilir.

Çin'in enerji ihtiyacı karşılığında bölge ülkelerine silah sağlamakla suçlanmasının nedenlerinden birisi ABD'nin bu durumu yani Çin'in askeri ve silah tedarikindeki rolünü bölgede yıkıcı bir faktör olarak değerlendirmesinden kaynaklıdır. Bütün bakış açıları kötümserlik üzerine değil, örneğin, Çin'in Ortadoğu'da ABD ile bir çatışma aramadığını ancak Çin'in bölgede bir güç komisyoncusu olduğu iddia edilmektedir. Shichor'a göre Çin, Ortadoğu ilişkilerini Tiananmen Meydanı olaylarında bir "rehabilitasyon" stratejisi olarak kullandı. (Shichor, 1979) Çin'in Körfez krizindeki rolü, Çin'in Irak'ın 1985'te Kuveyt'in işgalini ciddi şekilde eleştirerek ABD'nin Çin'e karşı izolasyon stratejisine bir dengeleme stratejisi denediğini kanıtlamaktadır. Bütün bunlarla birlikte Çin'in yeni hegemon olduğu iddiasının odak noktası olan ekonomik ilişkilerine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre, ABD'nin bölgedeki ekonomik varlığı çok güçlü olduğu için Çin Ortadoğu'da tek aktör olamaz. Ayrıca, Çin'in bölgedeki rolünü diplomatik bir arabulucu olarak görenler bulunmaktadır. Çin'in enerji ihtiyaçlarının onu Ortadoğu'da aktif bir dış politika izlemeye sevk ettiğini ve Çin'in bölgedeki artan etkisinin bir çatışmaya neden olabileceğini dile getirenlerde bulunmaktadır. Olimat'ın iyimser bakış açısına göre ise Çin, ABD varlığına meydan okumayı değil yalnızca enerji zengini ülkelerle ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan Çin'in güvenlik kaygıları da Çin dış politikası etkilemektedir ki Çin'in Ortadoğu'da yer alması için petrol ve enerji ihtiyaçlarının yanı sıra başka nedenlerde bulunmaktadır. Sincan, İran nükleer krizi ve Aden Körfezi'nin güvenliği gibi konular Çin'in ulusal güvenlik kaygıları arasındadır.

Çin'in eşi görülmemiş ekonomik büyümesi, sadece kendi bölgesel düzenini değil, aynı zamanda uluslararası siyasi ve ekonomik düzenleri de yavaş yavaş etkiledi. Çin'in siyasi, ekonomik ve askeri ilerlemeleri ve bunların dış politika davranışları üzerindeki etkileri Ortadoğu'da Arap olmayan ülkelerle olan ilişki üzerinden incelenecektir. Arap olmayan ülkeler ve diğer çatışmalardaki rolleri bölgenin siyasi yapısını değiştirme kapasitesine sahiptir. Bu okumada özellikle iki aktör devlet İsrail ve Türkiye dikkat çekicidir. İran Arap olmayan ama enerji bağlamında Arap olan ülkelerle olan ilişki içerisinde değerlendirilebilir. İsrail ve Türkiye arasında ise 21. Yüzyılın en büyük projesi Kuşak ve Yol' un orta koridorunda bulunan Türkiye hem kilit olma pozisyonu hem de ABD ile farklılaşan politik ve askeri hamleleri ile ayrışmaktadır. Konunun Türkiye'yi ayrıştıran önemli noktalarından birisi de Doğu Akdeniz ve Kıbrıs sorunu

üzerinde bölgesel güç olarak son derece etkin hamlelere sahip olması ve uygulayabilmesidir. Jeo-stratejik konumuna ek olarak bir NATO üyesi olarak hem bölgesel hem de küresel güçlerin dış politikalarını etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Ortadoğu'da büyük güçler arasında Çin, bölgeye en uzak olanıdır. Jeopolitik bir analizle devam edecek olursak bu mesafenin ikili ilişkileri olumsuz etkilemesine rağmen Çin, enerji ve ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi Ortadoğu'ya ulaşmanın alternatif yollarını bularak bunu aşmaya çalışmaktadır. Çin Arap olmayan ülkelerle ilişkilerini geliştirerek bu coğrafya da daha etkili olmak istemektedir. Bu nedenlerle, Çin'in dış politikasının nasıl dönüştüğü ve Çin'i Ortadoğu'da daha aktif dış politikalar uygulamaya hangi faktörlerin yönlendirdiği soruları Arap olmayan Ortadoğu ülkeleri üzerinden ve özellikle Türkiye üzerinden yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde dönüşüm içerisinde olan güç odakları "Doğu" ve "Batı" ile onun hegemonik temsilcileri ABD ve Çin mücadelesi irdelenecek ve bu kapsamda iki aktörün küresel politikalarına bakılacaktır. İkinci bölümde; Çin'in artan enerji ihtiyacı ve enerji güvenliği bağlamında en öncelikli bölgesel ilişkilerini içinde barındıran Ortadoğu bölgesi, 21.yüzyılın başında değişen güç dinamikleri bağlamında yerini alacaktır. Ortadoğu kapsamındaki ilişkilerin sadece enerji kaynaklı ihtiyaçlardan oluşan ilişkiler yumağı olmadığı dikkate alınarak jeopolitiği etkileyebilecek yetenek ve kapasiteleri olan Arap olmayan ülkelerle Çin'in ilişkisine odaklanılacaktır. Bu bağlamda üçüncü bölümde; hem NATO ülkesi olması hem de Kuşak ve Yol projesindeki orta koridor üzerindeki kilit ülke Türkiye ile olan ilişkiler değerlendirilip, Çin'in Türkiye'ye alt/bölgesel hegemonik güç olma yolunda sunduğu fırsat ve getirdiği zorluklara değinilecektir.

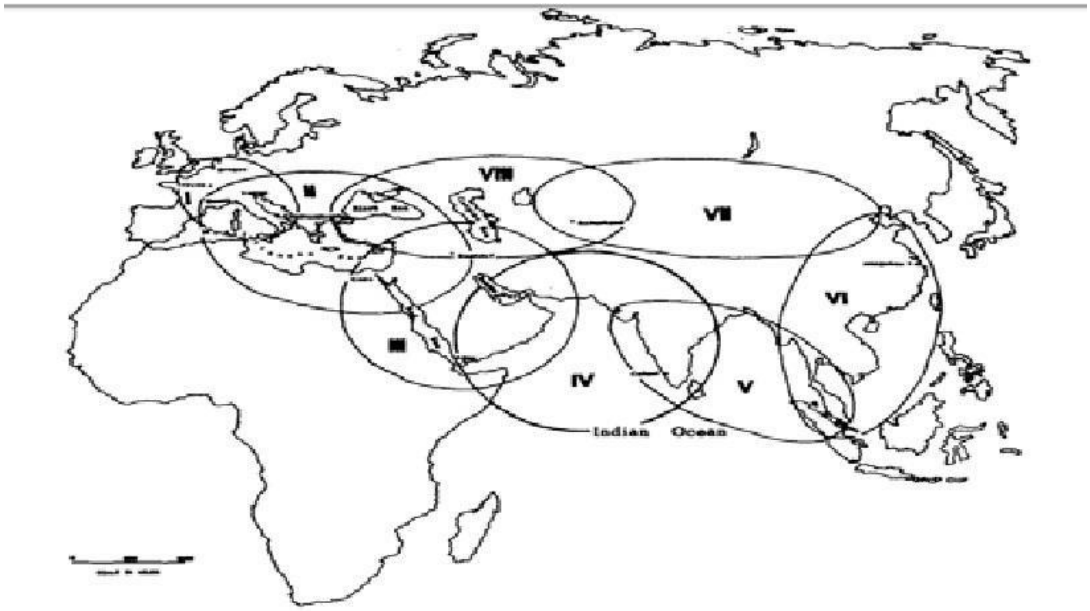
2. BÖLÜM : ÇİN'İN YÜKSELİŞİ VE GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ TARTIŞMALARI

2.1. Güç Dönüşümü Tartışmaları: "Batı" ve "Doğu" Mücadelesi

Uluslararası ilişkilere ilgi duyan herkesin 21.yüzyılda en çok konuştuğu veya tartıştığı konuların arasında, uluslararası sistemin ne yöne doğru geliştiği ve istemsizce gelişen olayların yaşanmakta olduğu iddiaları bulunmaktadır. "Batı" dünyasının güç kaynaklarında ansızın ortaya çıkan 2008 ekonomik kriziyle birlikte başlayan tartışma, Covid-19 pandemisinde oluşan insani krizi yönetmede gösterilen başarısız durumlar gerçeğinde zamanla derinleşmektedir. Bununla birlikte "Batı"lı devletlerin salgın sürecindeki korsanvari eylemleri "Batı"nın küresel imajını da ciddi biçimde sarsmıştır. Uluslararası sistemin son otuz yılında ağırlığı gittikçe artan küreselleşme sürecinin belirlediği ekonomi-politik güç dengelerinin derinden sarsıldığı ve sistemin geleceğine ilişkin belirsizliklerin giderek arttığı görülmektedir.

Tarihsel olarak büyük güçler arasındaki güç kaymaları incelenmiş ve kimilerince ülkelerin ekonomik büyüme ve hızlarındaki eşitsizliklerle açıklanmaya çalışılmıştır (Nau, 2001). Ayrıca büyük çapta savaş ve yıkıcı doğal felaketler de bu tür jeopolitik güç kaymalarına neden veya çarpan etkisi olmaktadır. Bununla birlikte; güç merkezlerinin değişikliği ve ulus-devletlerin belirli aralıklarla yükseliş ve düşüşlerini tarihsel sürecin doğal bir seyri olarak gören başka bir değerlendirme de mevcuttur (İbn-iHaldun, 2015).

Şekil 2 - 1: On üçüncü yüzyılda dünya sisteminin şekli

Kaynak: (Abu-Lughod, 1987)

Modern dünya ekonomisinin kökeninin Asya merkezli olduğunu 1994 yılında yayınladığı makalesinde dile getiren Frank; bu duruma karşılık 1800'lerden sonra Avrupa'nın ön plana çıkmaya başladığını ve geliştirdiği "azgelişmişliğin gelişmesi" ve "yeniden Doğu" gibi kavramlar ile mevcut paradigmaların yıkılmasına ve yeni bir paradigmanın oluşturulmasına katkı sunmuştur. Dünya ekonomisinde Şekil 2-1'de görüleceği üzere 1800'lerden önce baskın konumda bulunan bölgeler nerelerdi diye bakıldığında yanıtının Asya olduğunu ve Asya merkezli bu dünya ekonomisinde merkezî bir role sahip olan ve hiyerarşinin tepesinde ise Çin'in bulunduğunu belirtmiştir. Frank'a göre, Doğu Asya'nın son zamanlardaki gelişiminin küresel çapta "şaşkınlık" la karşılanmasının sebebi; bu gelişimin Batılı olayların düzeneği içine yerleştirilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Asya'nın "yükselişi" nin sadece Batı'nın şemalarına uymadığı için sürpriz olarak görülmemesi gerektiğini söylemektedir (Frank, 2010).

Küresel sistem içerisinde yaşanmakta olan bir değişim/dönüşüm sancısıdır ve güç merkezlerinde meydana gelen kaymalar dört temel krizle yüzleşmektedir. Birinci kriz; uluslararası ekonomi-politik güç ilişkilerindekidir. Mevcut ekonomik büyüklükleriyle dünya GSMH'sinin yarısından fazlasına sahip olan "Batı"ya rağmen "Doğu" yükselmeye başlamıştır. Bu durum, ticari ilişkilerde 2019 Huawei örneğinde olduğu gibi Batılı devletlerin daha korumacı bir strateji benimsemesine yol açmaktadır

(Bayram, 2019). Uluslararası örgütlerin küresel yönetişim noktasındaki yaşadığı ise ikinci krizdir. BMGK ve NATO'nun, uluslararası arenada rekabetin yükseldiği bir zamanda bölgesel çatışmaları(Libya, Suriye vb.) engelleme veya bitirmekte tesirsiz kaldıkları görülmüştür. AB ise mültecilere karşı gayri-insani müdahaleler sergilemekte ve küresel ekonomik krizlere karşı etkisiz kalmaktadır. Güncel olarak Covid-19 pandemisinde WHO gibi kendilerine en çok ihtiyaç duyulan uluslararası örgütler gereken reflekslerin yoksunluğunda meşruiyet krizleri yaşamaktadır. Hem siyasi hem entelektüel anlamda cemiyetlerine yön verecek vizyon sahibi lider ve kanaat önderlerinin kalmaması ise üçüncü krizdir. Trump, Macron, S.Kurz, Ursula von der Leyen, Sarkozy gibi gerek yönetmekte zorlanan gerekse ilham kaynağı olamayan siyasi figürler görülmüştür. Dördüncü ve son kriz ise küreselleşmenin liberal ve ekonomik normları ve değerlerine dair güven erimesidir. ABD ve AB'nin 2008 yılındaki finansal krizde liberal değerleri bir kenara atıp pek çok şirketi devletleştirdikleri görülmüştür. Devlet müdahalesinden ayrı konumlandırdıkları ekonomiyi bizzat kendi yönetim ve merhametlerine bırakmaları, liberal değerlerin bizatihi kurucularınca hasara uğratılmasıyla liberal kurumlara ve değerlere yönelik ciddi bir güven kaybına neden olunmuştur. Demokratik yönetim ilkelerinin ihlalleri de önemli güven kaybına neden olmuştur. Avusturya ve Fransa gibi ülkelerce İslam-düşmanlığı ve neo-faşist partilerin toplumsal desteklerinin artması, Avrupa demokrasilerinin geleceği için endişe kaynağı olmuştur. 2020 ABD Başkanlık seçimleri ve sonrasında yaşanan gelişmeler demokratik usullere yönelik güvensizliği artırmıştır. Bu kapsamda, "Batı" sayılan krizlerle çöküş dönemi yaşamaktadır.

Bütün bunlara karşılık "Doğu", küreselleşmenin getirmiş olduğu bilginin transfer özelliği yanına ucuz iş gücü temini sonucu yaşanan sermaye akışıyla hem bilgiye hem de sermayeye kavuşmaktadır. Bu ise "Batı"dan "Doğu"ya transfer edilen faktörlerin çoğalmasına neden olmaktadır. "Doğu" yaşadığı yönetim ve ekonomik sıkıntılardan çıkarmış olduğu derslerle ve karşısındaki "Batı" gücüne karşı, birliktelik projelerine ağırlık vermeye başlamıştır. Statüko ve güç sahiplerine karşı direncin temel prensibi olan birliktelik ile güç paradigmaları arasına stratejik sızmalar yapılmaktadır. Bu sızmalar sonucu hem "Doğu"yu ayağa kaldıracak bölgesel ve/veya küresel güç odakları oluşmakta hem de "Batı" temelli uluslararası yapılar kendi aralarında sorunlar yaşamaktadır. Sonucunda da kontra hareket kabiliyetleri zayıflamaktadır. Anarşik

yapıya sahip olan uluslararası ortamda gösterilen bu zayıflık görünen o ki "Doğu" için avantaj oluşturmaktadır.

Doğu'nun yaşamış olduğu bu güçlü değişimle post güvenlik dönemde gerçekleşen stratejik hareketler bağlamında değerlendirilen post güvenliğin jeopolitiğinde, "Batı" dünyasının güvenlik konusunda önemli uluslararası kurumlarından NATO ve kapasite-yetenek değerlendirmesi önemli bir duraktır. İtham edilen beyin ölümü suçlamasının muhatabı NATO'nun, ABD önderliğinde ki "Batı" dünyasında stratejisi acaba nasıl olacaktır? Keohane göre; uluslararası kurumların, siyasal bağlantıları kurumsallaştıran ve devletlerin gündem ve çıktılarını etkileme kapasitesi vardır (Keohane R. , 1984).Yeni durumda Keohane'nin söylediği gibi, NATO bu uluslararası kuruluşlardan biri mi olacaktır? Ikenberry tam bu noktada; küresel hegemonyasını kaybetmeye başlayan ABD, yeni bir hegemonya inşa etmek yerine NATO gibi uluslararası kurumlar ile birlikte kurumsallaştırılmış bir mekanizmanın oluşturulması ile kendi hegemonik gücünü muhafaza edebileceğini söylemektedir (Ikenberry, 1996). Keohane göre ise bu durumun önündeki en büyük engel Çin'dir (Keohane, 2012). 11 Eylül saldırıları sonrası belki de ilk defa Rusya Ukrayna savaşı sırasında "Batı" birliktelik sağlama noktasında aynı bütünlükte Rusya'ya karşı hareket edebilmiştir. Fakat Çin'in, ABD ve NATO'yu suçlayan dili sonrası birliktelik içerisinde çatırdamalar meydana geldiği görülmektedir.

Soğuk Savaş ve sonrası dönemde hiçbir rakibin, bugünkü gibi iki sistemik rakiplerin(Rusya ve Çin) karşısına çıktığı gibi büyük bir tehdit içermediği söylemi ile NATO 2030 konsepti; aynı zamanda artan ve şiddetlenen kitle imha silahlanması sonucu uluslararası terörizme daha fazla odaklanılmasına, "güney" kanatta şekillenen jeostratejik yapıya, değişen teknolojik manzara ve siber güvenliğe, can sıkıcı devlet dışı tehditler ile insani ve doğal risklere kalın puntolarla işaret etmektedir (NATO, 2020a). 2010 Stratejik belgesinden bu tarafa NATO'nun değişen güvenlik ortamı içerisinde hiç şüphesiz kaygısının en çok arttığı aktör Çin'dir. Çünkü 2010 Stratejik belgesinde yer almayan fakat 2030 konseptinde ise Rusya ile birlikte yer alan Çin, elde ettiği teknolojik ilerleme(Batı için "bu" daha çok hırsızlık kaynaklı) ve oluşturduğu özellikle siber güvenlik tehdidi ile NATO'nun tehdit algısı içerisinde yerini almıştır. Ulusötesi tehdit ve riskler, terörizmden pandemilerin oluşturduğu güvenlik sorunlarına, göçmen akışlarından iklim değişikliğine kadar bir dizi tehdit söylemi

sonrası *mevcut güvenlik ortamının temel özelliğinin jeopolitik rekabetin yeniden ortaya çıkması* yani bölge, kaynaklar ve değerler üzerindeki devlete dayalı rekabet ve ihtilafların artması vurgulanmıştır (NATO, 2020b). Jeostratejik rekabetin geri dönüşü, hibrit saldırıların çoğalmasına neden olarak gösterilmektedir. Vekil ve özel askeri şirketlerin kullanılması, dezenformasyon ve yıkım yoluyla siviller ve savaşçılar arasındaki çizgiyi bulanıklaştırıyor denilmektedir. Bunların yanında İttifak'ın stratejik hesaplamasını değiştiren jeopolitik aktör olarak Çin ortaya çıkmış olsa da İttifak için Rusya kadar askeri bir tehdit olarak değerlendirilmemiştir. Fakat artan ekonomik ve askeri ağırlığıyla küresel bir stratejik gündeme sahiptir. Hindistan-Pasifik bölgesi haricinde komşularına güç kullanma ve aynı zamanda ekonomik zorlama ve sindirme diplomasisi kullanma istekliliği ile ilerleyen süreçte meydan okuma yapabilecek aktör olarak tanımlanmaktadır (NATO, 2020a).

NATO 2030 ile Çin, sistematik bir şekilde yarışacağı rakip olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan artan Rus etkinliğine karşı yüksek düzeyde farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. ABD Başkanı Biden'ın Rusya için düşman Çin için rakip tanımlaması (NY Post, 2020) yapmasıyla birlikte değerlendirildiğinde ABD ve Batı kurumlarının sistemik iki rakip karşısında jeopolitik açmazlarla mücadele ederken iki cephede birden mücadele etmekten kaçındığı söylenebilir. Çin ile ilgili bu tanımlama gerçekleşirken "neden?" sorusunun cevabında hem AB hem NATO üyesi olan ülkelerin Çin ile ilgili fikir ayrılıkları temel etken olarak değerlendirilebilir.

NATO içindeki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre Çin, Rusya'dan oldukça farklıdır. Birçoğu AB ve NATO üyesi olan ve tarihte bu bölgeleri yönetmiş olan Rusya'ya coğrafi olarak yakın olan bu ülkeler için Çin, bölgenin güvenliğini tehdit etmemektedir. Diğer taraftan Çin, "17+1" işbirliği ile NATO içinde ayrışmalara neden olabilecektir (COCCEEC, 2021). Bunun haricinde yine hem NATO üyesi hem de AB'nin lokomotif ülkesi olarak Almanya ile uzun yıllardır ticari ilişkisi olan Çin için Almanya, Avrupa'daki en büyük ticaret ortağıdır. Çin istatistiklerine göre 2019 yılında ikili ticaret hacmi önceki yıla göre artarak 184,88 milyar dolar oldu (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2021b). Her ne kadar Brexit sonucu AB'den ayrılmış olsa da hem BM Güvenlik Konseyi hem NATO üyesi hem de AB'nin eski bir üyesi olması bakımından önemli olan İngiltere, Çin'in Avrupa'daki doğrudan yatırım merkezi ve AB dışındaki en büyük ikinci ticaret ortağıdır. İngiltere'ye 500'den fazla Çinli uluslararası şirket ile

işletmenin yerleşmiş olduğu ve iki ülke arasındaki ekonomik-ticari işbirliğinin çeşitlenmesi sağladığı açıkça görülmektedir (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2021c).

Çin-ABD çekişmeli ilişkisi Çin-NATO ilişkilerini hiç şüphesiz etkileyecektir. Diğer taraftan AB'nin en büyük ikinci ticaret ortağı olan Çin'e yaklaşım, ekonomik-ticari ilişkiler sarmalından ayrı gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Söz konusu işbirliği devam edecektir ve bu sebeple unutulmaması gereken nokta AB ülkesi 21 üye ülkenin aynı zamanda NATO üyesi olmasından (NATO, 2020c) dolayı ayrık sesler ortaya çıkacaktır.

2019 sonrası ortaya çıkan ve 2020 ile kesinleşen gelişmeler neticesinde konunun bir diğer ayrık sesi ise NATO üyesi Türkiye'dir. NATO üyesi ülke olarak Rus savunma silah sistemi S-400'ü güvenlik gücüne entegre eden Türkiye, başta ABD olmak üzere pek çok NATO ülkesinin tepkisini çekti. Konu daha da ilerleyerek NATO üyesi birçok ülkenin, ittifak üyesi Türkiye'ye ambargolar silsilesi uygulamasına kadar gitti. Söz konusu gelişmeler neticesinde Türkiye yalnızlaştırılmıştır. Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya başvurusu ve Türkiye'nin söz konusu üyeliklere olumsuz yaklaşımı neticesinde yaşanan son gelişmeler bu yalnızlaşmanın arttığını göstermektedir. Bütün bu gelişmeler sonucunda Çin ile "Kuşak ve Yol" kapsamında gün geçtikçe gelişen ekonomik-ticari ilişkisiyle Türkiye de, AB ve NATO üyesi diğer ülkeler gibi Çin'i tehdit olarak görmeyecektir.

Bütün bu nedenlerle NATO içindeki farklı sesler NATO'nun dış politikasını etkileyecektir. Şöyle ki; Çin'in yükselişi ile karşı karşıya kalan NATO, ABD'nin aksine direnme eğilimi gösteremedi ve tam tersi Çin'in yükselişinin fırsatlar ve zorluklar yarattığı vurgulanarak NATO Genel Sekreterince "NATO, yeni bir düşman oluşturmayacak." şeklinde dile getirildi (NATO, 2019). Aynı vurguyla NATO 2030 konsepti oluşturuldu ve özellikle siber güvenlik konusunda Çin ile rekabet edilmesi gerekliliği dile getirildi (NATO, 2020a). Bu manada bir siber ordu kurgusu NATO içerisinde uzun süredir yürütülen ve hayata geçirilmek istenen bir yapıdır. İttifak'a yöneltilebilecek siber saldırılara karşı ise sadece aynı strateji ile karşılık verilmesinin yanında en ciddi karşılık olarak 5.maddenin hayata geçirilmesi ve bunun getireceği sorunsal bulunmaktadır (Polat, 2020). Böylesi bir sorunsalda siyasi birlikteliğin gerekliliğine inananlara göre ise; yaşanılan ayrık seslerle birlikte siyasi birlik pek mümkün görünmemektedir. Tekrar etmek gerekirse küresel arenada yaşanan değişim ve dönüşüm sancılarının izlerini görmekteyiz. Konu içerisinde geçen sermaye

kaynaklı oluşan post güvenlik yapısı, bu yapının stratejik hamleleri ile oluşan ve yeniden önem kazanan jeopolitik; 'Doğu' ile 'Batı' arasında ya da bunların öne çıkan aktörleri ABD ve Çin arasında yaşanmaktadır.

Bu kapsamda; Uluslararası ilişkiler disiplinin Avro-Amerikan hali ile literatürde Batı dünyasını temel referans noktası olarak alan geleneksel bakış açısına meydan okuma yaparak hegemonya mücadelesini irdeleyeceğiz. Çünkü küresel sistemden bahsedip kürenin sadece "Batı" tarafını merkeze alıp büyük güç mücadelesini açıklamak yetersiz olacaktır. Bu kapsamda teorik bir incelemede bulunup, temel argümanı "Avro-Amerikan" merkezli güçlerin tarihsel tecrübelerine dayanan neo-realist ve neo-liberal hegemonya modellerinin Çin'in Ortadoğu politikasını açıklamakta yetersiz kaldığı iddiamızı Asya merkezli güçlerin tarihsel tecrübelerini göz önüne alarak yeni hegemonya modelini desteklemeye çalışacağız.

2.2. Hegemonik Mücadele: ABD ve ÇİN

Antik Yunan şehir devletlerinin güç mücadelelerini ifade etmek için kullanılan hegemon kavramı diğer şehir devletleri üzerinde hâkimiyetini etkin kılabilen güçlü şehir devletleri için kullanılmıştır (Lentner, 2005). Antik Yunan sonrası yaygın olarak tekrar kullanılması 19.yüzyıla rastlamaktadır. İtalya ve Almanya'nın ulus-devlet olarak mücadele verdikleri dönemde bazı prensliklerin diğerleri üzerindeki gücünü nitelemek için kullanılmıştır. Askeri üstünlükten ziyade kültür ve gelenek açısından ele alınarak ahlaki ve sivil üstünlüğü dile getirmek ve ayrıca siyasi ve askeri üstünlük anlamında da kullanılmıştır (Kim ve Kim, 2017). 20.yüzyılın başında Rus Marksist teorisyenler tarafından kullanılan kavram sonrasında Lenin köylü sınıfı ile yapmış olduğu ittifak içerisinde bu sınıfın rızasına bağlı olarak kurulan işçi sınıfının hâkimiyeti ve ideolojik liderliği tanımlamak için kullanmıştır (Cox R. W., 1983). Üçüncü Enternasyonel belgelerine girişi sınıf ilişkileri kapsamında olmuştur. Böylece Gramsci, hegemonya terimini Lenin'den "praxis teorisine çok büyük bir katkısıdır." diyerek aldığını ifade etmektedir (Drağulin, 2013). Küresel sistemin yapısı ile "güvenlik" ve "güç" düşüncelerinde oluşan değişimlerin etkisi sonucu hegemonya kavramı ancak çok boyutlu bakış açısı ile analize tabi tutulup anlaşılabilecektir.

İster şehir devletleri örneği ister sosyalist-komünist hareketin sınıfsal betimlemeleri için kullanılan hegemon, her iki durumda da gücü elinde bulundurma ve hiyerarşinin en üst noktasındaki anlamına gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde Gramsci'nin İtalya'daki sosyal sınıflar arası mücadeleyi tanımlamak üzere yeniden ele aldığı hegemonya kavramındaki güç kadar rıza söylemi, Robert Cox tarafından devletler arasındaki güç mücadelelerine uygulanmış ve kavram modern haline ulaşmıştır. Cox, ABD liderliğindeki dünya düzeninin açıklanması amacı ile hegemon kavramını gücün sosyal temellerine vurgu yapan ve zor-rıza dengesine dayalı hegemonya tanımını Uluslararası İlişkiler analizlerinin referans noktasına taşımıştır (Okur M. Â., 2015). Hal böyleyken uluslararası sistemde meydana gelecek değişimler paradigma değişimlerine yol açacaktır ki hegemonya kavramını eleştirel yorumlarla yeniden ele alınması başlayacaktır. Örneğin; 1970'lerde iki süper güç arasındaki yumuşama eğilimi, 1973-74 petrol kriziyle ekonomik bağımlılığın öneminin fark edilmesi, 1960-70-80'ler de "Asya Kaplanları" namıyla yeni bir ekonomik merkezin ortaya çıkması, 1990'ların dünyanın en dinamik iktisadi ve ticari genişleme merkezi yani Çin'in yükselişi, geleneksel bakış açısının yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur (Arrighi, 2008). Uluslararası İlişkilerde Dünya Sistemleri Teorisi başlığında; özellikle Wallerstein'ın içinde yaşadığımız modern dünya sisteminin köklerinin 16. Yüzyılda olduğu iddiası ile hegemonya kavramını daha ekonomik merkezli ama yine Avro-Amerikan köklerden alıp şekillendirmesi sadece bir alt başlıktır (Wallerstein, 2015a). Paul Kennedy ise 16.yüzyıl ve öncesinde Avrupa'ya kıyasla çok daha gelişmiş ve ekonomik üretim lideri Çin İmparatorluğu olduğunu, İslam dünyasının ve Osmanlı İmparatorluğu'nun rakipsiz bir gelişim süreci gösterdiklerini ortaya koymuştur (Kennedy, 2015). Wallerstein havarilerinden Modelski küresel sisteme egemenlik kurmuş Portekiz, Hollanda, Britanya ve ABD örneklem kümesiyle yine geleneksel bakış açısıyla "Batı" medeniyetini merkeze almıştır (Modelski, 1978).

Asya dinamiklerini önceleyerek yeni bir Uluslararası İlişkiler teori dizisi üretilmesi gerekliliği Acharya ve Buzan tarafından 2007'deki çalışmalarında kısmen dile getirilmiştir. Batılı düşüncelerin Gramscian bir hegemonyaya sahip olduğu, Batı dışı teorilerin ise mevcut ve fakat saklı kaldığı sonucuna ulaşmışlardır (Acharya ve Buzan, 2007). Modern dünya sisteminin köklerinin 16.yüzyıl ve Avrupa merkezli oluştuğu iddiasına en önemli eleştiri ise Andre Gunder Frank tarafından yapılmış olup; Arrighi,

Abu-Lughod ve Samir Amin gibi isimler tarafından 16.yüzyıldan öncesine dair işleyen Asya merkezli dünya sistemi olduğu ve merkezinde Çin'in bulunduğu dile getirilmiştir. Özellikle hegemonya kavramının Asya merkezli ele alınmasına yönelik olarak Janet Abu-Lughod tarafından ortaya atılan Sistemik Değişim Teorisi öne çıkmaktadır.

Güç Dengesi ile Batı merkezli politikalar yerine Asya sisteminin merkezindeki hiyerarşinin daha istikrarlı olduğu iddiasındaki yaklaşımların tersine günümüzdeki Avro-Amerikan merkezli hegemonya teorilerinin iki temel düşünce etkisinde olduğu söylenebilir. Birinci düşünceye göre hegemonya ekonomik güçten daha çok siyasi ve askeri güçle ilişkili, ikincisine göre ise birbirine benzeyen hegemonik güçlerin birbirini takip ettiği ve birinden diğerine "benzerlik" sıralamasıyla geçtiği yönündedir (Gills, 2003). Bu manada neo-realist, neo-liberal ve neo-marksist teorilerin hegemonyayı ele alış şekilleri birbirlerinden farklı olmayıp hegemonyanın küresel sistemde ortaya çıkışı, işlevi ve kurumsal araçları bakımından ayrılmaktadır.

2.2.1. Neo - Realist Çerçeve

Abramo Fino Kenneth Organski tarafından 1958 yılında ortaya atılan Güç Geçiş Teorisi, güç faktörüne atfı nedeniyle realist dünya görüşü içerisindedir. Söz konusu teoride tepe noktada dominant güç altında ise onu destekleyen ve memnuniyetsizlikleri giderek artan sırasıyla büyük güçler, orta büyüklükteki güçler, küçük güçler ve sömürgeler bulunmaktadır (Kugler ve Organski, 1989). Geleneksel Realist teoriden farklı olarak sistem yapısı ve işleyişinde anarşi yerine memnuniyet faktörü kullanılmıştır (Tammen ve diğerleri, 2011). En temel iddiası; yükselmekte olan güçlerin sistemdeki memnuniyetsizliklerinin artışı ile savaş ihtimalinin doğru orantılı olmasıdır. Hegemonik dönüşüm için savaşın yaşanacağını ve Napolyon Savaşları, Fransa-Prusya Savaşları, Rus-Japon Savaşı, 1 ve 2. Dünya Savaşlarının örnekleri olduğunu dile getirmiştir (Kugler ve Organski, 1989). Bununla birlikte barışçıl güç dönüşümlerinin de yaşanabileceğini kabul ederek, Realizm 'deki devletin temel amacını gücünü maksimize etmesi öngörüsünün yerine net kazançlarını maksimize etmeyi tercih edeceğini söylemektedir. Bu manada çatışmadan sağlanacak kazanç iş birliğinden sağlanacak kazançtan düşük ise yükselmekte olan devletler dominant güç

ile barışçıl bir ortamda rekabet edecektir. Buradan anlaşılacağı üzere; model de ABD dominant güç, Almanya, Japonya, İngiltere, Fransa ve İtalya ise dominant gücü destekleyen büyük güçlerdir. Sovyetler Birliği ve Çin ise sisteme direnç gösterecek potansiyel güçlerdir (Kugler ve Organski, 1989).

21. Yüzyıl ile birlikte gelen "Doğu"nun yükselişi ise elbette ki küresel güvenliğin merkezi olma iddiasındaki NATO'yu ya da ABD önderliğindeki "Batı"yı harekete geçirmiştir. ABD'nin Çin'in yükselişini engelleme arzusu birden ortaya çıkmamıştır. ABD yönetimi; Suriye İç Savaşı ve IŞİD gibi nedenlerle zaman kaybetmiş ve fakat neorealist ekolce devamlı surette uyarılar almıştır (Mearsheimer ve Walt, 2016). Çin'in yükseliş sürecine bu argümanları uygulayan John Mearsheimer; sistem içerisindeki güç dağılımında hissesini gün geçtikçe artıran Çin'in kesinlikle statükocu olmayacağını ve Çin'in yükselişinin barışçıl değil saldırgan olduğunu dile getirmiştir. Napolyon dönemi Fransa'sı ile Bismarck ve Hitler Dönemi Almanya'sının yükseliş süreçlerine benzetmektedir (Mearsheimer J. J., 2001).

Neo-realist akım içerinde Güç Geçişi Teorisince ihmal edilen "hegemon güç olmaya isteklilik" faktörü Hegemonik İstikrar Teorisi ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Uluslararası sistemin işleyişinde "güç" faktörüne tıpkı Güç Dönüşüm Teorisi gibi atıf yapan Kindleberger tarafından oluşturulup Gilpin ve Krasner tarafından geliştirilen Hegemonik İstikrar Teorisi'nde; hegemon gücün korumakla yükümlü olduğu sistem, devletler arasında açık ve serbest ekonominin hüküm sürdüğü liberal ekonomik sistemdir. Kindleberger'e göre uluslararası ekonomik liberal sistem tek bir gücün hegemonyası ile sürdürülebilir. İki dünya savaşı arası dönemde hegemon olmamasının sonucu olarak devletler milliyetçi ekonomik ve siyasi kimliklere dönüşmüş ve 2.Dünya Savaşı çıkmıştır (Kindleberger, 1973). "İyiliksever bir despot uluslararası serbest ve liberal ekonominin sürdürülebilirliği açısından gereklilik taşımaktadır" savına dayanan Hegemonik İstikrar Teorisi aslında ekonomi-politik bir uluslararası sistem açıklamasıdır (Kirshner, 1997). Teoriye yönelik 17. Yüzyıldaki Otuz yıl Savaşları, 18 ve 19. Yüzyıldaki 100 Yıl Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerini ekonomi-politik üzerinden inceleyerek katkı sunan Gilpin'e göre; bu savaşlar, ekonomik düzeni sağlayacak ve koruyacak hegemon gücün olmamasından, hegemon gücün korumaya çalışmasından veya liberal ekonomik düzenin gereği olarak yeniden dağıtılan güç dağılımı sonucu ortaya çıkan güçlenen devletlerin sisteme yönelik

baskılarından kaynaklanmaktadır (Gilpin, 1988). Bütün bunlarla; ABD hegemonyasına bakıldığında, yaşanan 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve buna engel olamayan ABD, hegemonyasını kaybettiği eleştirilerine uğramıştır. Hegemonyasını sürdürmek üzere yapmış olduğu askeri harcamalar, ulusal taraflara ve üretime yönelik yatırımlara oranları sürekli artış göstermektedir (Gilpin, 1988). "Gücün Yeniden Dağılımı" sebebiyle ortaya çıkan ve rekabet üstünlüğünü ele geçiren pre-hegemonlar karşısında verdiği mücadeleyi kaybetmektedir. 2008 Ekonomik Kriz argümanı yanında, 2009 Obama yönetiminin Ortadoğu'daki varlığını azaltmaya yönelik politik duruşu, 2017'de Trump yönetiminin "Önce Amerika" söylemi ile Çin ile korumacı bir ticaret savaşına girişilmesi, ABD hegemonyasına yöneltilen eleştirilere hegemonun "istekliliği ve iradesi" noktalarından da sorgulamaya yol açmıştır. 2017'de Joseph Nye, Çin'in küresel ekonomik istikrarı sağlayacak kadar güçlü olmadığını, bu güce sahip olsa da siyasi istekliliğinin olmadığını vurgulamıştır (Nye J. S., 2017).

Bu kısıma kadar neo-realist perspektiften anlatılan hegemonik mücadeleye aktörler üzerinden genel bir özetleme yapacak olursak; Çin'in küresel güç dağılımından aldığı payın artmasına paralel olarak uluslararası sistemin işleyişinden duyduğu memnuniyetsizlik artışının yanında sistemdeki hegemonyaya yönelik sorgulamaların artışı paralellik göstermektedir. Bu şekilde devam edecek ilerleme mevcut hegemon ABD ile pre-hegemon Çin arasında meydan okumalara ve belki de önceki yüzyıllarda görüldüğü üzere büyük savaşlara neden olacaktır.

2.2.2. Neo – Liberal Çerçeve

Karşılıklı Bağımlılık ve Kurumsallaşma üzerinden Uluslararası İlişkiler'de devletlerarası işbirliğine vurgu yapan Neo-liberal kuram Richard Rosecrance, Keohane ve Nye'in geliştirmiş oldukları teoriler ile sistemde gelişen durumları açıklayan en önemli akımlardandır. Realist akımın güç, askeri donanım ve güvenlik kapsamlı açıklamalarına karşın Keohane ve Nye, çok taraflı ve çeşitli aktörlerin bulunduğunu, güç kullanımının giderek azaldığını ve askeri boyuttan giderek ekonomik refah boyuta kaydığını iddia etmişlerdir. Yüksek ve alçak politika ayrımına karşı çıkmış ve güvenliğin diğer alanlardan öncelikli olmadığını dile getirmişlerdir (Keohane ve Nye, 2015). Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisini ortaya atarak, i)

uluslararası ortamda devlet dışı aktörlere ve bunları birbirlerine bağlayan çok çeşitli kanalların mevcudiyetine, ii) devletlerarası ilişkilerde birbirlerine hiyerarşi kurulamayacak kadar çok çeşitli meselelerin varlığı bulunduğuna, iii) karmaşık karşılıklı bağımlılık olduğu için devletin birbirlerine kuvvet uygulamayacağına, yönelik vurgu yapmışlardır (Keohane ve Nye, 2012). Ayrıca Nye; ekonomik ödüller(havuçlar) ile tehditler(sopalar) sayesinde gelişen teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme eksenine kayan güç kullanmanın etkin hale geldiğini dile getirmiştir (Nye J. , 2006). Yumuşak güç olarak da tanımlanan bu yöntem sayesinde hegemon diğer aktörler üzerinde etkide bulunabilmekte ve çıkarlarını korumaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen terör saldırıları sonrası yumuşak gücünü kaybettiği belirtilen ABD hegemonyasına karşılık, bu durum Çin hegemonyasının başlamasına neden olmuştur. Nitekim bu iddialar neo-realist kuramlara dayanan bir ön kabuldür. Bu bağlamda Neo-liberal bakış açısı; Çin'in hegemon olmaya yönelik izlediği dış politikası, ABD yumuşak gücünün etkisini kaybetmekte olmasına ve Çin'in daha aktif olarak yumuşak güç uygulaması temeline dayanmaktadır (Demirtepe ve Özertem, 2013). Neo-liberal kuramca; yumuşak güç ile Çin, ABD'nin empoze ettiği değerler karşısında giderek daha fazla tercih edilen "hegemonik güç" olmaya başlamıştır (Herbert, 1996). Keohane ise bir başka bakış açısı ile Neo-liberal kurama destek sunmaktadır. Uluslararası kurumların önemine vurgu yapan bu yaklaşıma göre hegemonyanın devamına iş birliği ile katkı sunacaktır. Siyasi bağlantıları kurumsallaştıran oluşumlar olarak kurumlar, devletin gündem ve çıktılarında etkiye sahiptirler (Keohane R. , 1984). Ikenberry tam bu noktada; küresel hegemonyasını kaybetmeye başlayan ABD'nin, yeni bir hegemonya inşa etmek yerine AB ile birlikte NATO gibi kurumsallaştırılmış bir mekanizmanın oluşturulması ile kendi hegemonik gücünü muhafaza edebileceğini söyleyerek teoriye desteğini sunmuştur (Ikenberry, 1996). Keohane göre ise bu durumun önündeki en büyük engel Çin'in yükselişi olacaktır (Keohane R. , 2012).

Neo-liberal bakış açısını kısaca aktörler üzerinden özetleyecek olursak; ABD, 2001 Afganistan ve 2003 Irak savaşları, 2008 Ekonomik Krizi, yükselen Amerikan karşıtlığı, özellikle 2009 sonrası iç işlerine yönelimle yumuşak gücünün etkisini kaybetmektedir. Buna karşılık Çin; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik altyapı yatırımları, kalkınmaya yönelik iş birliği platformları, arabuluculuk faaliyetlerini artırması sonucu yumuşak gücünü artırmaktadır. Bu sebeplerle de; Çin

kalkınma modeli gelişmekte olan ülkelere cazip hale gelmekte, Çin'in bölgesel sorunlara daha fazla müdahil olması beklentisi oluşmakta ve Çin'in "yeni hegemon güç" olduğu daha fazla dile getirilmektedir.

2.2.3. Neo – Marksist Çerçeve

Güncel yorumlarıyla "hegemonya" kavramının dayandığı çıkış noktası olarak Gramscian hegemonyası, Lenin'den etkilenerek ortaya koyulmuştur. Bu noktadan hareketle Neo-Marksist kurama bakmamız gerekebilir. Hegemonya kavramının "kültürel liderlik" olarak yorumlanmasını yapan Gramsci, sınıflararası mücadeleyi tatmin edici bir analize bağlamıştır (Okur M. Â., 2015a). Sınıflararası mücadeleden devlet ve sivil toplum arasındaki mücadele de zor yerine "rıza" kavramını merkeze alarak geliştirilen teoride hâkimiyetin ötesi rıza ile hegemonyaya dönüşmektedir. Bu yöndeki bir yoruma göre; Çin'in yönetici sınıfının "Kültür Devrimi" ile uygulamış olduğu politika hegemonyanın kurulması için yapılmaktadır (Huang, 2015). Meşruiyet ve rızaya dayanan kuram, Robert Cox tarafından uluslararası ilişkilere uyarlanmıştır (Özçelik, 2005). Uluslararası sistemde hegemonya oluşturacak devlet; hegemonyanın üzerine inşa edildiği "fikirler", "maddi kabiliyetler" ve "kurumlar" dan oluşan üçlü sacayakla inşa sürecini yapacaktır. Fikirlerin buradaki asıl işlevi "rıza"nın etkinliğini sağlamaktır. Kurumlar da bu noktada "rıza"nın oluşturulmasının yanında uygulayıcılığını sağlamaktadır (Cox ve Sinclair, 2016). Cox ayrıca Braudel ve Annales Okulu tarihçilerinden etkilenerek tarihsel sorunların ele alınış boyutlarından senkronik ve diyakronik boyuttan bahsetmektedir. Kısa vadede gerçekleşen olayların(50 yıla kadar) ve mevcut problemlerin çözümünü içeren mekânsal boyutu ifade eden senkronik boyut ile uzun vadede gerçekleşen yapısal değişim ve dönüşümleri(50-150 yıl) ile sistemsel çelişkileri zamansal boyutta ele alan diyakronik boyut bulunmaktadır (Okur M. Â., 2015a). Buradan hareketle hegemonik düzenin ne zaman kurulduğu ve bittiğini belirlemek önem taşımaktadır. Örneğin; 1845-1875, 1875-1945,1945-1965 ve 65 sonrası dönem ayırmaları yapan Cox'a göre; ilk dönemde dünya ekonomisinin merkezinde İngiltere bulunmakta iken ikinci dönemde diğer devletlerin İngiltere'ye meydan okuması olmuş ve güç dengesi bozulmuştur. Dönemsel olarak üçüncü dönem olarak belirttiği 1945-1965 yıllarını kapsayan ABD hegemonyası; ekonomik krizlerin siyasi sonuçlarına daha duyarlı hale gelen ulusal topluluklara göre uyarlanmıştır (Cox

R. W., 1981). Fakat 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı ile birlikte ABD merkezli yeni dünya düzeninin iyi işlemediği ortaya çıkmıştır. Bu kabulden sonra Çin dış politikasına uyarlanan hegemonya anlayışı sürecini hızlandıran ise 2003 Irak işgali ve 2008 Dünya Ekonomik krizi olmuştur. Ekonomik ve maddi güç kapasitesinin artmasıyla birlikte Çin; kendi normlarını oluşturmak ve etkin hale getirmek için uygun zemin oluşmaktadır (Peng ve Tok, 2016). Peng, bir adım daha ileri giderek; küresel ekonomi de en büyük ikinci ülke olan Çin, hegemonya karşıtı duruşu ve paydaşlık üzerine fikirleri ile AIIB ve NDB gibi yeni kurumlarla Cox tarafından hegemonya için tanımlanan fiziki kapasite, fikirler ve kurumları tamamlamış bir hegemonyadır (Peng B. , 2018). Gramsci ve Cox tarafından tanımlanan zorlayıcı güç ve rıza unsurlarına ek olarak Wallerstein tarafından hegemonyanın oluşumunu küresel sistemde etkili olan ekonomik düzenin kurulması eklenmiştir. Ayrıca ön kabullere bir itiraz olarak nitelendirdiği Dünya sistemleri analizi ile hegemonyayı inceleyen Wallerstein; tarihsel süreç içerisinde beş yüzyılda bir gerçekleşecek yapılara ve düzeltilemeyecek kadar sorunların oluştuğu krizlere değinmiştir. Bu noktada ona göre hegemonya, toplumsal istikrar dağılımının kalıcı empoze etme kabiliyetine sahip jeopolitik güçtür. Wallerstein'e göre hegemonya olarak adlandırılabilecek tüm dünya sisteminde tek bir siyasi otoritenin bulunduğu yapı şeklinde üç kez "hegemonya" başarılı olmuştur. 17. Yüzyılda Hollanda, 19. Yüzyılda Birleşik Krallık ve son olarak 20. Yüzyılda ABD. Üçüncü ve son hegemon olarak ortaya çıktığını söylediği ABD, ortaya çıkışıyla birlikte gerileme sürecine girmiştir. Çünkü gerçek bir hegemonik güç oluşur oluşmaz gerileme başlamaktadır. 1945 sonrası oluşan belki de geçici hegemonik dönem Vietnem Savaşı, 1968 devrimleri, 1989 Berlin Duvarının yıkılması ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası kapitalist-dünya sistemi çöküşü yaşamaktadır ve nihai krize girmiştir (Wallerstein, 2015a). 2005 yılında Minqi Li; yaşanan bu sorunların Çin'in yükselişini oluşturan kapitalist düzendeki yapısal sorunlar olduğunu iddia etmiştir (Li M. , 2005). 2016 yılında ise Xing Li; Wallerstein'in tarihsel sistemlerdeki kronik döngüsel ritimler kavramı açısından konuyu değerlendirmiştir. Xing li'ye göre; Çin'in yükselişi, ABD hegemonyasının oluştuğu kapitalist sistemin çöküşe geçtiği ve açığa çıkan döngüsel sürecin bir sonucudur ve dünya giderek Çin değerlerinin hâkim olduğu bir nitelik kazanacaktır (Li X. , 2016).

Neo-Marksist bakış açısını da özetlemek gerekirse; ABD hegemonyası ve kapitalist dünya ekonomik sisteminin yapısal krizleri mevcuttur. ABD'nin siyasi, ekonomik ve

maddi kapasitesindeki düşüş, sistem içindeki diğer devletlerin ABD hegemonyasına yönelik "rıza"larını kaybetmeleri ve çevre ülkelerin ekonomilerindeki yükseliş bu kapsamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan, küresel sistemde Çin'in yeni birikim merkezi olması ve hegemonyasına yönelik olarak mevcut durumlardan bahsetmemiz gerekmektedir. ABD hegemonyasının yaşadığı krizin Çin'in yükselişine olanak tanıması, Çin'in küresel sermaye birikiminin merkezi olması, Çin dış politikasının "fikirler, kurumlar ve fiziki kapasite" bakımından hâkim hale gelmesi durumları mevcuttur. Sistemde yaşanan bu gelişmeler sonucu ise Çin hegemonyasına yol açacaktır.

Tüm bu bilgilerin ışığında; Neo-Marksist, Neo-Liberal ve Neo-Realist kuramın hegemonya üzerine çalışmaları ve söylemlerinin Avro-Amerikan merkezli incelenmekte olduğu görülmektedir. Bütünüyle bakıldığı zaman aslında Asya merkezli bir hegemonik geçiş teorisine vurgu yapan yeni bir yorumu tetiklemektedir.

2.2.4. "Yeniden Doğu" : Başka Bir Bakış Açısına Geçiş

Çin hegemonyası salt saldırgan bir düzlem veya direkt liberal değerler içeren ve sömürü düzeni ile alakalı çerçeveler mi içermektedir? Çin'i ve temsil ettiğini söylediğimiz "Doğu"nun, retoriğini incelemek istesek realist/liberalist/marksist mi olmak zorundadır? Bu sorular, şu ana kadar Çin'in niyeti üzerinden tartışmaları yürütmeye çalışmış olan "Batı"lı düşünce tarzının -aslında gözden kaçırdığı- bir uygarlık veya toplumu geçmiş deneyimlerini bilmeden yapılan çıkarımlar değil midir? Örneğin düzenin olması için mutlak bir şekilde "hegemonyalar arası savaş" veya "hegemonya" mı olmak zorundadır?

1955 sonrası yüksek sesle dile getirilmeye başlanan ticaretin eşitler arası bir ilişki olmadığı yönündeki fikrin sahipleri Bağlantısızlık kuramcıları; temelde azgelişmişliğin gelişmesine odaklanarak Modern Dünya Sistemi ile yakından ilişki kurmuşlardır. Andre Gunder Frank ve havarileri; merkez-çevre analizinin kendilerince geliştirdikleri versiyonu ile azgelişmişlik sorumluluğunun tarihsel kapitalizmin sonucundan kaynaklı olduğu dile getirmişlerdir. Wallerstein'in "kapitalist dünya sistemi" ve "dünya sistemi" kavramlarına odaklanan Frank, mevcut teorik

açıklamaların Batı merkezli tarih anlayışı ile dile getirildiklerini söyleyerek en önemli eleştirisini sunmuş olup, "azgelişmişliğin gelişmesi" ve "re-orient(yeniden doğu)" gibi kavramlarla mevcut paradigmalarda yıkım etkisi yapmıştır (Kay, 2011). Geliştirmiş olduğu 5000 yıllık Dünya Sistemi ile "aslında Doğu düştüğü için Batı yükselmiş ve şimdi Batı düştüğü için Doğu yükselmektedir. Mevcut küresel sistem ilk kez Batı ekseninde değil Doğu eksenindedir." tespitini yapmaktadır (Frank, 2010).

Frank'in mevcut paradigmaları ciddi şekilde tahrip eden eleştirisinden sonra Arrighi, "Sistemik Birikim Dairelerini" geliştirmiştir. Yapmış olduğu kavramsallaştırma üzerinden Arrighi, Çin liderliğinde Asya'nın yükselişinin, dünya ekonomik ve toplumsal yapısında meydana getireceği değişiklikleri incelemiştir (Robinson W. I., 2011). Arrighi hegemonyayı tanımlarken "rıza" ve "ikna" ya özellikle vurgu yapmış olup, küresel düzeyde çatışmaların meydana geldiği konuları belirleme yeteneğine sahip hâkim devlet, devletler sistemine arzu edilen yönde önderlik edip genel çıkarı koruyorsa hegemon güç olmakta" demektedir (Arrighi, 2016). Bu gücün oluşmasına izin veren en önemli faktör ise sistem içerisindeki sermaye birikiminin gösterdiği niteliksel özellikler tabanlı aynı kurum ya da kurumlarca geliştirilen mali genişleme aşamasını takip eden maddi genişleme sürecidir (Arrighi, 2008). Buradan hareketle modern kapitalizmin bir dünya sistemi olarak gelişmesinde başlangıç noktası olarak 13 ve 14. Yüzyıl başlarındaki ticari genişlemedir. Dünya ekonomik sistemine yönelik sistemik birikim dairelerinden ilki on beşinci yüzyılda başlayan Ceneviz dairesidir. Sonrasında on sekizinci yüzyıl sonuna kadar yaklaşık iki yüz yıllık Hollanda dairesi bulunmaktadır. Yine on sekizinci yüzyılın ortasından yirminci yüzyılın başlarına kadar İngiliz dairesi bulunmaktadır. Dördüncü olarak tanımlanan Amerikan dairesi on dokuzuncu yüzyıl başlarından günümüze kadar uzanmaktadır. Amerikan birikiminin nihai krizini sorgulaması için motivasyon kaynağının Doğu Asya sistemik sermaye birikim süreçlerinin yeni merkezi konumuna yükselmiş olması olduğunu söyleyen Arrighi; mal ticareti ve finans hareketleri bakımından kontrol kabiliyetinde insiyatifin Çin ve Doğu Asya'ya geçtiğini iddia etmektedir. Ayrıca "Batı" merkezli devletler sistemi ile "Doğu" merkezli devletler sistemi arasında temel farklılıklar vardır. ABD ve "Batı"lı devletlerin sürekli devam eden askeri rekabetlerine karşın Çin ve "Doğu"lu devletler arasında askeri rekabet neredeyse hiç yoktur. Batı sistemi için motive itici temel güç "coğrafi genişleme" iken Doğu sistemi dışında coğrafi genişleme arayışında

bulunmamaktadır. Ayrıca, Batı için uzun süreli barış istisna bir durumken Doğu için uzun süreli barış temel özelliktir (Arrighi, 2008). Arrighi için söz konusu ayrımları dile getirirken ki referans noktasında; Batı dünyasında bağımsızlıklarını korumak isteyen aktörlerin "güç dengesi" mekanizması ve sürekli değişen ittifaklar ile varlıklarını devam ettirebilmeleri, ancak Doğu Asya devletlerarası sisteminde gücün tek bir merkezde -Çin'de- toplanma özelliği göstermesi ve bağımsızlık için hiyerarşik yapıya uyum sağlamaları gerekliliği bulunmaktadır (Arrighi, 2016). Arrighi'ye göre; Çin teritoryal olarak bir genişleme içerisinde olmayıp Batılı hegemonların periferilerden kaynak elde etmelerinin tersine bölgelere yatırım ile sonuçlanan ilişkileri mevcuttur (Arrighi, 2008).

Dünya sistemlerine yönelik tüm modellerin tartışmaya açık olduğunu dile getiren Barry K.Gills ise; geliştirmiş olduğu Hegemonik Geçişler Seti ile alana katkı sunmaktadır. Gills'e göre, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan kaos, Avro krizi, Ukrayna'da meydana gelen çatışmalar, Brexit, ABD'de Trump'ın başkan olması ile sonuçlanan seçimler sonrası giderek hız kazanan değişim süreci ve Dünya sisteminde Asya'nın yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkmaktadır (Gills ve Patomaki, 2017). Küresel sistemde ekonomik, siyasi, çevresel ve toplumsal konular üzerine "çoklu krizler seti" oluşturan bu değişim süreci, aynı zamanda "Batı medeniyetinin hegemonya krizi" olmaktadır (Gills, 2010). Gills'e göre dünya ekonomisindeki birikim mekanlarının değişmesini zorunlu kılan "hegemonik geçişler dizisi" bulunmaktadır. Buradan hareketle, hegemonyanın ortaya çıkmasına sebep olan sermaye birikiminin sosyal yapı ile ilişkili olan siyasi, ideolojik ve ekonomik boyutları bulunmaktadır. Dünya tarihi ile ilişkilendirilen bu durumdan yola çıkarak birikim merkezlerinin ortaya çıkardığı hegemonyaların geleneksel tek-egemenli modele benzemekten öteye geçen birbirine karşılıklı olarak bağlı hegemonik güçlerin bir arada var olduğunu savunmaktadır (Gills, 2003). Ekonomik, ideolojik ve siyasi dayanak noktaları olan birbirinden farklı yapılar sebebiyle "hegemon güçler" birlikte zayıflamaktadır ve bunların yerini başka hegemon güçler almaktadır. Sistem içerisinde yaşanacak istikrarsızlıklar sistemin bütününde hissedilir ve bu dünya krizinin çözümü birikim mekânının ve hegemonik iktidarın değişmesi yani dünya çapında bir "hegemonik geçiş" olarak tanımlanabilir (Gills, 2003). Gills'in yeni hegemonik yapısı 21. Yüzyıla kadar hâkim olan siyasi, sosyal ve ekonomik değerlerden farklı bir düzeni

içermektedir. Fakat bu durum "Çin Tehdidi" söylemlerine dayanan Batı merkezli tarihsel yorumlarla açıklanamaz. Gills'in yeni bakış açısı, Janet Abu-Lughod'un geliştirmiş olduğu karşılıklı bağımlı hegemon güçlerin varlığına dayanan sistem öngörüsü ile genişletilmiştir.

Abu-Lughod Dünya Sistemleri analizine bir yenisini ekleyerek itiraz etmektedir. Ona göre; Wallerstein'in 16. Yüzyılda Batı merkezli oluşan tek bir kapitalist dünya ekonomisi veya Frank ve Gills'in 5000 yıldır var olan tek bir dünya sisteminin sürekli evrimler geçirdiği durumdan öte açıklama gerekmektedir. Abu-Lughod, her biri değişen bir yapıya ve kendi hegemonlar grubuna sahip birkaç ardışık dünya sisteminin var olduğunu iddia etmektedir (Abu-Lughod, 2003). Günümüz yapısının özellikle 13.yüzyıldaki yapıyla benzerlik gösterdiğini dile getiren Abu-Lughod; Kuzeybatı Avrupa ve Çin arasında uzanan bir sistem coğrafi, politik ve kültürel olarak üç çekirdek bölgeyi birbirine bağlayan Şekil 2-1'deki iç içe geçmiş sekiz ticaret devresinin varlığına işaret etmektedir. Abu-Lughod'a göre bu sekiz alt sistem içerisinde en önemli alt sistem Ortadoğu'yu merkeze alan Akdeniz'in doğusu, orta asya ve hint okyanusuna uzanan kesimdir. Coğrafi konumunun sahip olduğu stratejik önem sebebiyle bölgenin iç dinamiklerinin ve sahip olduğu düzenin tüm alt sistemler arasında ticaret yolu ile kurulan karşılıklı etkileşim hayati önem taşımaktadır (Abu-Lughod, 1987). Batı'nın ve hegemonik temsilcisi ABD düşüş yaşarken "Doğu" ve hiyerarşisinin tepesindeki Çin yükseliş halindedir ve dünya sisteminin yeniden yapılanması olgusu mevcuttur (Abu-Lughod, 1987). 13.yüzyılda olduğu gibi farklı alt-sistemlerde hâkim birden çok hegemonik gücün birlikte var olduğu bir dünya sisteminin oluşması ihtimali bulunmaktadır ve Çin hegemonyası saldırgan dış politikalara dayansa bile küresel hegemonyanın mutlaka ittifaklara dayanması gerekebilir (Nielsen, 1991).

Batı'nın dışında kalan bölgelerin tarihsel gerçekliği göz önüne alınıp yapılan çalışmalar, Uluslararası İlişkiler disiplini açısından oldukça önemli bir kırılma noktasıdır. Bununla birlikte; hegemonyaya yönelik yapılacak analizlerin tarihsel gerçeklik, bölgesel, kültürel ve etik anlayışını kapsaması gerekmektedir (Zhang, 2015). Bu manada "Doğu"nun kendini ifade edişi ve konumlandırmasını anlamak gerekir.

2.2.5. Çin Okulu: Çin'in Yükselişi? / Ahenkli Dünya (和谐世界)?

Çin odağında uluslararası ilişkiler incelemesine başlanılacağı zaman; "Tarihin Sonu", "Medeniyetler Çatışması" kaynağı olan ve "Çin'in Yükselişi", "Çin tehdidi -中国威胁 " gibi Çin'e bakanların kullandığı retoriği mi tercih edeceğiz? Yoksa bu söylemlere karşı kendi kültürel ve geçmiş birikimleriyle dış politikasını oluşturan bir devlet olarak "Ahenkli Dünya - 和谐世界", "Çin Rüyası - 中國夢" söylemlerini tercih eden Çin'e özgü retoriği mi tercih edeceğiz? Uluslararası İlişkiler'in Çin'li akademisyenlerinden Zhang Yongjin'e göre; "Hiçbir Uluslararası İlişkiler kuramı, yalnızca Avrupa'nın dar ve sınırlı tarihsel tecrübesine dayanarak inşa edilemez. Dünya üzerindeki diğer düzenleri keşfetmek için zengin tarihi ile Çin, derin ve önemli bir araçtır." (Yongjin, 2020). Bu nedenle Çin'i incelerken 'Batı' realizminin etkisi ile "Çin Yükselişi" söylemi yerine "Ahenkli Dünya" tercih edilmesi daha anlamlı olacaktır.

Çin merkezli Uluslararası İlişkiler disiplinini ortaya çıkaran gelişmelerin başında Soğuk Savaş Sonrası ÇKP'nin meşruiyetinin yeniden sağlanması çabalarının ele alınması gerekmektedir. Soğuk Savaş döneminde Marksist-Komünist ideolojiyi benimseyerek dış ilişkilerini yönlendiren ÇHC; toplumsal ve ekonomik olarak yıpratan iç savaş sonucunda hem içerdeki sistemi sağlamlaştırma hem de ekonomik olarak yeniden yapılanma adına dış politikasını "egemenliğe saygı, iç işlerine karışmama, barışçıl dış çevre" temelinde geliştirmiştir. Özellikle 1989 sonrası "Yeni Uluslararası Düzen", "Çok Kutupluluk", "Ahenkli Dünya" ile uluslararası sisteme proaktif bir katılım mimarize edilmiştir (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2022). 1989 yılında yaşanan Tiananmen Olayları önemli bir kırılma noktası olup ÇKP yönetiminin olayları bastırmak için uyguladığı sert yöntemler uluslararası bir sorun oluşturmuştur. ÇKP; Partiye duyulan güven, sosyalizme duyulan sadakat ve komünizme duyulan inanç noktalarında krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Partiyi yüceltmek, ulusal kimliği güçlendirmek, tek parti rejimini meşrulaştırmak adına resmi dış politika geliştirmeyi temel ilke olarak seçmiştir (Wang Z. , 2014). Örneğin Hu Jintao "ahenkli toplum, ahenkli dünya", Xi Jinping "Çin Rüyası" söylemleri ile ÇKP'nin dış politika hedeflerini ortaya koymuştur (Wang Z. , 2014). ÇKP'nin bu söylemlerinin sonucu; Çin kültürü ve konfüçyen değerlerine atıf yapılarak oluşturulduğundan kendine özgü

geleneksel değerlerine dayalı Uluslararası ilişkiler oluşturmuştur. Resmi söylemleri politika belgelerine de dökmüştür (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2022). Savaş ve devrim esaslı uluslararası görüşünden barış ve kalkınma temasına dönüşüm yaşanmış ve bu kavramsallaştırılan yol Çin'e özgü bir hale gelmiştir. Özellikle "Ahenkli Dünya" kavramı Çin'in yükselişinin hegemonik bir savaşa yol açabileceği ihtimalini reddetmekte kullanılmaktadır (Chih-Yu ve Yin, 2013).

İkinci önemli gelişme; Uluslararası sistemde yaşanan paradigma değişimidir. 1990 sonrası Asya'nın ekonomik sistem içerisinde önemli bir siklet merkezi haline gelmesi ‘tarihin sonu!’ söylemlerinin yeniden yorumlanmasına neden olmaktadır. Küresel sistemde tek kutuplu yapının çok kutuplu bir yapıya dönüşmeye başlaması Asya ve lokomotif ülke olarak Çin'in konumunun yeniden belirlenmesi sorunsalını ortaya çıkarmıştır. Batı’lı akademik dünya, tartışmayı Çin Yükselişi, Çin Tehdidi, Çin’in sorumluluğu, Çin’in çöküşü olmak üzere dört ana başlıkta yürütmektedir (Wang Z. , 2014). Çin’in uzun vade de statükocu mu? revizyonist mi? olacağı sorusuna John Mearsheimer mevcut sisteme meydan okuyacağı iddiasını dile getirip cevap vermektedir (Mearsheimer J. J., 2001). Diğer taraftan evrensel değerlere bağlılığı, komşularıyla olan sorunlarda barışçıl yolları tercih etmesi, silahsızlanma rejimini kabulü ve uluslararası kurumlarla birlikte çalışması uyum anlamında statükocu olacağı yorumlarına neden olmaktadır (Tüter, 2018). Çin'in tehdit ve statükocu yorumlara ilişkin durumu ise "kendi rolüne ilişkin algısının" yani mevcut genellemelerden farklı şekilde olabileceği ve "karma" bir yapı olması nedeniyle kendine özgü olacağıdır (Chih-Yu ve Yin, 2013). Barry Buzan da söz konusu duruma işaret ederek Çin için "yenilikçi revizyonist" demektedir (Tüter, 2018).

Üçüncü önemli gelişme, Konfüçyenizmin etkisi ve temel varsayımları sonucu; geleneksele dönüş anlamında Konfüçyenizmin yeniden keşfidir. Bu doğrultuda Çinli Uluslararası İlişkiler düşüncesinin temel varsayımlarının ortaya çıkmasıdır. Bu düşünce tarafından ortaya konulan dış politika söylemleri(Çin karakterli Sosyalizm, Çin Modeli ve Pekin Mutabakatı, Haraç Sistemi, Barışçıl Kalkınma, Ahenkli Dünya, Tian-xia) ekseninde Çin merkezli Uluslararası İlişkiler düşüncesinin şekillenmesidir (Yuan ve diğerleri, 2010). Çin'e yönelik tehdit söylemleri, ÇKP yöneticileri ve Uluslararası İlişkiler alanındaki insanlarının "Batı" merkezli tarih anlayışından

bağımsız bir Çin Okulu'nu ortaya çıkarmasına yol açmıştır. Geleneksel Konfüçyen değerlerinin güncellenerek örneğin farklılıklara hoşgörüyü teşvik eden özelliği ile İmparatorluk dönemi Çin yönetimi uygulamalarının idealize edilmesi sonucu Çin merkezli Uluslararası İlişkiler ortaya konulmaktadır.

Çin dış politikası veya dünyaya yönelik politikalarında; örneğin devlet başkanının rolü ele alınırken, *tian xia* yani 'Gökyüzünün Altındaki Her Şey'i yöneten imparator kavramı bulunan bir tarihten ve tecrübeden aktarım yapıldığı bilinmelidir (Zhao, 2006). 1962'de Hindistan ile olan savaşta Çin lideri Mao, başka hiçbir ülke yönetiminde mümkün görülmeyecek şekilde bin senelik hadisenin stratejik ilkelerinden meşhur 'bir buçuk savaş' tecrübesini ortaya çıkardı. Kuvvetlerine "kontrollü ve prensipli" olma emri vermesi, ele geçirdiği Hindistan'ın ağır silahlarından bir kısmını iade etmesinin altında Hindistan İle Tang Hanedanı döneminde yapılan savaş sonrası gelen uzun dönemli barışın tekrar gerçekleşebileceğine yönelik beklentisi bulunuyordu (Kissinger, 2011). Bu noktadan hareketle; günümüzde Çin ve Hindistan arasında gerçek ya da yapay oluşan gerilime yönelik olarak gerilim olmasının doğal olduğunu ama sürekliliğe önem veren Çin'li yönetimlerin geçmişte uygulanan yöntemleri tercih edeceklerini ve bu sebeple Mao'nun deyimiyle 'Hindistan, Çin için ebedi düşman olamaz' diyebiliriz. ÇHC kontrollü ve prensipli yaklaşımını ortaya koyacaktır. Geçmişte İpek yolu ile ticaret eden, Budizm ile birbirlerini etkileyen iki toplum teması kaybetmeyecektir. Çinli liderlerin geçmişten gelen bir diğer özelliği ise "ya hep ya hiç" hareket tarzı ile anlaşmazlığın sonucunu nadiren riske atmalarıdır. Onlara bunu öğreten çalkantılı Çin tarihi, kadim ve sürekliliğine önem verdikleri kendilerine özgü kültürleri olmuştur. Çinli liderler her sorunun bir çözümü olmadığını ve mutlak üstünlüğe vurgu yapmanın evrenin uyumunu altüst edebileceğini öğrenmişlerdir.

Çin'i anlayabilmek adına bir diğer önemli nokta da kendine *zhongguo* yani 'Orta/Merkez Krallık' adını vermesinden çıkarımlar yapabiliriz. Diğerleri ve Merkez Krallık arasında bir ilişki olduğu, bu sebeple Çin'in benzersizliği iddiası ile uygarlığını mimarize etmektedir (Zhao, 2006). Bu nedenle Çin'i anlamak geleneksel ortamını tam anlamıyla idrak ederek başlamalıdır. Örneğin; Çin için süreklilik sadece yönetimsel anlamda ibaret olmayıp kültürel anlamda da böyledir. Konfüçyus dönemi eserleri

bugün Çinlilerce anlaşılabilir. Mit'ler genel olarak aynıdır. Örneğin her iç savaş sonucu mutlaka bir kurtarıcı ortaya çıkmış ve Çin tarihinin belki de en önemli kahramanı Sarı İmparator örneğini takip etmiştir (Wang J. , 2010). Çin için önemli 'Üç Krallığın Hikâyesi' sürekli uyuma işaret eder ve her yeni hanedan sürekliliği sağlamak adına bir önceki hanedanın yönetim ilkelerine başvurur. Ayrıca hikâyede 'uzun zamandır bölünmüş bir halde olan imparatorluk birleşmeli, uzun zamandır birleşmiş olan ise bölünmelidir. Bu hep böyle olmuştur.' denilerek sürekliliğe vurgu yapılmıştır (Yuan ve diğerleri, 2010).

Söz konusu geleneksel ilke ve düşünceler Çin'in dünyaya ve uluslararası sisteme bakışını şekillendirmektedir. Bu noktada Konfüçyen düşünce tarzının resmi söylem ve politikaları şekillendirmesinde Mao döneminde kırılma yaşandığını belirtmek gerekir. Mao'ya göre konfüçyüsçülük ilerlemeye engel olan geçmişe ait bir düşünce tarzı olarak kabul edilmiştir. 1949'da ülke yönetimine gelen ÇKP, marksizmi temel kılavuz olarak kabul etmiş ve Konfüçyenizmi engel olarak görmüştür (Yeonsik, 2011). Mao ve Kültür Devrimi süresince ötelenen Konfüçyen düşünce; 1978 yılında Deng Xiaoping'in ekonomik reform ve dışa açılım politikasını başlatmasıyla tekrar Çin yönetimine etki etmeye başlamıştır. Buna neden olan konfüçyenizmin farklılıklara olan olumlu yaklaşımıdır. Farklılıklara toleransı öğütleyen geleneksel Çin düşünce tarzı olarak Konfüçyenizme tekrar dönüş ile birlikte, kendi öz tecürbelerine dayanan söylemler geliştirilip geleneksel değerler yüceltilmeye başlanmıştır (Sole-Farras, 2016). Çin yönetiminde; 1978 - 1990 yılları arasında kendi ulusal çıkarlarını meşrulaştırma çabasında realizim etkisi, 1980'lerden itibaren kapitalist ekonomik politikaların uygulanması ve 1990'larda sadece bölgesinde değil küresel anlamda yükselişe geçmesinde liberalizm, 2000'li yıllarda küresel niyetinin sorgulanmaya başlanması ile yapısalcılık, 2008 sonrası ise bağımsız bir düşünce tarzı olarak Çin Okulu kavramı görülmektedir. Çin Okulu hem küresel hem de yerel gelişmeleri yansıtan karma yapıdadır (Wang ve Buzan, 2014). "Çin medeniyeti" söyleminin geliştiği ve 'çok amaçlı işbirliği'nin ortaya çıktığı görülmektedir. 'Çin düşüncesi' kültürel dayanağının temel özelliği felsefi mirasa dayalı yapıcı rol oynaması iken 'Çin medeniyeti' söyleminin temel dayanağı ideolojik bileşen işbirliği unsurlarına dayalı yenilikçi rol oynama olmuştur. Bu iki söylem sonucu ise çok amaçlı iş birliği ortaya çıkmıştır. İşbirliğinin başlıca özellikleri; toplumun(içeri ve dışarı) tüm üyelerini

kapsayan uyum anlayışı, çok yönlü epistomoloji gerekliliğinde pragmatik düşünce, evrensel temel kural olarak sürekli değişim döngüsü ve kaosa engel olan değerler ile yönetimdir (Sole-Farras, 2016). Bu manada günümüzde Çin Okulu veya Çinli Uluslararası İlişkiler bilim insanlarının çoğunlukla kullandığı bakış açısı olarak bütünleştirici akım bulunmaktadır. Bütünleştirici akımın bir diğer özelliği mevcut batılı düşünce tarzı ile Çin tecrübesini bir araya getirmesi ve burada Çin düşünce tarzını ön plana çıkarmasıdır. Bütünleştirici akım; her ülkenin kendine özgü gelişim yolunun olabilirliği, Batı ve Doğu değerlerinin bir arada var olduğu ahenkli bir dünyanın yaratılmasını temel alan ve Guanxi-Ahenkli Dünya- Barışçıl Kalkınma dış politika söylemlerini oluşturan bir akımdır (Wang ve Buzan, 2014). Bir diğer unsur olan guan xi kavramını da incelemek Çin Okulu'nu anlamakta yardımcı olacaktır. Çince Uluslararası İlişkiler için kullanılan guo ji guan xi - 國際關係學 içerisindeki guan xi sosyal taleplerle uyum içindeki bağlılık anlamında bir hiyerarşik yapı demektir. Buradaki hiyerarşi üstünlük anlamında olmayıp karşılıklı bağımlılık, karşılıklılık ve mütekabiliyet anlamındadır. Belki de bu sebeple değişim uluslararası sistemde temeldir. Batılı uluslararası ilişkiler dilindeki kendi-öteki, merkez-çevre gibi kavramlarının karşısında guan xi karşılıklılık, kırılganlık ve değişkenlik kavramlarıyla alternatif bir yol sunmaktadır (Wan, 2012).

Çin'in hegemonya ve uluslararası sitemine yönelik kendi perspektifinden sunduğu Çin Okulu ile dünya düzenine yaklaşımı Batı eksenli anlayışla temelden farklılıklar içermektedir. Düşmanlaştırma yerine farklılıkları kabulleniş vardır. Batı merkezli hegemonya ve güç mücadelelerini açıklayan düşünce kavramları yerine uyum, karşılıklılığı içeren hiyerarşi ve birlikte var olabilme kavramları bulunmaktadır (Yuan ve diğerleri, 2010). Sadece bu noktadan bakıldığında dahi; Batı'nın, Çin'i anlamamasının sebebi olarak kendi kavramlarında Çin'in eylem ve söylemlerinin karşılık bulmaması ve bambaşka bir içeriğin söz konusu olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu bilgilerin ışığında; Avro-Amerikan merkezli tarihsel çalışmalar yerine Asya merkezli 21. Yüzyıl gerçeklerine uygun açıklamalar gerekmektedir. Yeni bir dünya sistemi oluşmaktadır ve yeni oluşacak hegemonik yapı tek bir gücün tüm sisteme hâkim olduğu bir özellik göstermektense çok merkezli ve tüm hegemonik güç

merkezlerinin birbirine bağlı olduğu yapısal niteliği taşıyacak gibi görünmektedir. Bu bağlamda, konunun ikinci bölümünde 21.yüzyılın başında değişen güç dinamikleri noktasından hareketle alt sistemlerin oluşması üzerinden Ortadoğu'daki alt hegemonik güç analizine devam edilecektir.

3. BÖLÜM: 21.YÜZYIL BAŞINDA DEĞİŞEN GÜÇ DİNAMİKLERİ VE ORTADOĞU/BATI ASYA

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte küreselleşmeyi hızlandıran sürecin yoğunlaştığı bir dönemde ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonik statüsüne karşı Çin'in ekonomik kalkınmasının sonucu yükseliş ve güç geçişi tartışmaları yeni yüzyılın başındaki en sık tartışılan ve konuşulan konudur. Çin'in yükselişi ile ilgili ana tartışma -realizm ve idealizm teorilerine atfen- genellikle "iyimser" veya "kötümser" eksenleri arasındadır (Christensen, 2015). Çin'in yükselişi ile ilgili realist argümanlara bakıldığında kötümser, idealist argümanlar ise iyimserdir ve Çin'in uluslararası sisteme entegrasyonunu vurgular.

Teorik tartışmalar açısından; Uluslararası İlişkilerin bu ana akımlardan türetilen perspektiflere bakıldığında iki ana argüman oluşmaktadır. İlk varsayımların geldiği veya sonuçlandığı yer Çin'in yükselişi mevcut uluslararası düzen için bir tehdittir (Krauthammer, 1995). Konunun esasına başlarken teorik hegemonik tartışmalarda belirttiğimiz gibi Çin'in yükselişine kötümser bakanlardan bir diğeri Alfred Mackinder tarafından dile getirilmiş olup; Çin'in Doğu ve Batı'nın ötesindeki Doğu süreçlerinde büyük bir kara ve deniz gücü olma potansiyeli bulunduğunu ve Batı Yarımküre'de ABD hegemonyası geleceği açısından küresel bir tehdit olabileceği değerlendirilmiştir (Kaplan, 2005). Bunun aksine ikinci varsayım ise; Çin'in yükselişinin bir tehdit değil, mevcut uluslararası düzen ve barışçıl entegre bir küresel yönetim sistemi kurmak için fırsat olduğudur (Johnston, 2003). Diğer taraftan Çin; ne mevcut uluslararası statükoya meydan okumakta ne de uluslararası politik, ekonomik kurumlar ile normlara tam olarak entegre olmaktadır.

Çin'in gerek iç gerekse dış politik yapısı hem kendi yükselişinden hem de yükselişi bu yapıdan etkilendiği için hala anlaşılmaya çalışılmaktadır. Konstrüktivistler Çin'in yükselişinin tarihsel, sosyal ve kültürel yönlerini vurgularken (McDonald, 2008), küreselciler genellikle küresel eşitsizliklere ve kapitalist güç birikimine odaklanırlar. (Katzenstein, 2012) Temel sorunsal ise Çin'in yükselişinden ziyade bu büyümenin diğer ülkeler ve uluslararası kurumlarla ilişkisi üzerindeki etkileridir. Ancak kötümserler açısından en önemli sorun büyümesine paralel olarak Çin'in artan askeri

bütçesidir. 2010 sonrası ise, genişleyen ticaret ağı ve teknolojik olarak elde ettiği kazanımlardır. Gün geçtikçe katlanılmaz hale gelen yükselişin sonucu olarak örneğin siber güvenlik en önemli konu başlıklarından biri haline gelmiştir (NATO, 2020b). Çin'in yükseliş tartışmalarında genellikle Asya Pasifik ve ABD eksenli konulara odaklanıldı (Bates, 2010). Aslında, Çin'in enerji ihtiyaçları ve ihraç ürünleri için alternatif pazar arayışı, özellikle de Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ)'ne üye olduktan sonra tüm dünya üzerinde genişlemektedir. Bu bağlamda; Çin'in yükselişi ile ilgili temel argümanların ekonomik, siyasi, askeri, jeopolitik üzerinde şekillendiği söylenebilir.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu gibi bölgelerdeki bölgeler arası dış politikaları, Çin'in yükselişi tartışmalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Tam da bu noktada Abu-Lughod; 16.yüzyıldan önceki dünya sisteminin birbiri ile karşılıklı bağımlı birden çok hegemon gücün birlikte var olduğu ve farklı hegemonyaların oluştuğu alt-sistemlerin farklı işleyiş mekanizmasına sahip olabileceğini dile getirmekte ve günümüzde ortaya çıkmaya başlayan dünya sisteminin giderek 13.yüzyılda işleyen bu dünya sistemine benzeyeceğini savunmaktadır (Abu-Lughod, 1987).

13. yüzyılda işleyen bu sistem içerisinde en önemli bölgesel alt sistemin ise Şekil 2-1 üzerindeki üç nolu "Ortadoğu" bölgesi ve dört nolu "Doğu Asya" alt bölgesi yani Çin olduğunu dile getirmiştir (Abu-Lughod, 1987). Üç ve Dört nolu bölgeler arasındaki ilişkilere tarihsel bir perspektiften bakmamız günümüz düşünselini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Konunun bir diğer önemli noktası ise Çin; küresel anlamda olmasa da bölgesel anlamda siyasi, askeri ve ekonomik olarak aktörler üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle diğer iki alandan daha fazla ekonomik olarak açıkça yükselen bir güç olması sonucu, Ortadoğu bölgesine artan enerji ihtiyacı ile yoğunlaşması ile birlikte düşünüldüğünde, ABD kadar baskın bir güç olmasa da hoşnutsuzluk ve çekincelerini rahatça dile getirmektedir. Ekonomik ve diplomatik çabaları, ABD ve diğer büyük güçlere karşı artan pazarlık yetenekleri ile Ortadoğu'da özellikle Arap olmayan ülkelere yönelik dış politikası, bölgesel ve küresel siyasi gerçekleri içinde barındıran pragmatik dış politikasını oluşturmaktadır. Ayrıca, Çin'in herhangi bir ülkeye yönelik

ekonomik bağımlılık durumu ilişkilerin düzeyini belirlemektedir. Örneğin Arap olan ülkeler ile ilişkiler Arap olmayanlara göre daha fazla gelişmiştir. Arap olmayan ülkeler arasından İran ile ilişkiler ise diğerlerine göre en gelişmiş olanıdır. Bu ilişkilerin enerji bağımlılığı neticesinde geliştiği herkesçe kabul edilebilecektir. Bu bağlamda Çin'in pragmatik dış politikasında küresel gerçekliğe hitap edebilmek için Arap olmayan ülkelerden İsrail ve Türkiye ile olan ilişkisi farklı bir önem ve anlam kazanmaktadır. Şöyle ki; ekonomik bağımlılığı olmayan devletlere yönelik dış politikası küreselde ne şekilde hareket edeceğine dair izler taşıyacaktır. Bu noktadan hareketle küresele yönelik Kuşak ve Yol Girişimi ve bu projenin orta koridoru üzerinde önemli bir jeopolitiğe sahip ülke olarak Türkiye ile olan ilişkisi irdelenecektir. Türkiye hem NATO ülkesi hem de Rusya ile yakın ilişkileri olması bakımından da önem kazanmaktadır.

Açıklanan nedenlerle Türkiye-Çin ilişkilerine yönelik analiz hem Çin'in küresele yönelik stratejisini anlama da hem de alt sistemlere yönelik sunabileceği fırsatlar itibariyle analiz edilmesi gereken bir husustur. Çin'in küresele yönelik stratejisi dediğimiz andan itibaren strateji ve hatta büyük strateji kavramlarıyla birlikte bir inceleme gerekmektedir.

Soğuk Savaş yıllarının ve iki kutuplu sistemin keskin ayrımlarının(dost-düşman, iyi-kötü) askeri, siyasi, ekonomik ve ideolojik nüfuz rekabetinin nispeten yumuşamaya geçtiği 70'lerle birlikte gerçekçi analiz ve yaklaşımların gerekliliği de ortaya çıktı. Çünkü tamda o yıllarda Komünist blokta derin sarsıntılar yaşanması ve hasım olan ABD ile Çin arasında yakınlaşma görülmüştür. Söz konusu özellikle ideolojik çatışmanın olmasının yanında Kore Savaşı'nda birbiriyle savaşan iki devletin nasıl olupta yakınlaşabildiği noktasından hareketle ihtiyaç duyulan açıklama sadece strateji ile izah edilemeyecek durumda idi. Bu sebeple de küresel istek ve tahayyülleri olan bir devletin neler yapabileceği ve planlamasının ne üzerine şekilleneceği soruları üzerine grand (büyük) stratejisinin ne olduğu açıklanmalıdır.

Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası yıllarda Çin gibi bölgesel veya küresel aktör olma yolunda ilerleyecek küresel sistem içerisindeki her aktörün yol açtığı ve paranoyak tedbirlerin açıklanması küreselde gerçekleşen stratejik çalışmaları anlamamızı sağlayacaktır.

Batı'nın "Tarihin Sonu" demesinin akabinde gerçekleşen terör saldırıları ile uluslararası terörizmin dünya kamuoyunun dahi gündemine girmiştir. Sonrasında gerçekleşen Afganistan işgali; ABD'nin, Rusya ve Çin'e "ben sizin yanı başınıza kadar gelirim"in çok açık bir mesajıydı. Bununla birlikte hem Afganistan hem de Irak Savaşları, ABD'nin "Batı" temelli normları bizatihi merkezindeki aktör olarak ayaklar altına aldığını gösterdi. Sadece bununla da kalmayan ABD ve "Batı", 2008 finansal krizi ile birlikte liberal ekonomik değerlerini de yine bizatihi kendisi ayaklar altına alarak uluslararası şirket ve bankalarının bir kısmını devletleştirdi. Savaşlar sonrası trajik insan hikâyelerinin yaşandığı göç ve göçmenlere karşı gösterilen gayri insani muameleler ise "Batı"nın içine düştüğü bir diğer krizdi.

Batı'da bunlar yaşanırken Çin önderliğinde Doğu; yüksek teknolojik ürünler, gelişen sanayisi, gerçekleşen sermaye ve bilgi transferi ile yükselişe geçti. Bu bağlamda günümüzde özellikle Çin'in liberal değerlere ve küreselleşmeye öncülük edebileceğini açıkladığı görülmüştür. Küresel arenada gerçekleşen değişim ve dönüşüm akılları zorlamaktadır. Bir zamanların kendi geliştirdiği haliyle komünizmin dünyaya hakim olacağını söyleyen Çin; küreselleşme 2.0 olarak desteklenen Kuşak ve Yol ile Batı'ya kafa tutmaktadır. Tablo 3-1'de görüldüğü üzere küresel sistemde kendini merkezde konumlandıran alternatif yapılar inşa etmektedir.

Tablo 3 - 1: Çin merkezli ikame uluslararası kurumsal yapı

Çin Merkezli Organizasyon ya da Mekanizma	**Temel Özellikleri**	**İkame Ettiği Mevcut Organizasyon Ya da Mekanizma**
Finansal Sistem ve Para Politikası		
BRICS Yeni Kalkınma Bankası	Altyapı projeleri ve geliştirilmesine yönelik 2014 yılında Şangay'da kuruldu.	Dünya Bankası
Asya Altyapı ve Yatırım Bankası	2013 yılında APEC Zirvesi sonucunda 50 milyar dolar bütçe ile	Asya Yatırım Bankası

	kuruldu. Türkiye'nin de üyeliği bulunmakta olup üye sayısı 77'dir.	
BRICS Acil Durum Rezerv Anlaşması	100 milyar dolar Rezerv havuzu kriz likiditesi için oluşturuldu.	IMF
Universal Credit Rating Group(UCRG)	Dagong, Rusrating ve Egan-Jones kredi derecelendirme kuruluşlarının ortak projesi. Asya derecelendirme sistemi	S&P, Moody's, Fitch
Çin uluslararası nakit ödeme sistemi(CIPS)	Uluslararası RMB işlemleri için	Dolar, SWIFT, CHIPS
China Union Pay(CUP)	Bankalar Birliği; 30 yıl içinde 140 ülkede kabul edildi.	VISA, Mastercard
Dış Ticaret ve Yatırım Politikası		
Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık(RCEP)	Serbest Ticaret Anlaşması, Hedefi: 3 milyar insan, Dünya ticaretinin yüzde 40'ı	Trans Pasifik Ortaklığı(TTP), Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı(TTIP)
Bölgelerarası Altyapı Projeleri		
Kuşak ve Yol Girişimi	2013 yılında Xi Jinping tarafından ilan edilen 21. Yüzyılın ilk ve en büyük jeostratejik, jeoekonomik ve altyapı insiyatifi	Yeni İpek Yolu(ABD), Avrasya Ekonomik Birliği(Rusya)

Güvenlik		
Şangay İşbirliği Örgütü	Güvenlik odaklı 2001 yılında kurulan uluslararası örgüt.	NATO, ASEAN Bölgesel Forumu(ARF)
Diplomatik Forumlar		
BRICS Zirvesi	2008 yılından bu tarafa zirve toplantıları yapılan potansiyel bir siyasi ittifak.	G8-G7
Bo'ao Asya Forumu	Asya, bölgesel odaklı siyaset, ticaret ve akademik çevre karar alıcıları için kurulan forum.	Davos/Dünya Ekonomi Forumu

Kaynak: (Tuncel, 2017)

Bütün bu değerlendirmeler ışığında; günümüzde yaşanan gelişmeler, basit bir stratejinin ürünü olmayıp büyük bir stratejinin parçasıdır. Bu bağlamda öncelikle büyük strateji açıklanmaya çalışılacaktır. Akabinde şaşırtıcı dönüşümün aktörü olarak Çin'in dönemsel ve lidersel incelemesi yapılacaktır. Yükselen Çin'in gelişen ve büyüyen sanayisinin en çok ihtiyaç duyduğu enerji ve enerji güvenliğidir (Winzer, 2011). Bu noktadan hareketle enerji kaynağının yüksek bir oranda sağlandığı bölge olarak Ortadoğu ile ilişkisi değerlendirilecektir.

3.1. Büyük Strateji; Çin'in Dönemsel ve Lidersel Büyük Stratejisi

2.Dünya Savaşı öncesi yoğun şekilde kullanılan strateji kavramının küresel ölçekte daha anlamlı hali olabilecek Büyük(Grand) Strateji; daha çok askeri çalışmalar sahasında ortaya çıkmış ve savaşın kökenlerinden gelen bir kavramdır. Bu anlamıyla, Liddle Hart'a göre büyük strateji, güç ve kaynakların bir savaşın politik hedefine ulaşabilmek için nasıl kullanılacağına yöneliktir (Ploberger, 2017). Tanım üzerinden

gittiğimizde aidiyetinin savaş, bu sebeple de ana unsurunun askeri güç olduğu görülmektedir. Büyük strateji kavramı ile ele alınan analiz ve hesaplamaların konusu 2. Dünya Savaşı yılları ve sonrasındaki belki de 30 yıl boyunca yine bu odaklanma yüzünden savaş ve çatışma ekseninde hareket etmekle birlikte nükleer silah gerçekliği ile topyekun savaş yerine kısıtlı, çevreleme ve kitlesel yok oluşun nasıl önlenebileceği değerlendirmelere katılmaya başlamıştır (Milevski, 2016). Soğuk Savaşın blokları arasındaki yumuşamanın yaşandığı 1970 ve 80'li yıllar ile birlikte yeni bir yüksek strateji tanımlama çabası ile siyasal olanın dengi yahut onun üstünde bir planlama ve uygulama olarak anılmaya başlanmıştır. Kavramın bugünkü içeriğinde taktik ve operasyonel anlamda askeri öğelerin yanında coğrafi, politik, ekonomik, sosyal, diplomatik, teknolojik, psikolojik, insani ve kültürel unsurlar dahi bulunmaktadır (Özdemir, 2021).

Büyük Strateji'nin özellikle ABD merkezli araştırmalarda dile getirilen halinin anlamıyla söylemek gerekirse ABD'nin nasıl bir küresel strateji izlemesi gerektiği ile ilgili ortaya konulmaktadır. Soğuk Savaş bitimiyle beraber ABD'nin rakipsiz hegemon olarak kaldığı 90'lı yıllar ve 2000'li yılların başında "bir hegemon ne yapmalı?" sorusuyla daha görünür olmuştur. Hatta o günden bugüne "büyük strateji" ABD'nin inşa ettiği küresel hegemoninin devamı ile alakalı sorulara cevap aramak için yapılan sistem çalışmalarında yerini bulmaktadır (Milevski, 2016).

Dueck'e göre ise böylesi bir kavramın varlığı esasında çatışmanın varlığına işaret etmektedir ki çatışma veya rakipsel durum olmasa araç ve amaçların hesaplanmasına da ihtiyaç bulunmamaktadır (Dueck, 2006). Wang Jisi'ye göre ise; i) Devletin temel çıkarları nedir? ii) Çıkarları tehdit eden güçler nelerdir? iii) İdarecilerin çıkarları korumak için yapabilecekleri nedir? sorularına kavramın cevap vermesi gerekmektedir. Bu şekilde herhangi bir devletin analizi yapılabilecektir (Jisi, 2011). Buzan çıkar kavramından yola çıkarak daha basit bir ifade ile ulusal çıkara karşılık gelen ana hedeflerin seçimine değinir. Sonrasında ise seçilen hedefleri toplum ve devletin kaynakları ile birleştirir. Bu sayede yüksek stratejinin fonksiyonunun çerçevesini belirler. Büyük Strateji; i) güvenlik politikası ve dış politika ilkelerinin belirlenmesi, ii) politik tercihlere yönelik tutarlılık, iii) topluma güvenlik ve dış politikanın zorlu kararlarında meşruiyetinin aktarılması, iv) küresele ülke hakkında imaj sunabilmek, işlevlerini barındırmaktadır. Meşruiyet vurgusu ile Buzan; hem

içeride hem dışarıda sağlanacak imaj anlamında kavrama düşünsel, ilkesel ve iknaya dayalı bir özellik kazandırmıştır (Buzan B. , 2014).

Yükselen Çin gibi aktörlerin rakip bir küresel güç olup olmayacağı, böylesi bir rakibin hangi araç ve yöntemleri kullanarak amacına yöneleceği, kendi amacına yönelik kurguladığı uluslararası sistemin statüko ile uyumlu olup olmayacağı da kavramın değerlendirmesinde görülmektedir. Bu bağlamda son zamanlardaki büyük strateji kavramı; büyük güçlerin küresel sistem ve küresel hegemonya noktasındaki planlama ve pratiğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kavramı hem geniş kapsamlı ele alması hem de kaynak ve çıkarları tespit, tasnif ve dış dünyadan gelecek tepkiler ile aktörlerin davranış biçimlerini hesaplamaya katması sebebiyle Goldstein'in yaklaşımı oldukça önemlidir (Goldstein A. , 2005). Söz konusu yaklaşım tercih edilip, Çin'in büyük stratejisinde süreklilik ve dönüşüm noktaları ile devlet başkanları ekseninde tarihi incelemesi yapılabilir. Çin devlet başkanları ile değerlendirme yapılırken, Çin'in durumu, büyük güçler ile ilişkisi, küresel sisteme yönelişi devreye alınabilir. Ayrıca, büyük stratejisi anlaşılmaya çalışılırken diğer taraftan ulusal ve bölgesel ölçekteki kaynakları ile sisteme dair tutum ve söylemleri değerlendirilebilir.

Günümüzde ABD hegemonyasına karşı "Yükselen Çin" tanımlamasıyla ortaya konan anlayıştan hareketle Çin Halk Cumhuriyeti'nin; Soğuk Savaş yıllarındaki, Soğuk Savaş sonrası ve günümüzde özellikle Kuşak ve Yol bağlamındaki yüksek stratejisinin hem genel bir değerlendirmesinde hem de özelde Ortadoğu bölgesine yaklaşımında liderler de dönemler kadar damga vurmuşlardır. Bu kapsamda aslında süreklilik ve değişim arz eden unsurları ile Çin'in yüksek stratejisinde dönem etkileri olduğu kadar liderlerinde etkisinde şekillenen yüksek stratejisi olarak inceleme yapılabilir.

Çin'in yüksek stratejisi Soğuk Savaş yıllarında; Amerika önderliğindeki "Batı"ya ve onun kapitalist-liberal düzenine karşı revizyonist bir tavır ekseninde hem ulusal hem de küresel düzeyde komünist devrimleri hedefleyerek ilerlemeye başladı. Bu çerçeve de ideolojilerin ön planda olduğu 1970'lerin başına kadar Sovyetler Birliği hem doğal hem de birinci müttefikti (Goncharov, 1991). Sosyalist ve komünist hareketlerin desteklendiği Afrika ve Asya'da Çin, farklı aktörlerle farklı vizyonlar ortaya koyarak küresel düzene dair girişimlerle yüksek stratejisini şekillendirmekteydi (Radchenko, 2017). Kuzey Mançurya'nın Sovyetlerce işgalinin hafızalardan silinmemiş olması (Jian, 1994), 1968 yılı Ağustos ayında Çekoslovakya'da yaşanan Sovyet müdahalesi

ile Moskova'nın kağıttan kaplan olmadığı ve gerektiğinde yayılmacı-saldırgan olabileceği çıkarımı ve son olarak 1969'da Doğu Türkistan'da Sovyet ve Çin orduları arasında çıkan çatışma sonrası bozulan Sovyet ilişkilerinde Mao, ABD'ye alternatif dayanak olarak yönelmiş, ABD ile gerginlikleri azaltıp ilişkilerde yumuşamayı tercih etmiştir (Radchenko, 2017). 1970'ler de başlayan bu süreçte ABD ve düzenine karşı eleştirileri devam etmekle birlikte Moskova karşısındaki dengeleyici tek güç olması sebebiyle (Zhi-sui, 1994), Mao, dünya devrimi söylem ve hedeflerini sınırlandırmıştır. Amerika ile işbirliği ve sonrasında BM' de temsil hakkı kazanılmış ve fakat Çin söz konusu "Batı" düzenini tamamen benimsememiştir.

Deng Xiaoping döneminde ise devrimci revizyonist hedef ve özellikle söylemler tamamen ertelenmiştir. Bu dönemde Çin küresel ekonomi-politik sisteme entegre olmayı tercih etmiştir. Yabancı yatırım ve teknolojiye duyulan ihtiyaç çerçevesinde mevcut liberal düzene kafa tutan görüntüden özellikle kaçınılmıştır (Goncalves, 2021). Açıktan meydan okuma ve hasımlık faaliyetleri olmamakta ve fakat özellikle Afrika ile ilişkilerinde ortaya çıkardığı siyaset ve söylemlerle Çin küresel sisteme karşı duyduğu memnuniyetsizliği ve eleştirilerini dile getirmekteydi (Khan, 2018). Bu bağlamda; belki ton farklılığı diyebileceğimiz kurulu düzen karşıtlığı Soğuk Savaş yıllarındaki Çin yüksek stratejisinin süreklilik gösteren bir özelliğidir.

Çin yüksek stratejisinin bir diğer özelliği imaj ve kimlik unsurları ekseninde şekillenmiştir. Moskova ile en yakın ilişkilerin söz konusu olduğu Mao'lu 1950'li yıllarda dahi Çin ulusal kimliği, onuru ve ulusal çıkarları her zaman ön planda tutulmuştur. Ulusal onur ve çıkarların zedelenip zarar gördüğü düşünülen her durumda Sovyetlere açıkça karşı çıkılıp memnuniyetsizlikler dile getirilmiştir. Deng döneminin de bundan farklı olduğu söylenemeyecektir. Batı'nın emperyalist geçmişi kınanarak Çin'in farklı bir siyasaya sahip olduğu vurgusuyla Üçüncü Dünya ülkelerinde ÇHC'nin diplomatik stratejisi yürütülmüştür. Nev-i şahsına münhasır kimlik ve imaja sahip olunulduğu kanaati ve geçmişte maruz kalınan Batı müdahalelerini unutmadan şekillenen bir kimlik algısı bulunmaktadır (Yolaç, 2016). Tarihi boyunca iç işlerine müdahale ve işgallerin yol açtığı yıkımlar – Afyon savaşları ve rencide edici durumlar- Çin yüksek siyasi elitlerine yaşattığı etki devam etmiştir. Tarihi tecrübeler ışığında şekillenen imaj ve kimlik ile Çin, sınırlarında yaşanan ve yaşanabilecek askeri hareketliliklere her zaman tedbir alma yoluna gitmiştir. Kore Savaşı'nda ABD'nin

Çin'i işgal edebileceği korkusuyla savaşa girilmiştir. Sovyetlerin sınır hattında yığınak yapması sonucu ABD ile uzlaşma tercih edilmiş ve Sovyetlerle sıcak çatışma yaşanmıştır. Deng döneminde de Vietnam'ın Sovyetlerle ittifak yapıp Çin'i işgal hareketine katılacağı düşüncesiyle Vietnam'a askeri müdahalede bulunmuştur (Kissinger, 2011).

Soğuk Savaş yıllarındaki Çin yüksek stratejisinin bir diğer göze çarpan özelliği ittifak eksenindedir. İki kutuplu sistem aktörlerinin rekabetinin son derece hızlı olduğu yıllarda Pekin, Moskova ile dirsek teması halindedir. Kore Savaşı'nda ABD ve BM kuvvetlerine karşı birlikte savaşmışlardır (Jian, 2001). 1970'li yıllara kadar oldukça belirgin çizgilerde dost-düşman belirlemesi olmaktayken Çin ulusal çıkarları sonucu ABD ve Sovyetler arasında değişen ittifaklar yaşanmıştır. 80'li yılların sonunda ise Soğuk Savaş yıllarının keskin askeri bloklaşmaları yerini uzlaşmaların arttığı diplomatik, ticari ve ekonomik iş birliklere bırakmasıyla birlikte askeri nitelikten giderek uzaklaşmıştır (Jian, 2001).

Soğuk Savaş sonrası dönem olarak; barışçıl söylemler çerçevesinde Jiang ve Hu dönemlerinde şekillenen alternatif düzen mimarisi ile ekonomi-politik siyasası 2010'lu yıllarda Xi Jinping ile açıktan meydan okuma pozisyonuna tekrar dönmüştür. Bu bağlamda geliştirilen yönetişim, ticaret ve finans yapıları ile küresel ölçekte yön verici ve kural koyucu aktör olmayı hedeflemektedir. Soğuk Savaş yıllarındaki Mao'nun devrimci ve çatışmacı tavrı ile ani değişimler yerine diyalog ve uzlaşmacı bir söylem geliştirilmiştir. Alternatif düzeni ortaya koyarken hasımlık yerine "öteki"yi tercih etmeyen bir söylem ile karşılıklı kazancın gözetildiği, iyi-kötü ayrımının yapılmadığı ama Batı'ya alternatif sunduğu iddiasıyla şekillendirilmektedir (Putten, 2013). Batı'ya ait düzeni eskimiş ve aşağılayıcı olarak diğer ülkelere sunan bir anlayışla Batı'nın çatışma ve dayatmaları beraberinde getiren bir düzen kurduğu iddiasındadır. Dolayısıyla alternatif düzen olarak kendi anlayışını sunarken daha fazla nüfuz ve güvenlik elde edeceği düzenleme arayışları bakımından süreklilik taşımaktadır. Değişim tonlama noktasında gerçekleşmekte; ideolojik ve askeri araçlar yerine kalkınma hedefleri ve ulusal çıkarlar kapmasında en üst fayda elde etmeyi öngören yüksek stratejik bir yaklaşım izlenmektedir (Zemin, 2006). Küresel sistemde kendi çıkar ve güvenliğine göre talepler peşinde olan Çin için, realistçe güç ve tehdit dengesinden hareketle şekillenen stratejik anlayış, yüksek stratejisinde süreklilik arz

eden bir diğer önemli noktadır. Soğuk Savaş yıllarında ABD ve Batı'ya karşı amansızca ideolojik kavgayı birlikte verdiği Sovyetler, tehdit algısının değişmesiyle düşman olabilmiştir. Soğuk Savaş sonrası ise dengeleyici ihtiyacı nedeniyle yine ABD ve Batı'ya karşı Rusya eksenli Avrasyalı aktörlerin devreye alındığı görülmektedir (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2021a). ŞİÖ gibi kuruluşlar yanında İran, Pakistan ve Kuzey Kore gibi bölgesel güçlerle işbirliği süreci işletilmektedir.

Çin'in Sovyetlerle ideolojiyi paylaştığı dönemlerde dile getirdiği gerçek komünizmin temsilcisi iddiası ve diğer taraftan Batı'lı sömürgeci güçlerden farklı olduğu imajı Çin'in yüksek stratejisinin süreklilik arz eden bir diğer hususudur (Putten, 2013). Her ortam ve durumda arka plana itilen küçük kardeş veya küçük aktör rolüne karşı verilen bu özellikle; "Çinli kimliği, onuru ve ulusal çıkarları" her zaman korunmak istenmiştir. Bu söylem günümüzde kural koyucu olan, sınır ve kural koyan ülke arzusuyla yüksek sesle dile getirilmektedir. Xi Jinping ile küresel tahayyül ve planlamalar daha kuvvetli ve baskılayıcı olarak kendini göstermektedir (Jiang, 2015). Bu noktadan hareketle ulusal çıkar, onur ve kimliğine yönelebilecek küresel ve bölgesel aktörlere karşı sergilediği kuşkucu tavır Çin'in yüksek stratejisinde süreklilik arz eden bir diğer husustur (Khan, 2018). Nispeten üstünlüğünü gördüğü durumlarda askeri unsurların devriye alınması ve çekinmemesi yanında hiçbir aktörle ilişkileri tamamen bitirme tercih edilmemektedir. Kore Savaşı'nda maliyetleri karşılanabilir gören Çin, ABD ile sıcak çatışmayı göze alabilmişken, Tayvan gibi iç meselesi kabul ettiği konuda ABD'nin nükleer tehdidinde kararlı olduğunu gördüğü anda uzlaşma yolunu tercih etmiştir (Kissinger, 2011). Anakara ve yönetimin karşılaşacağı risklere göre karar alıcıların uygulamalarını şekillendirdiği her ortamda kuşkucu ama işbirliğine gidebilecek açık kapının bulundurulduğu bir siyasetle yüksek strateji oluşturulmaktadır. Bütün bunlarla birlikte Xi Jinping ile küresel bir askeri hareketliliğe hazır olunması çağrısı yapılabilmektedir (Layne, 2018). Bu bağlamda güç göstergeleri yükselen bir Çin'in kuşkucu tavrının neticesinde anakara ve yönetimine tehdit olarak gördüğü hususlarda daha sınırsız ve özgüvenle hareket ettiği öngörülebilir.

İşbirliği ve ittifak konusu Çin'in bugünkü yüksek stratejisinde devam eden bir diğer özelliktir. Soğuk Savaş öncesi dönemden ideolojik olarak ayrı fakat üst düzey fayda noktasında aynı bağlamda örneğin Afrika ülkeleriyle FOCAC (FOCAC, 2021), Avrupalı ülkelerle de benzeri ilişkilerle ittifak ve işbirliği yürütmektedir.

Çin; Mao'nun Soğuk Savaş yıllarındaki kuvvetsel tavrı ile 70'li yılların başından itibaren geliştirilen uzlaşmacı ve iş birliği eksenindeki tavrının ortaya harmanlanması şeklinde günümüzde gelişen küresel aktör ve Çin Rüyasını gerçekleştirme doğrultusunda yüksek stratejisini oluşturmaktadır. 21. yüzyılın işbirliği ve kalkınma noktasında mimarize edilen en büyük proje olan KYG ile Çin, ekonomi-politik anlamda oldukça ofansif hareket edebilmektedir. KYG; içerisinde bulundurduğu geniş kapsam, hem coğrafi hem de amaç, ilke ve yöntem bazında Çin yüksek stratejisinin bütün unsurlarını içermektedir. Küresel ölçekte nüfuzunu artırabileceği ve saldırgan imajı çizmeden küresel hedeflerine ilerleyebileceği bu proje ile; ülkesini çevreleme durumunda söz konusu çatışmanın daha geniş bir alanda yapılmasını da sağlayıp anakara sınırlarını ve yönetimini daha korunaklı kılabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere sağladığı krediler ile ilgili sert eleştiriler; "sömürgeci Batı'dan farklı" ve "alternatiflik" iddiasındaki Çin'in KYG'ni zayıflatmaktadır. Üstelik ABD ve Batı'nın yanında Çin'in yükselişi için gerekli olan pazar ve sermayenin ötesinde bir diğer sorun ise artan enerji ihtiyacıdır. Bu noktadan hareketle petrol ve türev kaynağı noktasında dünyanın yarı rezervine sahip Ortadoğu ile olan ilişkiler Çin'in yüksek stratejisi kapsamında değerlendirilmesi gereken önemli bir duraktır.

3.2. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya (西亚) Yaklaşımı

En eski medeniyetlerden biri olan Çin; sanayi devrimiyle birlikte ekonomik, askeri ve siyasi anlamda Batı'nın gerisinde kalmasına yönelik olarak özellikle 20.yüzyılın sonlarına doğru uyguladığı politikalar ile ekonomik anlamda oldukça önemli mesafeler katetip dünyanın geri kalanının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Özellikle Deng Xioping dönemi ile başlayan bu ekonomi-politik hamleler ile dışa açılan Çin; sanayisini oldukça geliştirmiştir. Gelişen sanayinin bir gereği olarak artan enerji ihtiyacı Çin'in dikkatini dünyanın geri kalanı ile birlikte özellikle Ortadoğu'ya daha fazla yöneltmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan ilişki ağında bağımlılık ve hatta karşılıklı bağımlılık söz konusu olup aynı zamanda dış politika sınavlarının verildiği bir ilişki söz konusudur. Ortadoğu'nun istikrarsız yapısı ve buna rağmen istikrarlı ve

hatta artan enerji ihtiyacı ile bu enerjinin güvenliği, söz konusu sınavların zorluk derecesini artırmaktadır.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan Ortadoğu'nun jeostratejinin tekrar önem kazandığı bir ortamda önemli bir coğrafya olduğu açıktır. Küresel ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin rekabete giriştiği 21. yüzyılda, Çin için bölge, nakil ve ulaştırmadaki jeostratejik konumu ve yer altı kaynakları nedeniyle ilgisinin gün geçtikçe artmakta olduğu coğrafyadır. Dini inanış yönünden taban tabana zıt olan Çin ve Ortadoğu arasında, ilk bakışta hiç bir yakınlık bulunmadığı düşünülebilir. Bununla birlikte 1993 yılında ilk kez petrol ithalatçısı olan Çin için enerji arz ihtiyaçlarını çeşitlendirmesinin yanında son yirmi yılda İslami radikal terör örgütlerinin artışı ve kendi nüfusu içindeki 20 milyonu aşkın müslüman bulunması nedeniyle karmaşık stratejik bir konuma getirmiştir.

Batı'lı kaynaklar açısından bakıldığında Ortadoğu coğrafyasında Çin "gönülsüz yükselen güç" konumundadır (Neill, 2014). Fakat 18. ÇKP kongresi sonrası Çin için bölge proaktif dış politik alan olmuştur. İsrail-Filistin meselesi, Suriye krizi, İran nükleer programı, DEAŞ ve diğer terör örgütlerine karşı mücadelede 2013 yılından sonra yeni çözüm önerileri ortaya koymaya başlamıştır (Gao, 2014). 2016 yılında yayınlanan Çin-Arap Politika Belgesi (中国对阿拉伯国家政策文件)'nde 2000 yıllık tarihi ilişkilere vurgu yapılıp, KYG ekseninde ve mevcut konjönktürdeki gelişmelerle birlikte ilişkinin kazan-kazan, karşılıklı yarar, içişlerine saygı, barış ve işbirliği odaklı stratejik ana temalarına vurgu yapılmıştır (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2016). Batı eksenli değerlendirmelerden bir diğeri de Çin'in Ortadoğu politikasının diğer büyük güçler ABD ve Rusya ekseninde şekillendiğidir (Shichor, 1979). Örneğin Sovyetlerle yaşanılan gerilim nedeniyle Afganistan'da Sovyet karşıtı savaşçılar desteklenmiştir. Günümüz ilişkileri ise ABD ve Avrupa ile bağlantılıdır ve onların bölgeye yönelik yapmış oldukları yanlışları yapmak istememektedir (Dorsey, 2017). ABD ve AB hegemonyasına karşı "güvenli ve dost" ülke olarak kendini konumlandırmaya çalışmaktadır (Valori, 2009). Pekin'in enerji ihtiyacı ise gelecekte bölgede daha çok olmasını gerektirmektedir. Soğuk Savaş sonrası enerji güvenliği ve kendi öz çıkarları kapsamında daha fazla aktif olması gereken Ortadoğu coğrafyasında "sorumlu güç"

olması gerekmektedir (Chaziza, 2016). Jeopolitiğin tekrar geri döndüğü, Ortadoğu'da Arap Baharı ile yaşanan gelişmeler ve değişen güç dinamiklari birlikte değerlendirildiğinde Çin'in, ABD ve AB gibi Hamas'ı terör örgütü tanımaması ve fakat İsrail ile iyi ilişkiler oluşturabilmesi, Fukuyama'nın Tarihin sonu söylemi ile açıklanabilmekten oldukça uzaktır (Mead, 2014). Burada Çin'in oyun bozucu dış politika yaklaşımı ile kendi gelişim yolunu belirleyen alternatif politikalara sahip birden fazla merkezi gücün olduğu çok kutuplu dünya sisteminin ve onu bütüncül bir yaklaşım ile anlama gerekliliğinin olduğu incelemenin zorunluluğunda irdelemek gerekmektedir.

Ortadoğu ülkelerinden Suudi Arabistan, İran ve Taliban'ın oluşturduğu dini temelli rejimler ile ÇKP arasında benzer olan bir nokta bulunmaktadır. Çin'in Tianxia kavramı ile söz konusu rejimlerin Şeriat kavramı birbirine oldukça benzemektedir. İki kavramda halkın yönetimini "göklerin emirleri"ne göre yürütmek istemektedir. Dini yönetim biçimi ve tek adama dayalı diktatörlük arasındaki uyum ile halkın görüşlerine önem vermeye gerek bulunmamaktadır (el-Katip, 2013). Ortadoğu ülke ve halklarına karşı demokratik ve laik rejimi empoze etmeye çalışan “Batı” yerine Çin, bölge ülkelerinin siyasi meşruiyetlerini metafizik unsurlara dayandırmasına saygı ile yaklaşmaktadır. 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak işgalleri ile sorgulanmaya başlanan ABD hegemonyasına karşı Çin; Ortadoğu medeniyeti ile tarihi ipek yolu ile bağlantıları kurmuş köklü bir geçmişe ve Batı medeniyeti tarafından sömürülme kaderinde paydaşlık yaptığı için daha yakın bir konumdadır (Weilie, 2010). Bölgenin kavramsallaştırılması Batı eksenli olduğu için Ortadoğu olmakla birlikte Çin için bölge Batı Asya'dır. Hakim olan uluslararası güçlerin kendi kavramsallaştırması ve terminolojisi olduğu gerçeğinden hareketle Çin'in hakim olduğu 13 ve 14. yüzyılda bağımsız bir coğrafi bölge olarak değil bölgeyi Çin'e bağlayan Orta Asya içerisinde kabul edilmiştir. Bugün bile Çin'in resmi belgelerinde Ortadoğu, Batı Asya(西亚 - xi ya) olarak yer almaktadır (知乎 - Zhihu, 2022). Çin'li liderler bölgenin artan önemi sebebiyle Şekil 3-2’de daha koyu yeşil alanda gösterildiği üzere Geniş Ortadoğu (大中东 - zhong dong) içinde dile getirmektedir (Wang J. , 2010).

Şekil 3 - 2: Geniş ortadoğu ve batı asya(ortadoğu)

Kaynak: (知乎 - Zhihu, 2022)

Çin içerisinde yer alan Müslüman nüfus, Çin'in bölgeye yönelik politikalarında kendi iç güvenlik sorunları açısından belirleyici olmaktadır. Çin içerisinde yayılabilecek köktendinci bir radikal hareketin önüne geçmek Çin için jeopolitik bir diğer unsurdur. Bu nedenle Ortadoğu'da yer alan köktendinci radikal hareketlerin Sincan bölgesi ile bağlantısının kesilmesi önemli ve hatta güvenlik ile eş anlama gelmektedir (Zhu, 2009). Bu bağlamda; Çin'in Ortadoğu/Batı Asya ile olan ilişkileri iki hayati noktada iki farklı toplumsal yapıya göre değişmektedir. Bir tarafta enerji zengini ama Çin'in güvenlik hassasiyetlerine tehditler barındıran Arap ülkeleri, diğer tarafta özellikle İsrail ve Türkiye noktasında daha seküler ama kıt kaynaklara sahip Arap olmayan ülkeler bulunmaktadır. Çin'in; enerji ihtiyacı açısından Arap olan ülkelerle, güvenlik noktasında ise Arap olmayan ülkeler ile ilişkileri yoğunlaşacaktır genellemesi yapılabilir. Bu genelleme belli noktalarda afazik bir yapı olarak karşımıza çıksa da bölge ile olan ilişkinin serencamını anlatma ve anlamamızda yardımcı olabilir.

3.2.1. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya'da Arap Ülkeler ile İlişkileri

Soğuk Savaş yıllarındaki ideolojik eksenli durum nedeniyle Ortadoğu bölgesine temkinli yaklaşan Çin; özellikle ABD ve Batı karşıtı hareketlere destekte bulunmuştur. Bu kapsamda 1951 yılındaki Mısır'daki İngiliz karşıtlığının, 1950'li yıllarda İran'daki petrol millileştirme hareketinin ve Fransa'ya karşı Cezayir mücadelesinin yanında olmuştur. 1955 Bandung Konferansı ile Ortadoğu bölgesine yönelik kuşkucu tavır ile Batı destekçisi devletler algısı yerine küresel düzeyde Üçüncü Dünya siyasi hareketinin üyeleri algısı ve fikri oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Arap merkezli Çin-Ortadoğu ilişkilerinin dönüm noktasıdır (Uchehara, 2009). 1966 yılında Çin'de başlayan Kültür Devrimi sonucu ülkenin Ortadoğu'da dâhil tüm dış dünya ile ilişkileri etkilenmiştir. SSCB ile ilişkileri iyi yönde olan Ortadoğu devletlerine karşı temkinli bir yaklaşım sergilenmiştir. Yine bu dönemde Batı ile ilişkileri diğerlerine göre daha iyi olan Türkiye, Lübnan ve İsrail ile yakınlaşmalar başlamıştır. İsrail ile ilişkisinde Arap devletleri ile ilişkilerine zarar verebileceği düşüncesi var olsa da Moskova'ya karşı ikisinin ortak rakip algısı ile birbirlerinin ayrı politikalarına destek verdikleri söylenebilir.

Deng Xioping dönemi daha az ideolojik ve daha çok ekonomi temelli politikaların uygulandığı dönemdir. Bu dönemde yüzleşilmesi gereken asıl problemin ekonomik gelişmişlik olduğu vurgusu ön plandadır (Kissinger, 2011). Bu sebeple de pragmatizmin hâkim olduğu dış politikaya uygun şekilde Ortadoğu ile diplomatik ilişkiler tercih edilmiştir. Bu dönem içerisinde özellikle devlet uygulamaları sonucu yaşanan Tiananmen olayları neticesinde ABD ambargosuna maruz kalan Çin için İsrail, askeri teknoloji müttefiki olmuştur (Sandıklı ve Güllü, 2005).

Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu bölgesi ile olan ilişki; özellikle ABD ile mücadelesinde karşısına çıkarılabilecek Ortadoğu kartını engelleme ekseninde, artan enerji ihtiyacının esas kaynak noktası olan bölgeye sahip olma noktasında ilerlemektedir. Bu bağlamda da Çin dış politikası; Batı yanlısı Suudi Arabistan ile en büyük rakibi İran arasında bir fark gözetmeksizin, taraf olmadan ve ekonomi odaklıdır.

Özellikle 2004 Çin-Arap İş Birliği Forumu ilişkilerin gelişiminde oldukça önemli bir duraktır. Bu politikanın sonucu olarak tüm ülkelere eşit mesafede, siyasetten bağımsız ve iç işlerine karışmama ilkesi bulunmaktadır (Atlı, 2014). Arap Baharıyla birlikte Çin için bu siyaset tarzı oldukça büyük zorlukları beraberinde getirmiştir. Örneğin tarafsızlık ve sessiz kalma durumu Libya müdahalesine sessiz kalınmasını ve Libyalı muhalif grupların tepkisini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan bundan ders çıkarılmış olsa gerek Suriye'de daha statükocu bir pozisyon alınmıştır (Üngör, 2014). Bir başka örnek olarak; İsrail-Filistin sorununda iki devletli çözümü desteklemek İsrail'i, çözümü yeterince savunmamak ise Arapları kızdırabilecektir. Ortadoğu bölgesinin karmaşık ve istikrarsız yapısı her zaman Çin'i zorlamaya devam edecek gibi gözükmektedir. Bütün bunların ışığında ekonomi-politik ekseninde Çin ve Ortadoğu arasında ilişkiler geliştirilmeye devam edilmektedir (Atlı, 2014).

Küresel politikalarının başat rakibi ABD'ye göre Ortadoğu petrolleri konusunda daha kırılgan bir yapıya sahip olan Çin; toplam petrol ithalatının yarısına yakınını Ortadoğu bölgesinden karşılamaktadır. ABD için bu oranın yaklaşık %20 olduğu düşünüldüğünde, Çin ve Ortadoğu arasındaki ilişkide daha fazla hassasiyet odaklı bağımlılığın söz konusu olduğu söylenebilir (BP, 2020). Çin, bu bağımlılığı önemli mal (son yıllarda giderek artan silah ticareti), emek ihracı ve mühendislik sözleşmeleri ile karşılıklı bağımlılığa çevirmiştir. Ortadoğu bölgesinin istikrarsız yapısı nedeniyle özellikle enerji güvenliğini sağlamak adına çatışmalarda taraf olmak ve körükleyici bir tutum takınmak yerine çatışan aktörler arasında arabuluculuğa yöneldiği politikalar ve/veya çatışan taraflardan ayrık kendi önceliği olan enerji güvenliği ekseninde politikalar günümüzde daha ağırlıklıdır.

Soğuk Savaş sonrası küresel sistemde rakipsiz kalan ABD'nin tahtını ekonomik anlamda ciddi şekilde sarsan Çin; NATO 2030 Konsepti doğrultusunda bakıldığında hegemon ABD ve "Batı" için şimdilik düşman yerine incelenmesi, analiz edilmesi ve anlaşılması gereken (NATO, 2020b), Biden ve yönetimi için ise ciddi bir "rakip" (NY Post, 2020) olarak değerlendirilmektedir. Son yapılan Biden ve Putin görüşmesinin ılımlı bir havada sonuçlanması, büyük stratejinin Çin'e karşı yön değiştirdiği izlenimi doğurmaktadır. ABD ve "Batı", Soğuk Savaşın yumuşama yıllarında "rakibi" Sovyetlere karşı Çin'i desteklemişti. Şimdi aynı politika ile Çin'e

karşı Rusya mı desteklenecektir? Karşılıklı bağımlılığın daha yoğun olduğu Çin'e karşı Batı birlikteliği sağlayabilecek midir? Bütün bunlarla şekillenecek Batı menşeili büyük stratejiler; Ortadoğu bölgesinin enerji kaynakları üzerinde Çin'in ihtiyacını ve gelişimini sekteye uğratacak şekilde oluşacaktır. Çin için Ortadoğu'daki Arap olan ülkelerle ilişkilerin enerji üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde söz konusu bölge için Çin'in büyük stratejisi ise enerji güvenliği ekseninde ve en üst fayda olacak şekilde oluşacaktır.

3.2.2. Çin'in Ortadoğu/Batı Asya'da Arap Olmayan Ülkeler ile İlişkiler

Ortadoğu bölgesinde Arap olmayan ülkeler olarak İsrail, İran ve Türkiye bulunmaktadır. İsrail esasında Arap kökenli olmakla birlikte biraz da algı üzerinden bu gruplama içerisine dâhil edilmiştir. Bir diğer nedeni ise; algının temel dinamiklerinin oluştuğu "istenmeyen" devlet uygulamalarına maruz kalması (Arap - İsrail Savaşları, Arap Birliği üyesi olmaması, "Batı"nın bölgedeki 'ajan'ı imajı vb.) ve ayrıca uyguladığı devlet politikaları ile çokta Arap olmayan devlet yapısından (demokrasi ve cumhuriyet yapılarının görece sağlam konumu) kaynaklıdır. İran ile olan ilişkiler ise ÇHC için her zaman önemli bir konumda olmuştur. İran ile ilişkilerde; 2016 yılındaki Başkan Xi'nin yapmış olduğu ziyaret (Degang, 2019) -ki bu ziyaret stratejik ortaklık anlaşması için yapılmıştı - ve Mart 2021'de 25 yıllık 400 milyar dolar değerindeki imzalanan anlaşma (RFİ, 2021) iki ülke arasındaki ilişkinin günümüzde de önemini korumaya devam ettiğini göstermektedir. Türkiye ile olan ilişkiler Kuşak ve Yol girişimi kapsamında değerlendirildiğinde 'orta koridor' üzerinde bulunan Türkiye'nin jeostratejik yapısından kaynaklı önem kazanmaktadır. Hegemonya olma yönünde ilerleyen Çin'in küresele yönelik jeostratejik ve jeoekonomik projesi KYG'nin dünya sistemini etkilemesi bakımından Türkiye ile ilişkiler ayrı bir bölüm olarak incelenecektir. Bu noktada öncelikle yeni enerji kaynakları keşfi ile Türkiye'den bir adım daha öne geçen İsrail ile olan ilişkilerin incelemesiyle başlanabilir.

Çin ve İsrail arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler; 2.Dünya Savaşı'nda Yahudi göçmenlerin Şangay'da barışçıl bir ortama kabul edilmesi ve hala hatırı sayılır Yahudi cemaatlerine ev sahipliği yapmasından kaynaklı önemli bir yapıdadır (Katz, 2010).

Belki de bu sebepledir bilinmez ÇHC'yi Ortadoğu'da tanıyan ilk devlet İsrail'di. ÇHC ve İsrail arasındaki ilişkide ağırlıklı ABD kaynaklı kısıtlarla birlikte Çin'in İran'la olan ilişkileri bir diğer kısıt olarak bulunmaktadır (Eligür, 2022) Soğuk Savaş yıllarında küresel siyasi koşullar nedeniyle ikili ilişkiler sorunlar yaşadı. İsrail – Filistin Çatışması, ABD'nin Çin – İsrail ilişkilerindeki rolü gibi sebeplerle çalkantılı bir süreç yaşandı. İsrail'in ÇHC tarafından geç tanınması Çin'den daha ziyade ABD kaynaklı bir sorundur. ABD'nin İsrail üzerindeki baskısı nedeniyle diplomatik ve ticari ilişkilerde aksamalar yaşanmıştır (Tjong-Alvares, 2012). Soğuk Savaş koşulları ve stratejileri göz önüne alındığında İsrail, Çin ile ilgili konularda bağımsız bir karar veremezdi. İsrail'in Kore savaşındaki ikilemi önemli bir örnektir. Kuzey Kore'ye karşı birleşik komuta yetkisi veren BM kararı desteklenirken, İsrail hükümeti asker göndermeye izin vermedi. Diğer taraftan İsrail BM güçlerine sivillere yönelik tıbbi yardım ve yiyecek sağladı. Kuzey Kore'yi destekleyen Çin, İsrail-ABD ilişkisinin yakınlığı nedeniyle İsrail'e mesafeli oldu (Shai, 2011). Mao Zedong'un İsrail'in tanınmasını alenen reddetmesi, Çin'in Ocak 1977'de FKÖ'nün kurulmasını açıkça desteklemesi, Arap – İsrail savaşında İsrail'in saldırganlığı nedeniyle kınanması gibi gelişmeler Çin – İsrail ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte ikili ilişkiler güçlenerek arttığı bir sürece dönüşmüştür. Aslında ABD ve Çin arasında yakınlaşan ilişkilerle birlikte İsrail ve Çin arasındaki ilişkilerde gizliden gizliye artmaya başlamıştı. Örneğin; İsrailli işadamı Saul Eisenberg'in ikili arasında bir silah anlaşması için İsrail Savunma Endüstrisi ile Çin'li savunma liderleri arasında ortak bir zemin kurması (Evron, 2007), İsrail'in Hong Kong konsolosluğunu yeniden açması (Segal, 1987), her iki tarafın ilk dışişleri bakanları toplantısı olan Wu Xuequan-Shimon Peres görüşmesi, liderlerin karşılıklı ofisler kurulabileceğini belirtmesi (Maor, 2008), İsrail Savunma Bakanı Moshe Arens'in Çin'e gizli ziyareti (Diehl, 1991), 1991 yılında Çin'in İsrail'i tanımasından önce İsrail'li yetkililerce Filistinlilerle doğrudan görüşme tavizinin verilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Tiananmen olayları nedeniyle ABD ambargosuna maruz kalan Çin için İsrail; izole edildiği bir ortamda siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler yürütebildiği önemli bir diplomatik ortaklıktı (Liu ve Cao, 2016).

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde gizliden gizliye devamlılık göstermiştir. Çin'in açılış reformları, açık piyasa ekonomisine ve küresel ekonomi ile entegrasyona daha yatkın yeni bir kalkınma modeli oluşturarak ekonomi politikalarını değiştirmesi,

İsrail'in ÇHC tarafından tanınmasından önce Hong Kong'un ekonomik ilişkilerin merkezi olması ve gizli silah anlaşmaları ile dolaylı ticaretin gerçekleştirilmesi, diplomatik ilişkileri kolaylaştıran ve günümüzde iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını açıklayan durumlardır (Goldstein J. , 2008). Örneğin; diplomatik ilişkiler kurulur kurulmaz, her iki ülke de önceki resmi olmayan bağlantılarını kurumsallaştırmaya başladı. Bu amaçla İsrail Başbakanı'nın Pekin'e ilk ziyaretinde Yitzhak Rabin, Çin ile teknolojik ve bilimsel bir ortaklık anlaşması imzaladı. Bir yıl sonra iki ülke, ürünlerin standartlaştırılması ve nakliye konusunda anlaştı. Ayrıca mali işbirliğini teşvik etmek ve yatırım amaçlı çeşitli anlaşmalar imzalandı. Bundan iki yıl sonra, Benjamin Netanyahu'nun Pekin ziyareti sonrasında tarım, elektronik, sağlık ve iletişim sektörlerinde dört çalışma grubu kuruldu (Maor, 2008).

Çin; alternatif ekonomik modellere ve bunların sürdürülebilirliğine büyük önem vermektedir. Bu nedenle; Ortadoğu'da teknolojik olarak en gelişmiş ülkelerden biri olan İsrail ile işbirliği Çin ekonomisi için fırsatlar sağlayabilir. Bu bağlamda; bilişim teknolojisi, telekomünikasyon, elektronik, tıbbi ekipman, ilaç, güneş enerjisi, yaşam ve çevre koruma gibi yüksek teknoloji alanlarında ikili ticaret gelişmeye devam etmektedir. İsrail'in çevre şirketleri, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde milyon dolarlık su arıtma projesi yatırımı yaptı (Shai, 2011). İsrail Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kalkınma Merkezi yardımıyla Çin'de büyük yatırımlar yapıldı. Yüzlerce bilim insanı değişimi ile tarımsal araştırma çiftliği kuruldu ve Çin'de tarım kursları açıldı (Maor, 2008). Huawei tarafından İsrail'de bir ar-ge merkezi kuruldu (Carlson, 2008). Hayfa'daki Carmel Tüneli ihalesi kazanıldı ve Tel Aviv'in hafif raylı projesi Çinli şirketlerce alındı. Buna ek olarak; vinç ve metal ekipman konusunda tecrübeli bir Çinli şirket Hayfa limanındaki köprü vinçleri ihalesini kazandı (JVL, 2017). Ayrıca başka bir Çinli şirket İsrailli güneş enerjisi şirketi Heliofocus'a doğrudan yatırım yaptı (Carlson, 2008).

Geleneksel ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra askeri ve güvenlik ilişkileri iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğini belirleme potansiyeline sahiptir. Dış politika hedeflerine ulaşmak için önemli araçlar olan silah satışları ve karşılık güvenlik endişeleri belirleyici olmaktadır. İsrail'in Çin ile ilişkilerini askeri anlamda geliştirmek istemesinin altında önemli bir neden bulunmaktadır; Çin silahlarının Ortadoğu'daki İsrail düşmanlarına yayılmasını önlemektir. Uluslararası silah ticaretine geç girmesine

rağmen ana hedefi olarak Ortadoğu'ya dikkatle odaklanan Çin için teknolojik olarak işbirliği içinde olduğu İsrail önemli bir konumdadır (Karaca, 2003). Çin'in iç güvenlik endişeleri nedeniyle İslami örgütlere karşı olumsuz bakış açısı, Ortadoğu'da diğer ülkeler içinde İsrail'i ortaklık anlamında ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca; İsrail'in küresel silah pazarında sofistike konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan silahların en önemli sağlayıcılarından birisi olması bir başka nedendir.

Konunun bütünlük taşıması adına ABD'nin iki ülke arasındaki ilişkiden rahatsızlıklarını irdelemek yararlı olacaktır. ABD için Çin'in Çin-İsrail askeri ilişkilerindeki motivasyon ve niyeti şüphelidir. Ortadoğu'da ABD müttefiki olarak İsrail, Çin'in siyasi motivasyon ve niyetlerinin bir parçası olmamalıdır (Shai, 2011). İsrail'in Çin ile yaptığı silah anlaşmaları ciddi şekilde eleştirildi ve baskı yapıldı. Örneğin; George W. Bush; İsrail'i, Kuveyt krizinde İsrail'de konuşlandırılan Patriot anti füze sistemini Çin'e nakletmekle suçladı (Kumaraswamy, 2006). Phalcon tartışması bir diğer anlaşmazlığa neden oldu. ABD vetosu sonucu İsrail Phalcon anlaşmasını tek taraflı fesh etti ve Çin'e milyonlarca dolar tazminat ödedi (Shai, 2011). İsrail her ne kadar Çin ile yüksek teknoloji silahlar geliştirme ve askeri teçhizatı paylaşmayı arzulasa da ABD tarafından engellendi. Harpy anlaşması ABD'nin bu konudaki ciddiyetinin bir başka göstergesidir. Çin'e gitmek üzere gönderilen tüm İsrail Harpilerine ABD tarafından el konuldu (Evron, 2007).

İsrail'in geleneksel diplomasisine bakıldığında ise tek bir gücün yanında yer almak yerine farklı güçlerle ilişki halinde olmayı tercih ettiği görülmektedir. ABD gibi bir gücün yanında ayrıca Çin ile ilişkilerini geliştirmek istemesi kendi güvenlik ihtiyacı gereğidir (Çetin, 2020). ABD'nin de İsrail'in güvenlik kaygıları sonucu böylesi bir yolu tercih etmesini gördüğü ve buna karşılık Ortadoğu'daki stratejik ortağı İsrail'in ihtiyaçlarına yönelik son yıllarda daha fazla İsrail lehine adımlar attığı görülmektedir. Hiç şüphesiz bunlardan en önemlisi Trump yönetimi tarafından Kudüs'ün İsrail başkenti olarak tanınması olmuştur (Landler, 2017). İsrail'in yanında Çin'e karşı yapılabilecek en somut adımlardan birisi olan bu tanıma, özellikle Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu'daki çoğu devletin tepkisine neden olmuştur. 21 Aralık 2017 tarihinde BM'de yapılan oylama ile söz konusu tanımayı geçersiz ve yasadışı kabul eden Genel Kurul kararın da (UN, 2017); Çin'de, ABD'nin Kudüs tanımasını gayrimeşru kabul eden 128 ülkeden birisi olmuştur. Aslında bu örnek küresel iki aktör olarak ABD ve

ÇHC'nin rekabet halinde olduğu konularda yanlarında görmek istedikleri aktörlerin moral ve motivasyon kaynaklarını kendi lehlerinde değerlendirdiklerinin de bir göstergesi olmuştur.

Çin – İsrail ilişkileri açısından bir diğer önemli konu aslında başlı başlına ayrı bir konu olan Çin – İran ilişkileridir. Birbirleri tarafından 'düşman' olarak tanımlanan söz konusu iki devletin Çin ile ilişkileri, Çin'in bu iki devletle olan ilişkilerini de karmaşık bir yapıya büründürmektedir.

Çin – İran ilişkileri M.Ö. Han Hanedanı ile Persler arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilere kadar uzanmaktadır. Tang Hanedanlığından Sasanilere kadar Çin – İran halkları ilişkilerini geliştirmeye devam ettiler (Liu ve Wu, 2010). Bu sebepledir ki günümüzde dahi iki ülke yönetimleri her iki ülkenin ilişkilerinde tarihsel köklere vurgu yapmaktadırlar. Her iki ülkenin ortak tarihsel deneyimlerinden bir diğeri ise emperyalizmdir. Çin ve İran, 19. ve 20. y.y. 'batı' emperyalizminin siyasi, sosyal ve ekonomik yansımalarını farklı şekillerde deneyimlemiş olsalar da aşağılanma her iki ülkenin de Batı ülkeleriyle ilişkilerini uzun süredir şekillendirmektedir (Garver, 2006). Ayrıca anti-hegemonik bir mücadele Çin ve İran için özellikle de IRI'nin kurulmasında bir başka ortak dış politika söylemiydi. Farklı sosyo-politik yapıları bulunsa da iki ülkede de devrimci siyaset hâkim oldu (Tekin, 2010).

Soğuk Savaş koşulları iki ülke arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir. Çin devrimci bir politika izlerken; İran, ABD ve Batı tarafına meyilliydi. Bağdat Paktı'nın bir parçası olduğunda İran'a eleştirileri olan Çin, özellikle ABD ve İran arasındaki güvenlik ittifakına karşı çıkıyordu. Sovyet tehdidi ise hem Çin hem de İran için tehlikeliydi. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali buna örnekti. Bir diğer ortak tehdit olarak ise Hindistan görüldü. Hindistan'ın Sovyetler Birliği ile ittifakına karşı Pakistan'ı destekledi̇ler. Çin – İran ilişkileri, ÇHC'nin 1971'de BMGK'nın daimi üyesi haline gelmesiyle derinleşti (Harris, 1993). Ortadoğu'da daha dengeli bir strateji uygulamasına yol açan bir dizi gelişme oldu. Çin'in devrimci politikadan bağımsız dış politikaya geçişi ve ABD ile diplomatik ilişkilerin kurulması, bir yandan BMGK'nın sorumlu bir üyesi olarak hareket etme; diğer taraftan Ortadoğu'daki ulusal çıkarlarını ve dış politika önceliklerinin yeniden ayarlanması arasında denge kurmaya çalışan Çin, ABD ile İran arasında yaşanan ilk kriz olarak Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ne yönelik saldırı sonrası tarafsız kalmaya çalışsa da ABD'nin rehineleri kurtarmak için askeri güç

kullanmasını şiddetle eleştirdi. İran'a yaptırım uygulanması için yapılan BMGK oylamasına katılmadı. Irak ve İran savaşında yine tarafsız kalmaya çalışan Çin; Tayvan'a silah tedarik eden ABD politikası sonrası İran'a silah temini noktasında değişiklik yaptı (Harris, 1993).

Tiananmen Meydanı protestoları sonrası Çin-ABD ilişkilerinin gerginleşmesi ile Çin ve İran ilişkileri geliştirme noktasında ortak bir zemin oluşturulmasına yardımcı oldu. Sovyet tehdidi, ABD baskısı, Çin'in artan enerji kaynaklarına olan bağımlılığı, İran'ın gelişmiş nükleer teknolojiye olan ihtiyacı, Çin'in uluslararası sistem ve kamuoyuna entegrasyonu gibi konular yeni siyasi koşullar oluşturdu (Garver, 2006). İran İslam Devrimi, Çin 'açılış reformları' ve neo-liberal ekonomik kalkınma modelinin başlangıcı olarak bilinen Washington Mutabakatı'nın damgasını vurduğu küresel ekonomi politiğin değişen dinamiklerinin aynı zamana denk geldiğine dikkat edilmelidir. İslam devriminden sonra ABD – İran – IMF ilişkileri gerilerken, Çin – İran ekonomik ilişkileri çeşitlendi ve bu boşluğu doldurdu. Irak – İran savaşı ve ABD ambargoları sonrası Çin enerji ihtiyacı, İran yıpranmış altyapısı ve ekonomisi için ikili ilişkileri geliştirdiler. İran'ın, Ortadoğu'nun Arap ülkelerinden Suudi yönetimine göre daha bağımsız dış politika izlemesi de bir diğer faktördür. Suudi Arabistan, Çin için bir başka önemli petrol tedarikçisi olsa da Suudi-ABD arasındaki yakın ilişki, Ortadoğu'da Çin ve Suudi Arabistan arasındaki kapsamlı ilişkileri engellemiştir (Sahriatinia, 2011).

İran'ın nükleer sorunu Çin – İran ilişkilerinde bir diğer dönüm noktası oldu ve İran'ın gizli uranyum zenginleştirme deneyleri ile ilgili daha fazla belge sızdırıldı. Bu nedenle, Çin ile İran arasında askeri ve güvenlik ilişkileri de dahil olmak üzere tamamen farklı bir dizi ilişkinin başlangıcı olarak düşünülebilir. Çin; İran ile ilişkilerini geliştirdikçe enerji güvenliği, Çin malları ve silahları İran pazarına odaklanmaya başladı (Cordesman, 2012). Ayrıca ABD'nin İran, Irak ve Kuzey Kore' ye yönelik 'haydut devlet' olarak hakaret içeren ifadeleri bu ülkeleri kitle imha silahları geliştirmeye kışkırtmakta ve onlarla barışçıl müzakere yapılmasını engellemekteydi. Bunun yerine Çin; uluslararası toplumun işbirliği yolunu açması, denetim mekanizmalarını güçlendirmesini ve uluslararası güvenlik konularında bir fikir birliğine varılması gerektiğini vurguladı (Gu, 2003). Çin; İran'a tek taraflı güç kullanımı ve herhangi bir askeri müdahalenin Sincan ve Tibet'i istikrarsızlaştırabileceğini öngörmekte ve bu

sebeple sadece jeoekonomik anlamda değil aynı zamanda iç güvenlik kaygıları da yaşamaktadır. Ortadoğu bölgesinde Irak'tan sonra bir diğer istikrarsız bölgenin İran olmasını asla istememektedir. Afganistan ve Irak işgalleri yeterince zaman ve sermaye kaybettirmiş olup Basra Körfezi, Hazar Denizi, Orta Asya'yı Çin'e bağlayan Enerji İpek Yolu'nda bir düğüm noktası olan İran'a Çin'in her zaman ihtiyacı vardır. Çin'in Basra Körfezini Malakka Boğazı'na ve Pakistan'a boru hatları ile bağlayan alternatif enerji kaynakları olmadan tam teşekküllü enerji güvenliğini sağlaması oldukça zordur. Ortadoğu'daki bölgesel düzen açısından İran, Çin'in önemli bir stratejik ortağıdır. Diğer taraftan küresel düzen açısından Çin; küresel ticaretten, Güney Çin Denizi, Kuzey Kore ve Tayvan sorunları gibi Çin'e yakın bölgelerdeki çatışma alanlarına kadar çeşitli konularda ABD karşısında durmaktadır. Çin için İran; Ortadoğu'daki büyük güç rekabetine dahil olmak için stratejik bir ortaktır.

İsrail'in eleştiri ve tehditleri Çin'in bölgede gözetmesi gereken bir diğer önemli denge unsurudur. İran'ın nükleer bir güç olarak ortaya çıkmasını ve mevcut güç dengesini bozmak istemeyen Çin; esasında küresel imajını küçültmek istememektedir (Wu, 2006). Diğer taraftan; Ortadoğu bölgesinde denge değiştirici özelliğe sahip olan Arap olmayan ülkeler olarak İsrail, İran ve Türkiye; Çin için bu özelliklerinin yanında bölgesel alt-hegemonik güç olabilecek yapıları sebebiyle de küresel ölçekteki stratejisinde yanında görmek ve tutmak isteyeceği aktörlerdir. Bu noktadan hareketle incelemeye Çin ve Türkiye ilişkileri ile devam edilecektir.

4. BÖLÜM: ÇİN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

İki Kutuplu Sistem ve Soğuk Savaşın; 90'lar sonrasına miraslarından birisi, özellikle Rusya'nın SSCB döneminde etkin aktör olduğu bölgelerde görülen donmuş çatışma alanları ve buna yönelik barış çalışmalarıdır (Özçelik, 2020). Diğeri ise; Sovyetler Birliği ile sınır uyuşmazlıkları yaşayan Çin' in Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nden destek bulması ve 1949 yılında kurulan Çin Komünist Partisi'nin söz konusu jeopolitik temaslar sonrası 1978 sonrası küreselleşme ile başlayan değişime adapte olup, uluslararası sisteme entegre olması sonucu karlı yatırımların ev sahipliğini yapması ve küreselleşme kaynaklı artan yabancı sermaye akışı ile ekonomik olarak yükselişe geçmesi olmuştur (Okur M. A., 2017). Türkiye'nin bölgesel bir hegemonik güç olabilirliğini irdelerken belki de hiç bakılmayan bir tarafa yani ABD hegemonyasının yeni ve güçlü rakibi Çin'e ve hegemonyasını kurma gayesinin tezahürü olan; Kuşak ve Yol Girişiminin(KYG) etkilerine bakmamız, Türkiye ve bölgesinde yaşanan gerilim, çatışma ve işbirliklerini ve ayrıca tarihi ilişkileri bir kenara günümüz Çin – Türkiye ilişkilerini daha anlamlı kılabilecektir. Bu bağlamda; Çin'i ve KYG' nin orta koridoru üzerindeki Türkiye'yi, ülkelerin küreselleşme – Soğuk Savaş sonrası değişen dış politika süreçleri ve uluslararası ilişkiler bağlamındaki çok çeşitli faktörlerin varlığını birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

KYG'ne bakıldığında 65 ülkenin kapsama dâhil olduğu 21 trilyon dolarlık ekonomik büyüklüktür (Karagöl, 2017). Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılının Ekim ayında Kazakistan'a yapmış olduğu ziyaret esnasında dillendirdiği KYG ile Çin; kıtalar ve bölgelerarası kalkınma ve işbirliği içeriğiyle Batı Asya, Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'nın Doğu ve Güneydoğu Asya'ya bağlanmasını sağlayan ticaret koridorları yaratma hedefi ile küresel stratejisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (DBAM, 2016). Boru hattı geçişleri ile hava, deniz, kara ve demiryolu hatlarınıda içeren bu projenin finansmanını sağlamak adına Asya Altyapı Yatırım Bankası(AIIB) ve Şanghay merkezli BRICS Yeni Kalkınma Bankası kurulmuştur. Yeni İpek Yolu Fonu oluşturularak 120 projeye yaklaşık 40 milyar dolar kaynak tahsis edilmiştir. Bununla birlikte 2015 yılında Enerji Kalkınma Fonu oluşturularak 20 milyar dolar yatırım çekilmesi planlanıp uygulanmıştır (Shuo, 2014).

Çin Devlet Başkanı, proje ile ilgili olarak "kazan-kazan önerisi" olduğunu belirtmiş ve bu projenin 3 milyar insanı kapsayacak ve devasa maden ve enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu ve Avrupa'ya ulaşımı sağlayacak bir serbest ticaret bölgesi olduğunu ifade etmiştir (Kodaman ve Gonca, 2016). Çin - Orta Asya - Orta Doğu - Avrupa hattını birbirine bağlayan güzergâhların bitirilmesi ile birlikte kara, deniz ve demiryolu ulaşımında entegrasyonun sağlanması, küresel çapta çeşitli ticaret yollarının oluşturulması ve taşıma sürelerinin en aza indirilerek ulaşım maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca üç kıtada(Asya, Avrupa ve Afrika) altyapı yatırımlarının yapılmasını hedefleyen bu proje; medeniyetlerin, inanç merkezlerinin, toplumlararası ekonomik ve kültürel etkileşimlerin meydana gelmesine zemin hazırlayacaktır. Pekin'de 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Modern İpek Yolu Projesi ile alakalı birçok devletin katıldığı zirvede; Modern İpek Yolu projesinin Rusya tarafından önerilen "Avrasya Ekonomik İşbirliği" ve Türkiye tarafından önerilen "Orta Koridor" projeleri ile uyum içinde olacağı belirtilmiştir (Karagöl, 2017).

Lansmanı ve görüntüsü bu şekilde olan projenin esasında iki ekonomik temel noktası vardır. Bunlardan ilki; Çin'in dünya ticaretinde fazla vermesi sonucu biriktirdiği sermaye için taş-toprak-metal sektörlerindeki üretim fazlasını da emecek karlı yatırım anlayışı ki bu yönüyle küresel kapitalizmin çevre ve merkez coğrafyalar içerisindeki ilişkiler ile güç ve zenginliği bir araya toplayan mantığının Çin versiyonunu başarılı bir şekilde hayata geçirdiğini ve tekrarladığını görüyoruz. Diğer temel nokta ise; uluslararası sisteminin diğer önemli merkezleri; Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'ya daha kolay ulaşma isteğini, kendisini güvende kılacak güzergah anlamında jeo-stratejik yapısı ve mevcut ABD hegemon sistemine hard power yerine soft power olan jeo-ekonomik yöntemle yaklaşma stratejisini uygulamakta olduğudur. Ayrıca, sahip olduğu köklü gelenek ve kültürel birikimiyle "Konfüçyüsçü" ve "barışçıl" politikalarla kazan-kazan mantığını savunan Çin'in, çatışmaların analizi ve çözümü noktasındaki çatışma stillerinden metaforik söylemde baykuş stiliyle iş birliğini tercih eden dış politika yapısının (Özçelik, 2020), uluslararası sistemde Amerikan emperyalizmi sonrası karşısında ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmaya aday olduğu görülebilir. Diğer taraftan, ABD'nin sıklıkla kullandığı "demokrasi ve insan hakları" söyleminin uluslararası camiada kendisine oluşturduğu alanın ve rolün, Çin tarafından kendi içindeki Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalara rağmen nasıl ve hangi söylemle

doldurabileceğindeki belirsizlik (Cinkara, 2019) ve ayrıca Sri Lanka'daki "Hambantota Limanı", Karadağ'daki "Bar-Boliare yolu", Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru projeleri ile tarafları "borç tuzağı"na sürüklediği noktasında uluslararası sistemde sorgulanmaya başlanan "yeni sömürgecilik" algısı (Bulut, 2019), NATO 2030 Konsepti belgesinde Çin'in yükselişi ve oluşturduğu güvenlik sorunlarına müdahale ile daha fazla kaynak ayrılması gerektiği vurgusu (NATO, 2020a) ve yine KYG'nin güzergahı üzerinde bulunan alanlardaki aktörlere iki küresel aktörün rekabeti sonucu jeostratejik – jeoekonomik - jeopolitik açmazların içine mi düşürdüğü sorunsalı (Kaya E. , 2019) bulunmaktadır.

Bu noktalardan hareketle, Uluslararası İlişkilerde incelenen hegemonya kapsamında özellikle ekonomik alanda "yeniden yükselen doğu" ve onun "hegemonik" temsilcisi Çin ve işbirliğine dayalı asrın ilk çeyreğinin önemli bir projesi olarak KYG'nin çözümler noktasında önemli bir işlevi bulunmakta mıdır? Yoksa Çin ve KYG, Uluslararası İlişkilerde tartışılan hegemonya savaşlarına mı neden olacaktır?

4.1. "Kuşak ve Yol Girişimi" Bağlamında Türkiye ile İlişkiler

Güney'in yükselen güçlerine doğru Kuzey'in yerleşik güçlerinden yer değiştiren servet ve güç ile, eski düzenin hakimi Avrupa ve ABD'nin yerini almaya aday konumdaki Küresel Güney devletleri içerisinde dikkatleri en çok çeken Çin; büyüyen ekonomisi ve nüfusu, üretimdeki gücü, küresel yönetişimde artan etkinliği ve kendisini konumlandırdığı küresel sorumluluk sahibi güç/devlet *(responsible power/state*) (Xia Liping, 2001) söylemi ile birlikte son yıllarda literatürdeki araştırmaların merkezinde yer almaktadır. Değişen küresel düzenin nispeten yeni ve görece kapalı bir aktörü olması nedeniyle çok fazla konu edilen ve tartışılan dış politikasına biraz daha yakından bakacak olursak; diğer devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, eşitlik, iç işlerine karışmama prensibi, karşılıklı fayda sağlama ve mütekabiliyet esasına uygun olarak ortak saldırmazlık, Çin'in *"Barış içinde bir arada yaşama"* ilkesi ekseninde şekillenen dış politikasının sacayaklarıdır (Chen, 2005). Ancak Çin'in böylesi barışçıl bir çerçevede sunulan dış politika gündemine sahip olmasının nedeni olarak, onun giderek artan ekonomik gücünü destekleyebilecek nitelikte askeri ve siyasi güce sahip

olmayışı gösterilmektedir (Alagöz, 2019). Askeri ve siyasi alanda yeterli kapasiteye ulaştığı takdirde Çin'in sürdürdüğü barışçıl dış politikanın devam edip etmeyeceği ise bu noktada akıllara gelen belki de en epistemik sorudur. Literatürde Çin'in yükselişiyle birlikte küresel düzenin geleceğinin ne olacağı, ABD ve Çin arasında muhtemel bir hegemonik çatışmanın yaşanıp yaşanmayacağı ve Çin'in barışçıl söylemini ne kadar süre devam ettireceği soruları üzerinden tartışmalar yürütülürken, Çin'in özelde Afrika kıtasına genelde KYG ile dünya geneline artan yoğun ilgisi bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır (Mlambo ve diğerleri, 2016). Afrikalılar açısından değerlendirme yapan African Business dergisinde yayınlanan bir makale de "Egemen Afrika ülkeleri, havuç ve sopa politikli yardımlarla dışarıdan bir güç onları kontrol altında tutmadıkça kendilerini yönetemeyeceklerini duymaktan sıkıldılar. Çin, karşılıklı fayda sağlanılan projelerle geliyor ve kesinlikle Afrika için daha yakın ilişki kurulması gereken bir ülkedir." denilmekte ve gelişmekte olan ülkelere katkısı daha fazla beklenmektedir (Zhimin, 2021). 2013 yılında Xi Jinping tarafından açıklanan KYG politikası deniz-kara üzerinden Avrupa'ya ve Afrika'ya uzanan bir ağ kurmayı amaçlayan bir stratejidir. Çin'in girişim ile temel hedefi ortaklaşa, herkese yarar sağlayan açık, kapsayıcı ve dengeli bir bölgesel ekonomik iş birliği mimarisini oluşturmaktır (Chin ve He, 2021). Bu sayede Çin sermayesi hem kendine yeni yatırım alanları açmış olacak hem de mevcut yol üzerindeki ülkelerin gelişmesine katkıda bulunup piyasa ağını genişletecektir. Bu politikanın hayata geçmesi yani Çin'in ulusal stratejisi olarak benimsenmesi Çin dış yatırımları için yeni bir aşama anlamına gelmektedir (EY Global, 2015). Projelerin ilan edilmesinden sonraki süreçte Çin dış politikasının odak noktası uluslararası piyasalarda kalkınma ve ekonomik istikrardır. KYG, kazan-kazan politikası kapsamında üye ülkelere Çin'in yükselişinin kazanımlarından yararlanabileceği bir mekanizma olarak sunulmaktadır (Aris, 2016).

Bir yandan Çin'in artan ticaret ilişkisinin çift taraflı ve olumlu bir etki yarattığı şeklinde savlar varlığını korurken, öte yandan Çin'in ülkeler ile ilişkisinin doğal kaynak diplomasisine dayandırdığı şeklindeki görüş giderek güçlenmektedir (Taylor, 2006). Buna örnek olarak; Afrika ülkelerinden oldukça düşük fiyata petrol ithal eden Çin, ülkelerin ekonomisini kaynak ihracatı temelinde gelişmesine neden olarak bölgenin sanayileşmesini geciktirmektedir ki bu durum Afrika ülkelerinin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Lee, 2006). Afrika kıtasının yoksulluk ve

az gelişmişliğinin bir nedeni olarak kabul edilebilecek bu durum ise Çin'in barışçıl dış politika söyleminde yer alan karşılıklı fayda sağlama ilkesi ile çelişmesi bakımından eleştirilmektedir. Afrika kıtasına yönelik Çin dış politikası, enerji merkezlerinden olan Orta Asya ve Orta Doğu bölgesi alanlarında da benzerlik göstermektedir. KYG ortaklarından Ermenistan'ın Çin ve Rusya'ya yüksek borçlanma durumu, Azerbaycan ekonomisinin Asya ekonomilerine teslim olmuş yapısı bulunmaktadır (Özçelik, 2020).

Ortadoğu bölgesindeki ABD ile girişilmesi muhtemel yarış, Pekin hükümetinin yaşamak istemeyeceği çıkar çatışmalarına neden olabilecek durumdadır. Zira bölge ABD'nin çevreleme politikası kapsamında değerlendirdiği ve hakimiyetini kaybetmek veya paylaşmak istemeyeceği niteliktedir. Küresel mevcut politik durumda ise kendilerini "düşman" tanımlamasının içine koyan Batı'ya karşı Çin ile Rusya karşılıklı çıkar ilişkisi kurabilecekleri zeminlerin oluşturulmasına "rıza" gösterebilecektir. 2020'nin son çeyreğinde yaşanan Dağlık Karabağ savaşındaki gelişmelerde Rusya'nın Güney Kafkasya'daki en fazla kuvvetinin bulunduğu Ermenistan'nın 'yardım' çağrılarına duyarsız kalması KYG bağlamında "rıza"nın göstergesi olarak düşünülebilir (Avdaliani, 2021). Alt bölgesel hegemonik güç olabilme yetenek ve kapasitesine sahip bir Türkiye; 'Batı'nın dışlamaları ve 'yalnızlaştırması', Doğu Akdeniz ve Adalar Denizi'ndeki problemler, göçmen krizi gibi dış politik açmazlarına alternatif çözümler oluşturabilecek yapılara 'rıza' gösterebilecektir.

KYG içerisinde bulunan bölgelere yönelik Çin'in stratejik iş birliği hamleleri, artan yatırımlar ve genişleyen dış ticaret hacminin beraberinde getirdiği soru işaretlerinden biri de müdahale kavramıdır. Kafkasya bölgesindeki Rus hakimiyeti nedeniyle rahat hareket edemese de çatışma alanlarına yönelik neler yapabileceğine ilişkin Afrika üzerinden yapılacak bir okuma yol gösterici olabilecektir. Müdahale karşıtı bir dış politika gündemine sahip olan Çin'in, bir yandan BM Barış Misyonları'na Tablo 4-2'de görüldüğü üzere sağladığı katkıyı arttırırken, ilgilendiği alanlarda askeri üs kurma hazırlığında oluşu müdahale karşıtı tutumundan kademeli olarak uzaklaştığı şeklinde yorumlanmaktadır (Albert, 2017).

Tablo 4 - 2: Çin'in katıldığı BM barışı koruma operasyonları (1990-2019)

BM Barışı Koruma Operasyonu	Ülke(ler)	Yıl Aralığı
UNTSO	İsrail –Kudüs	1990- Devam Etmekte
UNIKOM	Irak-Kuveyt	1991-2003
MINURSO	Batı Sahra	1991- Devam Etmekte
UNTAC	Kamboçya	1991-1993
ONUMOZ	Mozambik	1993-1994
UNMIL	Liberya	2003-2018
UNSMA	Afganistan	1998-2000
UNAMSIL	Sierra Leone	1998-2005
UNMISET	Doğu Timor	2000-2006
UNMEE	Etiyopya ve Eritre	2000-2008
UNMIBH	Bosna-Hersek	2001-2002
MONUC	Kongo	2001- Devam Etmekte
UNMIL	Liberya	2003-2018
UNAMA	Afganistan	2004-2005
UNOCI	Fildişi Sahili	2004-2017
UNMIK	Kosova	2004-2008
MINUSTAH	Haiti	2004-2017
ONUB	Brundi	2004-2006
UNMISS	Sudan	2005- Devam Etmekte
UNIFIL	Lübnan	2006- Devam Etmekte
UNMIT	Timor-Leste	2006-2012
UNIOSIL	Sierra Leone	2007-2008
UNAMID	Darfur, Sudan	2017- Devam Etmekte
MINUSMA	Mali	2013- Devam Etmekte
UNFICYP	Kıbrıs	2011- Devam Etmekte

Kaynak: (UN China, 2022)

Bu noktada büyük güçlerle ilişkileri ise, Xi Jinping'in Haziran 2013'te California'da Obama ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmede vurguladığı üzere, çatışma ve sınırlama

yerine karşılıklı saygı ve iş birliğine, eşitlik ve kazan-kazan stratejisine dayanmaktadır (Qi, 2015). Çin, gerek BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak gerekse küresel bir ekonomik güce sahip olması bakımından dış politikasında kalkınma gündemine sahip bir devlettir. KYG bağlamında ise bu gündemin güvenlik-kalkınma bağı ekseninde şekillendiği açıktır. Nitekim Çin'in 2000'ler ile birlikte Ortadoğu' da ivme kazanan kalkınma yardımları Batılı devletler ve Rusya karşısında bir alternatif olarak kabul edilirken, yoksul ve az gelişmiş bölge uluslarının gelişimine katkıda bulunarak bölgesel güvenliğin de sağlayıcısı olarak değerlendirilmektedir (Sanamyan, 2016).

Çatışmaların analizi ve çözümü noktasında barışa ve/veya çözüme yönelik olarak ise; Çin, giderek artan ekonomik gücü ile birlikte dünya barışı ve güvenliğinin sağlanması ve korunması noktasında daha etkili bir aktör olmak adına; kalkınma yardımları, çatışma çözümleri, barış için arabuluculuk, küresel tehditlere karşı sivil/askeri misyonlar gibi araçları kullanarak önemli girişimlerde bulunmaktadır (Benabdallah, 2021). 2015 yılında düzenlenen bir zirvede Xi Jinping'in açılış konuşması bu anlayışı ortaya koyan önemli bir metindir. Xi Jinping, devlet başkanı olarak küresel anlamda sorunlara yaklaşımının ne şekilde olduğuna ilişkin devlet görüşünü dile getirdiği konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Kalkınma tüm problemleri çözmenin anahtarıdır…. Güvenlik sorunlarının çözümünde hem mevcut belirtiler hem de tarihsel nedenlerin bütünsel bir şekilde ele alınması gerektiği görüşündeyiz. Çin, ……barış ve güvenliğin korunması ve güçlendirilmesi için kapasite geliştirme çabalarına aktif bir şekilde katılmaya ve kalkınmayı hızlandırma, yoksulluğu ortadan kaldırma ve kalıcı barışı gerçekleştirme girişimlerinde desteklemeye hazır durumdadır.*" (ChinaDaily, 2015)

Rusya'yı doğrudan karşısına almadan Şangay İşbirliği Örgütü'nün(ŞİÖ) altyapısı 1990'ların ikinci yarısından sonra hazırlanmış olup, Çin Halk Cumhuriyeti Şangay Beşlisi bölgesel platformu ile bölgedeki 14 sınır uyuşmazlığının 12'sinin çözümünde aktif rol almıştır. Çin'in Orta Asya'da bir askeri üssü bulunmamaktadır ve fakat yine de bölgedeki ABD baskısını dengelemek için ŞİÖ üyeleri ile her yıl "Barış Misyonu"

adı verilen tatbikat yapılmaktadır. Her ne kadar Kırgızistan'daki karışıklıklara, Özbek-Kırgız etnik çatışmasına Çin tarafından karışılmama kararı alınması güvensizliğe neden olsa da ŞİÖ ve Çin, IŞİD gibi tehditlere karşı bölgede önemli bir koruyucu aktör olarak görülmektedir (Duran ve Pusevsuren, 2016).

Güvenlik ve korumadan mevzu bahis açılmışken; genç bir disiplin olarak Uluslararası İlişkilerin serüveninde başlangıcı savaş ve barış konuları üzerine 1930 sonrası paralel olarak güvenliğin ele alınışa başlaması ile varoluş nedenini -raison d'etre- oluşturması bakımından güvenlik, uluslararası ilişkilerin kurucu kavramları arasındadır (Kolasi, 2014). Konunun esasında ilk insan ile birlikte değişim içerisinde olan güvenlikte; güvenliği sağlanacak referans nesnesi üzerinde ortak paydanın oluşmaması, içeriğini devamlı surette zenginleştirmesine ve geliştirmesine neden olmuştur (Ural ve Shilibekova, 2016).

Güvenliğe dönemsel olarak baktığımız zaman Hobbes' la birlikte modern bir anlam kazandığını ayrıca iç ve dış olarak ayrıldığını, egemenin halkına sağlaması gereken görevi olduğunu, Amerikan Anayasası'nda özgürlükle ilişkilendirildiğini, Fransız İhtilali ile yurttaşın dört temel hakkından biri olduğunu, Fichte ile birlikte devlet ve vatandaşın karşılıklığına vurgu yapıldığını ve hukuk temelli devlet ile devletin hukuksal öngörülebilirliği kavramlarının etkin hale geldiğini görebiliriz (Brauch, 2008). 20. Yüzyılda ise; Kant'ın "Ebedi Barış"ın da devletlerin federasyonundan hareketle değindiği "kolektif güvenlik" önce MC sonra BM ile birlikte uluslararası hukuk literatüründe yerini almıştır. Bununla birlikte 2.Dünya Savaşı sonrası hâkim güçlerden ABD'nin "ulusal güvenlik" anlayışı önem kazanmıştır. İki kutuplu sistem ve askeri anlamda NATO'nun ortaya çıkması ile özellikle "caydırıcılık" esasına dayanan güvenlik anlayışı hâkim olmuştur (Sancak, 2013). İki kutuplu sistemin 1960'lı yıllarda girdiği yumuşama dönemi, devlet-dışı aktörlerin uluslararası alanda artan etkinliği ve devletlerin birbirleriyle karşılıklı bağımlılık temelinde ilişkiler geliştirmesi uluslararası ortamın güvenlikli bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak realizmin üstünde durduğu askeri güvenlik yerini ekonomik, güvenlik ve çevre güvenliği gibi liberal okulun temel kavramlarına bırakmıştır (Oğuzlu, 2014). Moravcsik'e göre mevcut uluslararası sistemde devletler zaman içerisinde ekonomik, sosyal-kültürel ve hatta güvenlik konularıyla ilgili olarak daima iletişim kurmak durumundadırlar çünkü ancak bu şekilde iki tarafın kazançlı olacağı

politikalar geliştirilebilir (Moravcsik, 2008). Örneğin; Azeriler ve Ermeniler arasında günümüzde tekrar alevlenen çatışma; çatışma bağlamı noktasında içinde barındırdığı kimlik ve güvenlik temelli ihtiyaçları geleneksel realist teorilerce ve onun araçlarıyla açıklanamayacak kadar kaotik ve karmaşık yapıdadır. Çatışmaların çözümünde tek taraf yerine iki tarafın memnuniyetini sağlayacak kazan-kazan politikalarına yönelmek önemli bir konumdadır. Zira çok boyutlu sorunların ancak çok boyutlu çözümler içeren politikalar ile çözümü mümkün hale gelebilir (Özçelik, 2020). Wendt ise, güvenliği kimlik kavramı ile birlikte ele almıştır (Bilgin, 2010). Uluslararası İlişkilerde kimlik söylemini içinde barındıran İnşacılık; sosyolojik yaklaşım ve eleştirel teorinin birleşimi üzerinden temellenen, düşünsel faktörlerin rolüne ve dünya siyasetinin toplumsal inşasına odaklandığı için güvenlik kavramına yönelik yaklaşımların daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak tanıyan kapsamlı bir sosyal teori olarak ortaya çıkmaktadır (McDonald, 2008). KYG ortak bir kimlik oluşturabilir mi? sorusunu tam da bu noktada cevaplamak istersek; kimlik kavramı, devletlerin tercih ve davranışları ile uluslararası ilişkilerin sosya-kültürel yapısı arasında bağ kurar ki bu durum, devletleri kimlikleri olan sosyal aktörler olarak kabul görmesine neden olur. Wendt'e göre devletler ortak normlar, kurallar ve anlayışlar üzerinden "biz hissi" oluşturarak kolektif kimlikler meydana getirebilirler. Kolektif kimliklerin yeteri kadar yaygınlaşması halinde devletler arasındaki dost ilişkileri artarak güvenlik topluluklarının oluşumunu sağlayacaktır ki güvenlik toplulukları içerisinde savaş olasılığı sıfır olarak kabul edilir ve ihtilafların çözümünde şiddete başvurulmaz (Rumelili, 2014). Şiddetin aktörlerin kullandığı bir araç olmaktan çıkması sonucu ise çatışmaların analiz edilmesi ve onlara yönelik çözüm politika ve çalışmalarının hayat bulmasına fırsat tanınacak ve bu sayede güvenlik/güvenlikleşme ile birlikte kalkınma sağlanabilecek, bu ise çatışmaların yapısal sorunlarının çözümünü kolaylaştırıp stratejik hareket edilmiş olacaktır. İster Çin ve KYG tarafına ister Türkiye tarafına "Batı"nın bakış açısı ise böylesi bir stratejik hareketi engellemeye yönelik olacaktır.

Güvenliği daha ziyade askeri boyutuyla özdeşleştiren gelenekselci yaklaşımlar karşısında yeni bir güvenlik modeli geliştiren Kopenhag Ekolü ve Buzan; onu bütüncül ve çok boyutlu ele alarak; askeri, siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal güvenlik şeklinde beş boyutta incelemişlerdir (Buzan B., 2007). Güvenliğin anlamına yönelik epistemolojik, ontolojik ve metodolojik temeller üzerinden sorgulamalar yapıldığında

karşımıza iki yaklaşım çıkmaktadır. Bunlar, KYG bağlamında çatışma taraflarının neyi, neden ve nasıl tercih edebileceklerini açıklama noktasında yardımcı olacaktır. Güvenliği güç birikimi ile özdeşleştiren ilk yaklaşıma göre aktörler sahip oldukları başta askeri ardından ekonomik güç oranında kendi güvenliklerini tahsis etmiş olurlar (Williams, 2008). Güvenliğin meta olarak kabul edildiği bu yaklaşımın yanı sıra onu özgürleşmeyle ilişkilendiren ikinci yaklaşıma göre ise güvenlik; bireysel ya da toplumsal bağlamda insanların özgür bir biçimde yapmayı seçtikleri eylemleri gerçekleştirmelerinin önüne geçen savaş, yoksulluk, adaletsizlik gibi yapısal ya da bağlamsal biçimlerde ortaya çıkabilen baskı unsurlarından kurtulmalarını sağlayan, özgürleşme amacının bir aracı olarak kabul edilmektedir (Booth, 2007). Günümüzde kendi müttefiklerince yalnızlaştırılmasından kaynaklı güvenlik ihtiyacı nedeniyle ve kırılgan ekonomik yapısı nedeniyle politik olarak özgürleşmek isteğiyle; Türkiye, iki açıdan da KYG'nin mutlak bir parçası olmak ve kalmak isteyebilir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte güvenlik ve güvenliğe yönelik referans nesnelerinin hem nicelik hem nitelik olarak değiştiği gözlemlenmektedir. Değişikliklerde özellikle öne çıkan nokta ise sermaye ekseninde gelişmektedir. Çok uluslu şirketlerin neden olduğu güvenlik eksenli sermaye üzerindeki gelişmeler neticesinde jeopolitiği de etkisi altına alan stratejik kaymalar yaşanmaktadır. Özellikle 1990 sonrası için yaygınlaşan post içerikli (post-modern, post-pozitivist, post-küreselleşme, post-cold war) terimlerin ortaya koyduğu mantıkta "karşı-oluş, yeniden düşünüş" özü oluşturmakta ve küreselleşmenin etkisi ile yeni hegemonik rakiplerin iddiasıyla güvenlikte post-güvenlik(post-security) olarak ele alınmaktadır (Miller, 2001). Askeri boyutlu geleneksel güvenlik anlayışının dar kapsamı karşısında yeni güvenlik yaklaşımı askeri boyutu da kapsayan ancak onu aşan, hem yüksek politika hem de ekonomik ve sosyal politika konularıyla ilgilenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Yeni güvenlik yaklaşımı, geleneksel güvenlik yaklaşımını dış tehditlere ve daha ziyade rakip devletlerden kaynaklanan askerî tehditlere odaklanması bağlamında eleştirir. Miller'a göre, insan haklarını dinsel, etnik ve cinsel temelde ihlal ederek etnik temizliğe ve kitlesel ölümlere sebebiyet veren güvenlik tehdidi devletin kendisinden kaynaklanırken; kıtlık, doğal afetler, salgın hastalıklar, insan ve uyuşturucu tacirliği, çevresel bozulma ve kitle imha silahlarının yaygın kullanımından kaynaklı küresel güvenlik tehditleri ulus üstü bir yapıdadır (Miller, 2001). O halde, küresele hitap edebilmek ile hegemonik bir

tasarım, yeni güvenlik anlayışına sahip aktör(ler) veya yapı(lar) ile küresel vizyon ve misyon içeren KYG gibi projelerle gerçekleşebilecektir.

Ortadoğu bölgesinde Türkiye ve Çin ilişkisini ayrı olarak incelemek KYG'nin işlevselliğini sınırlandırmak için hareket eden Batı'yı anlamayı daha sağlıklı kılabileceği için anlamlıdır (Anadolu Ajansı, 2020). Son yıllarda yapmış olduğu kalkınma ve yatırım hamlelerinin yanında AB ile ilişkileri ve NATO üyesi olması Türkiye'yi "ortak" olunmak istenecek konumda tutmaktadır. Özellikle NATO içinde bulunup kendi ulusal menfaatlerini önceliği için yalnızlaştırılan bir Türkiye, hem Çin'in hem de Rusya'nın "ortaklık" yaptığı veya yapmak isteyeceği ülke pozisyonundadır.

Şekil 4 - 3: Botaş boru hatları

Kaynak: (BOTAŞ, 2022)

Bir diğer önemli husus; Şekil 4 – 3' de görüldüğü üzere Avrupa'ya enerji nakilleri noktasında TANAP projesi gibi güçlü yapıları hayata geçirip Rus enerji sistemine alternatif olan bir ülke olarak Türkiye, Çin'in KYG için daha derin ortaklık isteyebileceği ülke konumundadır. Üstelik Rusya ve İran'a ambargo uygulanması ve ambargo uygulayan ülkelerce 1995 sonrası dönemde işbirliğinin giderek arttığı bir ülke olarak Türkiye, yıllardır "Batı" yanlısı dış politika izlemesi ve enerji antlaşmaları bulunması nedeniyle (Öge, 2015) KYG'nin son durağı olan Almanya yani AB olduğu

düşünüldüğünde, Çin'in Ortadoğu bölgesinde işbirliğini artırmak isteyeceği "model ortak" yönünde avantajlı bir konuma yükselmektedir.

Şekil 4 - 4: 'Eastmed'e alternatif hat önerisi

Kaynak: (Star, 2022)

Buna ek olarak; Şekil 4 – 4'de görüleceği üzere, "Eastmed" projesine göre hem daha az maliyet hem daha güvenli bir rota olması sebebiyle, Türkiye ve İsrail'i birleştirebilecek alternatif yeni hat önerisinin, İsrailli yetkililerce de ciddi şekilde dile getirildiği görülmektedir(Star,2022). Rusya ile enerji bağımlılığını bir an evvel azaltmak isteyen Avrupa için, böylesi bir hattan gelecek doğal gaz projesini Çin de destekleyecektir. Çünkü bu durumda Ortadoğu'da denge değiştirici özelliği olan iki devlet; Türkiye ve İsrail'in ortaklık şemsiyesi altında olması, Çin'in iki ülke ile birden ilişki kurma iştahını artıracaktır. Ortadoğu'daki dengesiz devletlerarası ilişkilerin söz konusu olduğu ortamda, böylesi bir ortaklık, Çin'in iki ülke ile olan ilişkilerini de kolaylaştıracaktır. Avrupa Birliği'nin korkularını ortadan kaldırmak için yardımcı olmak bölgesel hegemonik güç olabilecek Türkiye için avantaj sağlayacaktır. Çin'in büyük girişimlerle başardığı Orta Asya Boru Hattının, Türkmenistan - İran ayağına alternatif olarak Türkmenistan – Bakü bağlantısının yapılması yine bu manada hem Avrupa'nın korkusunu bastırmak hem de Çin enerji ihtiyacı için atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir (Coburn, 2010). Türkiye'yi, Çin için değerli kılacak bir diğer özelliği ise, ulaştırmanın çeşitli kolları açısından uygun yapısı nedeniyle enerji

haricinde ticari mal taşımacılığı alanındaki etkin kapasitesi olmasından kaynaklı yapısıdır denilebilir (International Trade Centre, 2021). Çin, KYG'nin İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı üç temel koridor üzerinden gerçekleştirmek istemektedir. Güney'den İran, kuzeyden Rusya ile koridor oluşturacaktır. Türkiye ise Orta Asya'yı da kapsayan Orta Koridordadır. Orta Koridor, güzergâh olarak nispeten Batı ile ilişkileri daha iyi durumdaki rejimlere sahip ülkelerin olması sebebiyle siyasi olarak uygulanabilir alternatif bir konumdadır (Keyvan, 2021). Çin'in ulaşımla ilgili altı firmasının(China Merchants Expressway, CMU, Zheijiang-Jiangsu-Sichuan ve Anhui Expressway) oluşturduğu konsorsiyumla mevcut ortaklıktan ayrılan İtalyan Astaldi'nin devrettiği hisseyi alma yolunda adımlar atması (CMG, 2019) ile İstanbul'daki Marmaray ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü (ki Demir İpek Yolu'nun bir parçası olup Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu'na ek olarak Pekin – Londra hattını tamamlamaktadır) oldukça önemlidir. Türkiye'nin önemli bir diğer projesi, Kars – Edirne Yüksek Hızlı Tren Hattı'dır. Çin'den Avrupa'ya giden demiryollarının hemen hemen hepsinin Rusya'dan geçtiği düşünüldüğünde bu demiryolu hatlarıyla, Rusya'yı pas geçerek mesafeyi yaklaşık 7.000 km kısaltıp Çin – Avrupa demiryolu ulaşımının 15 güne indirilmesi hedeflenmiş ve başarılmıştır (UAB, 2021). Bu projelere ek olarak Çin ile Avrupa arasındaki ilave bağlantı koridoru olan ve AB tarafından onaylanan "Avrupa – Kafkasya – Asya Ulaşım Koridoru" (TRACECA) projesi de bölge ülkeleri ve özelde Türkiye için bir fırsattır. Projelerin tam anlamıyla işlevsellik kazanması sonucu Çin, Orta Asya, Batı Asya ve Avrupa ülkeleriyle olan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler daha da sağlamlaşacaktır (ÇHC, İstanbul Başkonsolosluğu, 2021). Çin'in merkezde olduğu bu tabloda, Avrupa sermaye ve teknolojisiyle, Orta Asya ve Ortadoğu/Batı Asya enerji kaynaklarıyla, Çin ise dev pazar payı ve yüksek performanslı üretim gücüyle yer almaktadır. Buradan hareketle; Çin dış politikası ve küresel misyonuna hizmet edebilecek aktör olarak Türkiye, saydığımız nedenlerle ön plana çıkmaktadır.

4.2. Yeni Bölgesel Hegemonik Güç: Türkiye? - Fırsatlardan Zorluklara

Türkiye'nin bölgesel olarak alt-sistem bir hegemon olmasının dayanak noktasını oluşturabilecek şekilde Abu-Lughod; 16.yüzyıldan önceki dünya sisteminin birbiri ile karşılıklı bağımlı birden çok hegemon gücün birlikte var olduğu ve farklı

hegemonyaların oluştuğu alt-sistemlerin farklı işleyiş mekanizmasına sahip olabileceğini dile getirmekte ve günümüzde ortaya çıkmaya başlayan dünya sisteminin giderek 13.yüzyılda işleyen dünya sistemine benzeyeceğini savunmaktadır (Abu-Lughod, 1987). 13.yüzyılda işleyen sistemde Çin'den Almanya'ya kadar Çin'in hâkim olduğu ama alt bölgesel hegemonik güç merkezlerinin oluştuğu bölgeler bulunmaktadır. Şekil 2-1'de gösterilen bu bölgelerden en önemlileri Doğu Akdeniz Bölgesini içine alan ikinci Bölge, Arap yarımadasının tamamını içine alan üçüncü Bölge ve Karadeniz'in yer aldığı sekizinci bölgedir. Türkiye bu üç bölgede de bulunmaktadır. Böylesi bir coğrafyada farklı türden diplomasi becerileri geliştirmek gerekmektedir. Örneğin; kavramsallaştırılması ve ayrıntılı tanımlaması yapılamayan kamu diplomasisini etkin kullanabilmek gerekebilir. Bu manada, kamu diplomasisinin uygulanabilirliğini kolaylaştırıcı unsurlarından özellikle ekonomik altyapı ve tarihi kültürel altyapıya vurgu yapan Karadağ; söz konusu unsurların teknolojik altyapı ve teknolojiyi kullanma ile uygun ve yeterli teşkilatlanma, ulusal ve uluslararası medya, uluslararası ortamda ikna edicilik unsurlarının da temelini oluşturduğunu söylemektedir(Karadağ, 2016). Türkiye'nin son dönemde bağımsız ve etkin dış politika hamlelerinin bu perspektife de uygun oluşturulduğunu, en azından oluşturulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye'nin bölgesel bir hegemonik güç olabileceği coğrafi alanda, güncel siyasi gelişmelerin en çok düğümlenme yaşandığı bölgeler; Ortadoğu, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'dir. Çin ve enerji konsepti ele alındığı anda bu üç bölgede enerji anlamında oldukça güçlü yer altı ve yer üstü kaynakları barındırmaktadır. Türkiye'ye rakip bölgesel hegemonik güç olarak değerlendirdiğimiz İsrail ile Ortadoğu haricinde tekrar kesiştikleri bir diğer alan ise Doğu Akdeniz'dir.

Yüzyıllarca hem dünya hem Avrupa ticaretinin ana noktalarından biri olarak Doğu Akdeniz; 21. yüzyıl başındaki gelişmeler neticesinde küresel aktörlerin ve bölgesel hegemonik güç olma potansiyeline sahip aktörlerin dikkatini yoğunlaştırdığı bölgelerden biridir. ABD Jeoloji Merkezi 2010 yılı raporunda bölgede 3,5 Milyar varil çıkarılabilir petrol rezervi ve 122 trilyon metreküp doğalgaz rezervi olduğu belirtilmiştir (USGS, 2010). Söz konusu bu durum Ortadoğu/Batı Asya yanında enerji anlamında Çin'in, bölge ülkelerinden başta İsrail olmak üzere Türkiye'nin de bölgesel hegemonik güç olma hedefleri açısından dikkatini çekmekte ve aktif dış politika

yürüttükleri konuların başında gelmektedir. ABD, AB ve NATO; Rusya - Ukrayna savaşının çıkması ve daha sonra da uzamasını sağlamak yönünde adımlar atarak Çin'in KYG kuzey hattını çökertmiş gözükmektedir. Fakat aynı zamanda durum "Kuşak" üzerindeki orta koridorun kilit ülkesi Türkiye'yi, "Yol" üzerindeki Doğu Akdeniz ve dolayısıyla kıyısı ve ciddi rezervi yanında AB ile gaz anlaşmalarını tamamlamış İsrail'i ön plana çıkartmaktadır. Bölüm 4.1.'de değindiğimiz üzere; Çin'in bu iki ülke ile ortaklığı artarak önem kazanacaktır. Bu noktada kamu diplomasisine daha fazla ağırlık verebilecek bir Türkiye; hem bölgedeki diğer aktörlerin örneğin Yunanistan'ın hem de küresel güçlerin örneğin ABD'nin, bölgesel hegemonik güç olmuş aktörün şartlarına yani kendi şartlarına uyulmasını sağlayabilir.

Ne olacağı bilinmemekle birlikte, İsrail'in Filistin ve komşu ülkelerle olan ilişkisi Çin'in dış politika ilkelerine uyumsuzluk göstermektedir. Türkiye ise Rusya-Ukrayna savaşında göstermiş olduğu dış politika hamleleri ile Çin için destek verilebilecek aktör pozisyonu oluşturmuştur. Türkiye'nin pragmatik ve küresel gerçeklerle uyumlu ama aynı zamanda bağımsız dış politika pozisyonu, Rusya ve Çin kadar AB ülkeleri ve ABD'nin de dikkatini çekmiştir. Örneğin, Fransa Cumhurbaşkanı Macron; " Putin ile konuşmaya devam etmezsem müzakere ve aracılık ve rolü Türkiye ve Çin'e kalır. Savaş son bulduğunda barış için kurulacak masada Avrupa'nın da bulunması için Putin ile konuşmaya devam edeceğim" demiştir (Franceinfo, 2022). ABD ve AB'nin ambargodan başka bir şey üretemediği uluslararası ilişkiler arenasında Türkiye; hem Ukrayna hem de Rusya ile görüşebilen ülke olmuş ve bölgesel hegemonik güç olabilme noktasında avantajlı pozisyona geçmiştir. Ürettiği politikalar ve etkisi ile Çin'in dış politika ilkelerine yakın seyir halinde olması işbirliği yapılabilecek aktör pozisyonuna getirmiştir.

Çin açısından KYG asla heba edilemeyecek trilyon dolarlık bir girişimdir. Kuşak ve Yol'un kuzey hattının çöktüğü, Rusya ile işbirliğinde maliyetin arttığı, ABD'nin asıl hedefinin kendisi olduğunu düşündüğü, ana ihracat merkezi AB ile ticaretin Orta Koridor ve Doğu Akdeniz üzerinde yoğunlaştığı konjonktür bulunmaktadır. Türkiye ne kadar pragmatik ve bağımsız bir dış politika uygularsa o derece bölgesel hegemonik güç olma olasılığı artacaktır. Bu noktada Türkiye'nin özellikle dış politik kıskaçlara dikkat etmesi gerekmektedir. AB'nin 2004 genişleme sürecinde yapmış olduğu bu noktada örnek olarak değerlendirilebilir. Eski "Doğu" bloku ülkelerinin üyelik

değerlendirmesi yapılırken rasyonalist mantık çerçevesinde yönetim zayıflıkları ve siyasi-ekonomik geri kalmışlıkları gibi nedenlerle karşı çıkabilecek devletlere, aslında reddettiklerinin Avrupalı kimliği olduğu, üyeliklerinin "akrabalık temelli görev" olduğu, demokrasi ve iyi yönetişim normlarını ihlal ettikleri söylemiyle "retorik tuzak" kurulup onay alınmıştır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002). "Batı"nın bu tip "tuzak"larla, Türkiye'yi her manada açmazda bırakabilmesi olasıdır. Fakat Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde kendine has, hâkim, etkin ve yetkin bir dış politika, Türkiye'yi ön plana çıkaracaktır.

Günümüzdeki küresel sistemin bir kriz yaşadığı ve yeni hegemonik veya bölgesel hegemonların ortaya çıkabileceği durum mevcuttur. Çünkü ortaya çıkan kriz anlarında kimse sorumluluk üstlenmek istememekte, büyük güçler arasında çıkabilecek bir savaştan, küçük aktörlerle birlikte büyük güçlerin kendileri dahi cesaret edememektedir. KYG'nin birliktelik vurgusu ile sermaye, teknoloji ve yatırım olanakları sunduğu aşikârdır. Söz konusu bu ortamda Amitav Acharya; neden Batı dışında Asya üzerine perspektifler konulmadığını sormaktadır? (Acharya ve Buzan, 2018). Konuyu daha da ileri götürerek; Batı dünyasının domine ettiği uluslararası sistemin artık sonuna gelindiğini ve ekonomi, siyaset, bilim ve sanatta öncü rolünü oynayamayacağını iddia etmektedir. Analizinin sonucunda ise ne Batı'nın ne diğerlerinin söz sahibi olmayacağı çok kutuplu bir sistemin meydana geleceğini dile getirmektedir. Konunun bu noktasından sonra Abu-Lughod ile kesiştiği ve aynı doğrultuda bir sonuca ilerlediği görülmektedir. Doğacak olan sistemde liberal düzenin temel unsurları devam edecektir. Birden çok aktör belirmesi ise kendi teritoryal bölgelerine sahip alt sistemleri olan ve tıpkı 13.yüzyıl dünya sistemine benzer nitelik taşıyacaktır. Asya kıtasında ortaya çıkacak bölgesel alt sistemlerin hegemonyalardan birisi de Ortadoğu bölgesi, Kafkasya, Doğu Akdeniz ve balkanlarda etkisi, gücü, jeopolitiği, tarihi ve kültürel birikimiyle Türkiye olabilir. Türkiye; alt-bölgesel düzen kurucu bir hegemonik aktör olarak kendi teritoryal coğrafyasında yaşayan halklar ile tarihsel ve kültürel birikimiyle geliştireceği fonksiyonel ilişkiler neticesinde KYG üzerine eklemleyeceği kendi projeleri ile ekonomi-politik düzen inşa edebilir. "Kervansaray Projesi"(T.C.Ticaret Bakanlığı, 2022) bu manada etkinliği artılarak pozisyon açıcı olabilir. KYG ile uyumlu olacak şekilde ÇHC ile oluşturulacak protokoller kapsamında durak noktaları belirlenebilir. Bu durak noktalarında

“kervansaray” mantığı ile ticareti kolaylaştırıcı merkezler oluşturulabilir. Bu merkezler ile hem bulundukları coğrafyada hem de Türk konukseverliği ile tanışanlar arasında Türkiye kimliğine katkıda bulunabilinir.

Bölgesel hegemonik bir modelin nasıl, hangi temel değerler, çıkarlar ve kurumlar üzerine şekilleneceği Türkiye’nin kendi başına verebileceği bir karar elbette ki olmayacaktır. Ama geçmişini unutmadan, geleceği inşa edecek fikirler ortaya koyup, geçmiş ile gelecek arasında bağ kurmayı başaran, güncel oluşabilecek problemlere çözüm üretebilen ve kendine özgü projeler ortaya koyabilen bir Türkiye alt bölgesel bir hegemonik güç olabilecektir.

Dünya’nın farklı coğrafya ve medeniyet havzalarında yeni potansiyel güç merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Çin ve Türkiye gibi ülkeler kendi medeniyet ve dünya görüşleri ile yeniden sahneye çıkıyorlar. Yükselen sadece Çin değil onun itkisiyle diğer bölgesel aktörlerdir. Şaşırtıcı ve belirsizliklerin mevzu bahis olduğu küresel arenada kaos veya fırsat/ümit aynı sahnededir. Sahnede ne tarafa odaklanılacağı ise söz konusu aktörlerin eylemlerine bağlıdır. Eylemlerin doğru, yeterli ve kararlı sonuçlar ortaya çıkarması ise yönetsel süreçlerde adalet, liyakat, ehliyet ve uzlaşma ile ne derece hareket edildiğine bağlı olacaktır.

5. BÖLÜM: SONUÇ

21.yüzyıl; "uzun" geçen ki içerisinde 1.ve 2. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaşı barındırmış olan 20.yüzyılın sonunda, "Batı"nın insanlığa sunduğu demokrasi, insan hakları ve liberal değer, norm ve kurumlar neticesinde ümitle beklendi. İnsanlığın bu ümitli bekleyişi ise uluslararası terör, göç krizleri, gayri insani savaş suçları, iklim değişikliği ve felaket senaryolarıyla daha yeni yüzyılın ilk çeyreğinde felç yaşamaktadır. Söz konusu felç durumunda "Batı" üretkenliğini kaybetmiş gözükmektedir. Çözüm yolu olarak geleneksel korumacı ve çatışma odaklı hareket tarzını benimsemektedir. Bu manada ilk adım olarak değerleri sonucu ortaya çıkarmış olduğu kurumsallaşmaya atfen uluslararası kurumları ön plana çıkartmak istemektedir. Bu sayede doğrudan bir mücadele yerine küresel bir mücadele yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda ön plana çıkartılan NATO ile Çin'e yönelik strateji oluşturulmaktadır. NATO 2030 konsepti ile siber güvenlik dâhil bütün adımlarının izlenmesine yönelik geniş bir güvenlik konsepti oluşturulmuştur. NATO içindeki ayrık seslere yönelik siyasi birlikteliğin sağlanması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Batı'nın "Tarihin Sonu" söyleminin akabinde gerçekleşen terör saldırıları ile; uluslararası terörizm, dünya kamuoyunun dahi gündemine girmiştir. Sonrasında gerçekleşen Afganistan işgali; ABD'nin, Rusya ve Çin'e çok açık bir mesajıydı. Bununla birlikte hem Afganistan hem de Irak Savaşları, ABD'nin "Batı" temelli normları bizatihi merkezindeki aktör olarak ayaklar altına aldığını gösterdi. Sadece bununla da kalmayan ABD ve "Batı", 2008 finansal krizi ile birlikte liberal ekonomik değerlerini de yine bizatihi kendisi ayaklar altına alarak uluslararası şirket ve bankalarının bir kısmını devletleştirdi. Savaşlar sonrası trajik insan hikâyelerinin yaşandığı göç ve göçmenlere karşı gösterilen gayri insani muameleler ise "Batı"nın içine düştüğü bir diğer krizdi.

Batı'da bunlar yaşanırken Çin önderliğinde Doğu; yüksek teknolojik ürünler, gelişen sanayisi, gerçekleşen sermaye ve bilgi transferi geçmişten gelen yeteneği ile küresele yönelik "birliktelik" önermesiyle yükselişe geçmiştir. Bu bağlamda günümüzde özellikle Çin'in liberal değerlere ve küreselleşmeye öncülük edebileceğini açıkladığı görülmüştür. Küresel arenada gerçekleşen değişim ve dönüşüm akılları zorlamaktadır. Bir zamanların kendi geliştirdiği haliyle komünizmin dünyaya hâkim olacağını

söyleyen Çin; küreselleşme 2.0 olarak desteklenen Kuşak ve Yol ile "Batı"ya kafa tutmaktadır. Bütün bunlarla birlikte Çin'in yükselişinde insan hakları açısından olumsuz yönler bulunduğuna, yapmış olduğu yatırımlarla ülkeleri ekonomik olarak zor duruma düşürdüğüne ve teknolojik ilerlemesini ne şekilde elde ettiğine dair olumsuz durumlar olduğu dile getirilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası küresel sistemde rakipsiz kalan ABD'nin tahtını ekonomik anlamda ciddi şekilde sarsan Çin; NATO 2030 Konsepti doğrultusunda bakıldığında hegemon ABD ve "Batı" için şimdilik düşman yerine incelenmesi, analiz edilmesi ve anlaşılması gereken (NATO, 2020b), Biden ve yönetimi için ise ciddi bir "rakip" (NY Post, 2020) olarak değerlendirilmektedir. ABD ve "Batı", Soğuk Savaşın yumuşama yıllarında "rakibi" Sovyetlere karşı Çin'i desteklemişti. Şimdi aynı politika ile Çin'e karşı Rusya mı desteklenecektir? Karşılıklı bağımlılığın daha yoğun olduğu günümüz dünyasında Çin'e karşı; Batı, 'birlikteliği' sağlayabilecek midir?

2005 yılında, Başbakan Wen Jiabao; Çin'in "barışçıl kalkınma" ve "ulusal savunma politikaları"na ilişkin çelişki bulunmadığına yönelik 1850'lerdeki afyon savaşlarından 1931-45 arasındaki Japon işgal ve istilası ile geçen yüzyıl içerisindeki maruz kalınan zorbalıklara atıf yaparak kendini koruma ve kalkındırma politikası olarak savunmuştur (ÇHC Dışişleri Bakanlığı, 2005). Bu söylemden sonra Çin'in elde ettiği özellikle ekonomik ve teknolojik yükseliş göz doldurmaktadır. Peki, 2030 yılına doğru ilerlerken, Doğu'nun gücü, 14.yüzyıldaki Ming Hanedanlığına benzer şekilde günümüzde tekraren yaşadığı bu yükseliş ile hegemonik bir Çin'i ortaya koyabilecek midir? Moğol kökenli Yuan Hanedanı'na karşı Han Çinlisi'nin son yeniden doğuş zaferi(chung-hisng) olarak 2132 yıllık hükümdarlığın "aydınlığın zaferi"ne refere mi olacaktır? (Dardes, 1970). "Batı" da, NATO 2030 ile siyasi birlikteliği oluşturma ve korumaya yönelik konsept belirlenmiştir. Doğu'da Çin ise; iç siyasi konularında(Tayvan, Doğu Türkistan vb.) herhangi bir dış müdahaleyi asla kabul etmemekte, SİÖ vb. yapılar ile dış siyasi birlikteliklerini oluşturmuştur. Bu manada hem iç hem dış siyasi birliği ile emin adımlarla ilerlemektedir. Batı'nın korkusunu ve bu sebeple korkunun sonucu olarak tercih ettiği dış politiğini bir şekilde anlamlandırabiliyoruz. Peki, ya Çin? Çin'in hegemonya olmaya karşı isteksizliği bir korkudan mı ileri geliyor? 17. yüzyılda dünya genelinde krize yol açan iklim değişiklikleri bulunmakta idi. İlerisinde ise Ming Hanedanlığı'nın; iklimin aşırı soğuk

olması ve doğal afetler neticesinde ekonomik, toplumsal ve siyasal kriz sonucu çöküşü gerçekleşmiştir (Marks, 2011). Sonrasında ise Çinliler, cumhuriyet ilanına kadar Çinli olmayan Mançular tarafından Qing Hanedanlığınca(1644-1911) yönetilmişlerdi. Genç bir Cumhuriyet'in Başbakanı olarak Wen Jiabao'nun Çin'in kendini koruma olarak savunduğu "ulusal savunma politikaları"nın altındaki tarihsel bir korku mudur? Günümüzde iklim değişikliği ve sonucunda yaşanacakların simule edilmesi insanoğlunun yaşayacağı küresel soruna ışık tutmanın yanında Batı tarafından Doğu'ya korkularını hatırlatmak için kullanılıyor olabilir mi? Tüm bu sorulara sosyal bilimlerin doğası gereği net bir cevap veremeyiz ve amacımız komplovari analizler olmamakla birlikte şüpheyi barındırmaktır.

Dünya düzeni, 21. Yüzyılın yükselen güçleri ve ekonomik dönüşümden dolayı çarpıcı bir biçimde değişmeyebilir. Ancak, dünya düzeni göreceli olarak değişip, ekonomik dönüşüm ile güç kayması yaşanabilir. Bununla birlikte, ekonomik, siyasi ve askeri güç arayışı ve dünya düzeyinde etki alanı büyütme isteği yüzyılın çatışmalarının temelini oluşturabilir. Özellikle ekonomik dönüşüm, uluslararası ilişkileri etkileyen en temel araçlardan biri olmaya devam edecek ve mevcut dünya düzeninin temellerinin korunmasına yardımcı olacaktır. Ancak, 21.yüzyıl, dünya düzenini yeniden şekillendirecek, zenginlikle birlikte sert ve yumuşak gücün göreceli olarak dağıtılmasına yönelik bir yüzyıl olacaktır. Bu yeniden dağıtımda, KYG göstermektedir ki "Doğu" yeniden yükselişe geçmekte ve sorunlar yeni güç merkezlerinin istediği şekilde çözümlenecek gibi gözükmektedir. Dünya düzeni Doğu'nun istekleri ile Batı dünyasının çıkarları ekseninde şekillenecektir.

Yükselen devletler arasındaki koordinasyon çağımızın esas değeri olacaktır. Bu bağlamda; stratejik birlikteliklere atıf yapılan projeler sonucu oluşan jeopolitikte küresel sermayenin güvenlik konularında etkin rol oynayacağını, teknolojik ilerleme katetmiş aktörlerin ve/veya bu aktörlerin yanında yer alanların ön plana çıkacağını, statik durum yerine dinamik bir yapının söz konusu olduğunu ve bu sebeple ortaya çıkacak tarafların "şaşırtıcı" olabileceğini, kurgusal olarak ise; bu yeni küresel düzene adaptasyon sorunu nedeni ile başarısız ulus-devletlerin çoğalabileceğini, bu çoğalmanın sonucu yeni çatışma alanlarının oluşsa bile birlik vurgulu proje ekseninde çözümleneceğini ve hatta ulus-devlet yapılarının dönüşmeye başlayabileceğini söyleyebiliriz.

Aslında yaşanılan durum günümüz uluslararası ilişkilerinde pek yadırganmaması gereken bir sonuçtur. Küreselleşme hız kesmeden Endüstri 4.0, Yapay Zeka, Değişen üretim modeli ve dijitalleşme yolunda ilerlemekte, Biden ile ABD yönetimi siber ağ teknolojisinde uluslararası bir koalisyon kurmayı planlamakta (Palmisano ve Todt, 2021) Çin KYG'ni dünya ülkelerinin 5G altyapılarını dahi hegemonyasına eklemleyecek şekilde "Dijital Kuşak Yol" ile geliştirmekte (Finance China, 2018), şaşırtıcı olarak baş düşman olarak görülen devlet pozisyonları; BAE ve İsrail örneğinde olduğu gibi değişebilmekte ve halkın tepkileri umursanmamakta (BBC News, 2020), çatışma alanları da çatışma taraflarının ya kendiliğinden uzlaşacakları ya da hassasiyet gösterdikleri konuların umursanmadıkları bir şekilde çözüme kavuşturulacaktır.

'Şans' ve 'Yetenek', devlet yöneticileri için olduğu kadar devlet ve milletin şahsiyeti içinde geçerlidir. Önünüze gelen fırsat ve şansları kullanma yeteneğiniz her zaman hazır olmalıdır. Diğer türlü bir daha ne zaman ve tekrar ortaya çıkıp/çıkmayacağı asla bilinemeyecektir. Bu sebeple, fırsat ve şans karşınıza çıktığında ortaya koymanız gereken irade ve yeteneğiniz önem kazanmaktadır. Günümüzde yeni bir küresel düzenden bahsedilirken bu bahisten bi-haber davranmak fırsat ve şansı kaçırmak demektir. Bütün tehdit ve müdahale girişimlerini karşısına alabilecek ve bağımsız, kendine özgü hareket eden Türkiye demek; yapıcı rolü ile küresel düzenin kuruluşunda etkili ve aktif bir pozisyon alabilecek "bölgesel hegemonik" aktör demek olabilecektir. Yunus Emre'nin dediği gibi "kader, gayrete âşıktır."

6. KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı (2020, 03 Aralık) Fransa Ulusal Meclisi Tartışmalı Dağlık Karabağ Tanınsın Kararını Onayladı. *Anadolu Ajansı.* https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-ulusal-meclisi-tartismali-daglik-karabag-taninsin-kararini-onayladi/2064982 adresinden erişildi.

Abu-Lughod, J. (1987) The Shape of the World System in the Thirteenth Century. *Studies in Comparative İnternational Development, 22(4),* 10. 5 Ocak 2022 tarihinde https://link.springer.com/article/10.1007/BF02717367 adresinden erişildi.

Abu-Lughod, J. (2003) Süreksizlikler ve Süreklilikler: Tek Dünya Sistemi mi Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi? A. G. Frank (Ed.), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?* içinde (ss. 507-510). Ankara: İmge.

Acharya, A., ve Buzan, B. (2007). Why is there no non-Western international relations theory? An introduction. *International Relations of the Asia-Pacific, 7,* 289-290.

Acharya, A., ve Buzan, B. (2018). Neden Batı Kökenli Olmayan Bir Uluslararası İlişkiler Teorisinden Yoksunuz? E. Diken (Ed.), *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi, Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler* içinde (ss. 19-20). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Alagöz, E. A. (2019). İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde Çin'in Orta Doğu Politikası. *Güvenlik Stratejileri 79(29),* 79-113. 20 Mart 2022 tarihinde *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/695561* adresinden erişildi.

Albert, E. (2017, 12 Temmuz). China in Africa. *Council on Foreign Relations*. 25 Nisan 2022 tarihinde https://www.cfr.org/backgrounder/china-africa adresinden erişildi.

Aris, S. (2016). One Belt, One Road: China's Vision of "Connectivity". C. Nünlist(Ed.), *CSS Analyses in Security Policy* içinde (No:195). 22 Mart 2022 tarihinde *https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse195-EN.pdf* adresinden erişildi.

Arrighi, G. (2008). *Adam Smith Pekin'de 21.Yüzyılın Soykütüğü* (İbrahim Yıldız, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Arrighi, G. (2016). *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para Güç ve Çağımızın Kökenleri* (Recep Boztemur, Çev.). Ankara: İmge.

Atlı, A. (2014). Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası. Gözakman A., Paksoy P. (Ed.), *Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası* içinde(s. 149). Ankara: Detay Yayıncılık.

Avdaliani, E. (2020, 08 Aralık). The Limits of Chinas İnvolvement in South Caucasus. *China Observers.* 20 Mart 2022 tarihinde https://chinaobservers.eu/the-limits-of-chinas-involvement-in-south-caucasus/ adresinden erişildi.

Barber, L. (2016, 14 Ocak) Globalisation 2.0 - an optimistic outlook, *Financial Times.* 5 Ocak 2022 tarihinde https://www.ft.com/content/3dffc316-bad3-11e5-b151-8e15c9a029fb adresinden erişildi.

Bates, G. (2010). Rising Star: China's New Security Diplomacy. Washington: The Brookings İnstitutions.

Bayram, D. Ç.(2019) Rekabetin Yeni Adı "Huawei Krizi" ve "Thuchydides Tuzağı'nda Hindistan'ın Genel Tutumu, *Ankasam, Asya-Pasifik*, Şubat 2019, 05 Ocak 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/330797811 adresinden erişildi.

BBC News. (1999, 8 Mayıs). "NATO hits Chinese embassy". 05 Ocak 2022 tarihinde http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/338424.stm adresinden erişildi.

BBC News. (2020, 08 Aralık). Beitar Jerusalem: UAE Sheikh Buys Stake in Racism-Tainted Israeli Club. 12 Şubat 2022 tarihinde https://www.bbc.com/news/world-middle-east-55229118 adresinden erişildi.

Benabdallah, L. (2016). China's Peace and Security Strategies in Africa: Building Capacity is Building Peace?. *African Studies Quarterly,* 16(3-4): 17-34. http://asq.africa.ufl.edu/files/v16a3.Lina_.HD_.pdf adresinden erişildi.

Bilgin, P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi,* 8(14): 70-95, http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/54374/New_approach

es_on_security_studies_New_security_studies.pdf?sequence=1 adresinden erişildi.

Booth, K.(2007), *Theory of World Security.* New York: Cambridge University Press, 05 Ocak 2022 tarihinde Erişim Adresi: https://assets.cambridge.org/97805218/35527/frontmatter/9780521835527_frontmatter.pdf adresinden erşildi.

BOTAŞ.(2022, 30 Mayıs). Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları.[Harita] *BOTAŞ.* https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168 adresinden erşildi.

BP. (2020). *Statistical Review of World Energy* (Rapor No:69). 24 Nisan 2022 tarihinde https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf adresinden erişildi.

Brauch, H. G.(2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Özel Sayı: Güvenlik: 1-47. 5 Ocak 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39260/462351 adresinden erişildi.

Bruyere, E. d., ve Picarsic, N. (2020). When Iron Is Hot. *Rail Security*, Haziran 2020, 1-34. 02 Mayıs 2022 tarihinde https://railsecurity.org/wp-content/uploads/2020/06/Horizon-Advisory-CCP-Subversion-When-the-Iron-is-Hot-June-2020.pdf adresinden erişildi.

Bulut, C. M. (2019). Borç Tuzağı Tartışmaları Çerçevesinde Kuşak ve Yol Girişimi. *Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi*. 05 Mayıs 2022 tarihinde http://bogaziciasya.com/borc-tuzagi-tartismalari-cercevesinde-kusak-ve-yol-girisimi/ adresinden erişildi..

Buzan, B.(2007). *People, States and Fear: The National Security Problem in İnternational Relations.* Colchester: ECPR Press. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://www.cusb.ac.in/images/cusb-files/2020/el/psc/11-Abhay%20Kr-MA-IV%20Sem.pdf adresinden erişildi.

Buzan, B. (2014). The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy. *The Chinese Journal of International Politics,* 7(4): 380-420. https://doi.org/10.1093/cjip/pou032 adresinden erişildi.

Buzan, B., Ole, W., ve Wilde, J.d., (1998). *Security: A New Framework for Analysis.* Boulder: Lynne Rienner Publishers. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://www.academia.edu/39047709/Buzan_Waever_and_De_Wilde_1998_Security_A_New_Framework_For_Analysis adresinden erişildi.

Carlson, A. (2008). A Windoe of Opprtunity for Israel: Attracting Chinese Overseas Foreign Direct Investment. *Israel Journal of Foreign Affairs*, (7): 59-68. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.1080/23739770.2013.11446534 adresinden erişildi.

Chaziza, M. (2016). "China's Middle East Policy; The ISIS Factor". *Middle East Policy,* 23(1): 25-33. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.1111/mepo.12171 adesinden erişildi.

Chen, Q. (2005). Çin'in Güvenlik Anlayışı ve Politikası. G.A. Sandıklı(Ed.). *Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar Ve Şangay İşbirliği Örgütü* içinde(ss.55-64). İstanbul: Tasam Yayınları.

Chih-Yu, S., ve Yin, J. (2013). Between Core National Interest and a Harmonious World: Reconciling Self-role Conceptions in Chinese Foreign Policy. *The Chinese Journal of International Politics*, 6: 59-84. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.1093/cjip/pos023 adresinden erişildi.

Chin, H. ve He, W. (2016). The Belt and Road Initiative: 65 Countries and Beyond. *Fung Business Intelligence Centre,* May/2016: 1-16. http://www.iberchina.org/files/2016/obor_fung_paises.pdf adresinden erişildi.

China Merchants Group-CMG. (2019, 23 Aralık). Deng Renjie, Çin konsorsiyumunun İstanbul, Türkiye'deki üçüncü köprüyü ve Kuzey Çevre Otoyolu projesini satın almasının imza törenine katıldı. *Grup Haber Bülteni: 23/12/2019*. https://www.cmhk.com/main/a/2019/l23/a39398_40316.shtml adresinden erişildi.

ChinaDaily. (2019, 28 Aralık). A new era for China-Russia relationship in 2019. *Chinadaily*. 05 Mayıs 2022 tarihinde

https://www.chinadaily.com.cn/a/201912/28/WS5e06c51ea310cf3e3558138b.html adresinden erişildi.

ChinaDaily. (2015, 05 Aralık). Full Text: China's second Africa policy paper. *Chainadaily*. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://www.chinadaily.com.cn/world/XiattendsParisclimateconference/2015-12/05/content_22632874.htm adresinden erişildi.

Christensen, T. (2015). *The China Challenge.* New York: W.W.Norton.

Cinkara, A. (2019). Uygurlar ve İpekyolu. *Asya Araştırmaları Dergisi,* 2(3): 329-346. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.34189/asyam.3.2.008 adresinden erişildi.

Coburn, L. L. (2010). Central Asia: Pipelines Are the New Silk Road. *International Association for Energy Economics, 4.* 05 Mayıs 2022 tarihinde https://www.iaee.org/en/publications/newsletterdl.aspx?id=113 adresinden erişildi.

COCCEEC(2013). "*Cooperation between China and Central and Eastern European Countries"*. 05 Mayıs 2022 tarihinde http://www.china-ceec.org/chn/ adresinden erişildi.

Cordesman, A. H. (2012, 6 Şubat). U.S. and Iranian Strategic Competition: The Impact of China and Russia. *CSIS (February)*: 6-8. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://www.csis.org/analysis/us-and-iranian-strategic-competition-impact-china-and-russia adresinden erişildi.

Cox, R. W. (1983). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Millennium: Journal of International Studies, 12 (2)*: 162-175. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.1177/03058298830120020701 adresinden erişildi.

Cox, R. W. (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond. *Millenium: Journal of International Studies, 10 (2)*: 126-155. 05 Mayıs 2022 tarihinde https://doi.org/10.1177/03058298810100020501 adresinden erişildi.

Cox, R. W., ve Sinclair, T. (2016). *Gramsci, hegemonya ve uluslararası ilişkiler: metot üzerine bir deneme*. *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* (S. Durgun, Çev.). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2005). *Premier Wen Jiabao Holds Talks with His Indian Counterpart Manmohan Singh*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wzlcfly_665842/t191395.shtml adresinden erişildi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2016). *(中国政府发布首份对阿拉伯国家政策文件)* - *Çin-Arap İlk Politika Belgesi*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.cn/ce/cohk//chn/xwdt/jzzh/t1331593.htm adresinden erişildi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2021a). *中国同俄罗斯的关系 - Çin Rusya ilişkileri*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/ adresinden erişildi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2021b). *中国同德国的关系 - Çin-Almanya Siyasi İlişkileri*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.fmprc.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679086/sbgx_679090/ adresinden erişildi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2021c). *中国同英国的关系 - Çin'in İngiltere ile İlişkisi*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.fmprc.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679906/sbgx_679910/ adresinden erişildi.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı. (2022). *ÇHC Dışişleri Bakanlığı -Politika Belgeleri (政策文件)*. ÇHC Dışişleri Bakanlığı. https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/tytj_674911/zcwj_674915/index_2.shtml adresinden erişildi.

ÇHC, İstanbul Başkonsolosluğu. (2015, 28 Nisan). İpek Yolu Ekonomik Kemer ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Ortak Yapımını Teşvik Etme Vizyonu ve Eylemi.

ÇHC, İstanbul Başkonsolosluğu. http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwdt/t1258666.htm adresinden erişildi.

Dano, M.(2020). Mavenir Looks to Cash In on Anti-Huawei Frenzy. *Light Reading.* https://www.lightreading.com/mobile/5g/mavenir-looks-to-cash-in-on-anti-huawei-frenzy/d/d-id/757139 adresinden erişildi.

Dardes, J. W.(1970). The Transformations of Messianic Revolt and the Founding of the Ming Dynasty, *The Journal of Asian Studies*, 29(3): 539-558. https://core.ac.uk/download/pdf/213404321.pdf adresinden erişildi.

DBAM. (2016). Yükselen Güç Çin'in Orta Doğu Politikası. *Dünya Bülteni Araştırma Masası*. https://www.dunyabulteni.net/dubam/yukselen-guc-cinin-ortadogu-politikalari-dosya-h364194.html adresinden erişildi.

Degang, S. (2019). China's Whole-ofRegion Diplomacy in the Middle East. *World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies China Quarterly of International Strategic Studies*, 5(1): 49–64. https://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/S2377740019500015 adresinden erişildi.

Demiray, M., ve İşcan, İ. H.(2008). Uluslararası Sistemde Güvelik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Plan. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21: 141-170, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55465 adresinden erişildi.

Demirtepe, M. T., ve Özertem, H. S. (2013). Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin'in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar ve Sınırlılıkları. *Bilig Dergisi*, 65: 95-118. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2260799 adresinden erişildi.

Diehl, J. (1991, 20 Kasım). Secret ısraelı trip to china reported. *Washington Post.* https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/11/20/secret-israeli-trip-to-china-reported/d0ab9eb3-e1fc-49a3-8196-ed30476a9cd2/?utm_term=.077efa8a32ee adresinden erişildi.

Dorsey, J. M. (2017). China and Middle East: Venturing into the Maelstrom. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11(1), 1-14. https://doi.org/10.1080/25765949.2017.12023322 adresinden erişildi.

Drağulin, I. C. (2013). The Evolution of the Concept of Hegemony in Antonio Gramsci's Works. *Cogito: Multidisciplinary Research Journal*, 5 (3), 76-86. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=291841 adresinden erişildi.

Dueck, C. (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*. New Jersey: Princeton Üni Press.

Duran, H., Pusevsuren, N. (2016). Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Afro-Avrasya Özel Sayısı: 281-294. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/347597 adresinden erişildi.

Eligür, B. (2022). Chinese-Israeli Relations: Between Opportunities and Constraints. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi,* 5 (10), 1-25. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2413401 adresinden erişildi.

El-Katip, A. (2013). *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet, Suudi Arabistan Krallığı ve İran İslam Cumhuriyeti Karşılaştırmalı İncelemesi.* İstanbul: Mana Yayınları.

Evron, Y. (2007). Sino-Israel Relations: Opportunities and Challenges. *INNS Strategic Assesment,* (10), 54-62. https://strategicassessment.inss.org.il/en/articles/sino-israel-relations-opportunities-and-challenges/ adresinden erişildi.

EY Global (2015). Riding the Silk Road: China sees outbound investment boom. *EY Global.* https://imaa-institute.org/docs/statistics/ey_china_outbound-investment-report-2015.pdf adresinden erişildi.

Finance China. (2018, 04 Mart). Temsilci Ma Huateng: Yalnızca Yetenek ve Politik Bütünlüğe Sahip Dijital Nesil Gelişimi Tetikleyebilir. *Finance China.* http://finance.china.com.cn/special/lianghui2018/20180304/4557803.shtml adresinden erişildi.

Flint, C., ve Taylor, P. J.(2018). *Politicial Geography,* 7. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315164380 adresinden erişildi.

FOCAC. (2021). The First Ministerial Conference of FOCAC. *FOCAC.* https://www.focac.org/eng/ljhy_1/dyjbzjhy_1/CI12009/t157577.htm adresinden erişildi.

Franceinfo. (2022, 22 Nisan). "L'Europe devra être autour de la table". *Franceinfo.* https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/manifestations-en-ukraine/ukraine-je-n-exclus-pas-du-tout-de-reparler-a-vladimir-poutine-en-cas-de-reelection-assure-emmanuel-macron-il-faut-preparer-le-cessez-le-feu_5095768.html adresinden erişildi.

Frank, A. G.(2010). *Yeniden Doğu, Asya Çağında Küresel Ekonomi* (Kamil Kurtul, Çev). Ankara: İmge.

Gao, Z. (2014). "The New Development of China-Middle East Relations since the Arab Upheaval. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies(in Asia),* 8(4), 62-80. http://mideast.shisu.edu.cn/_upload/article/30/5c/1046c4b742b7b1d076d1c364e232/cf8a6823-271e-4f78-bf5f-08707a018f5e.pdf adresinden erişildi.

Garver, J. W. (2006). *China and Iran: Ancient Partners in a Post-imperial World.* Seattle: University of Washington Press. https://doi.org/10.1080/00263200701711903 adresinden erişildi.

Gills, B. K. (2003) Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler. A. G. Frank(Ed.) *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?* içinde (ss. 235-279), (Esin Soğancılar, Çev.). Ankara: İmge.

Gills, B. K. (2010). The Return of Crisis in the Era of Globalization: One Crisis, or Many? *Globalizations*, 7(1), 1-5. https://doi.org/10.1080/14747731003592978 adresinden erişildi.

Gills, B. K., ve Patomaki, H. (2017). Trumponomics and the "post-hegemonic" World. *Real-World Economics Review*, 79, ss.90-107. http://www.paecon.net/PAEReview/issue79/Patomaki79.pdf adresinden erişildi.

Gilpin, R. (1988). The Theory of Hegemonic War. *The Journal of Interdisciplinary History, 18 (4),* 591-613. http://users.metu.edu.tr/utuba/Gilpin.pdf adresinden erişildi.

Goldstein, A. (2005). *Rising to Challange: China's Grand Strategy and International Security.* California: Standford Üni Press. https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/20066233 adresinden erişildi.

Goldstein, J. (2008). Economic and Cultural Relations Between China and Israel Since the Establishment of Diplomatic Relations in 1992. M. A. Ehrlich(Ed.). *The Jewish-Chinese Nexus: A Meeting of Civilizations* içinde (ss.249-263). New York: Routledge. https://www.files.ethz.ch/isn/108830/(FILE)1255339864.pdf adresinden erişildi.

Goncalves, A. (2021). Foreign Policy of People's Republic of China under Deng, Jiang and Hu: a Conservative Trend.*Centro Argentino de Estudies Internacionales, Working Paper*. https://www.academia.edu/4353527/Foreign_Policy_of_Peoples_Republic_of_China_under_Deng_Jiang_and_Hu_a_conservative_trend adresinden erişildi.

Goncharov, S. (1991). Stalin's Dialogue With Mao Zedong: I. V. Kovalev(Ed.), *Stalin's Representative, Answer Questions Of Sinologist* içinde(ss.45-76). *Journal of Northeast Asian Studies 10 (4).* https://fdocuments.in/download/stalins-dialogue-with-mao-zedong adresinden erişildi.

Gu, G. (2003). Redefine Cooperative Security, Not Preemption. *The Washington Quarterly*, Spring: 135-145. https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/twq/spr2003/twq_spr2003h.pdf adresinden erişildi.

Harris, L. C. (1993). *China Considers the Middle East.* New York: I.B.Tauris.

Herbert, A. L. (1996). Cooperation in International Relations: A Comparison of Keohane, Haas and Franck. *Berkeley Journal of International Law, 14 (1)*: 225-226. https://doi.org.10.15779/Z38135K adresinden erişildi.

Huang, H. Y. (2015). Gramsci and Cultural Hegemony in Post-Mao China. *Literature Compass*, 12 (8): 405-413. https://doi.org/10.1111/lic3.12241 adresinden erişildi.

İbn-iHaldun. (2015). *Mukaddime*, S.Uludağ(Çev.). İstanbul: Dergah.

Ikenberry, G. J.(1996). The Future of International Leadership, *Politicial Science Quarterly*, 111(3): 385-402. https://doi.org/10.2307/2151968 adresinden erişildi.

International Energy Agency. (2021, 17 Mart). Oil markets face uncertain future after rebound from historic Covid-19 shock. *İnternational Energy Agency*. https://www.iea.org/news/oil-markets-face-uncertain-future-after-rebound-from-historic-covid-19-shock adresinden erişildi.

International Trade Centre. (2021, 18 Aralık). Infrastructure. https://www.intracen.org/country/azerbaijan/Infrastructure/ adresinden erişildi.

Jian, C. (1994). *China's Road To The Korean War: The Making Of Sino-American Confrontation.* New York: Columbia University Press. https://www.perlego.com/book/773558/chinas-road-to-the-korean-war-pdf adresinden erişildi.

Jian, C. (2001). *Mao's China and the Cold War (The New Cold War History).* Londra: The University of North Carolina Press. https://www.perlego.com/book/537940/maos-china-and-the-cold-war-pdf adresinden erişildi.

Jiang, Z. (2015). China's New Foreign Policy Under Xi Jinping: Towards Peaceful Rise 2.0? *Global Change, Peace&Security*, 27(1): 5-19. https://doi.org/10.1080/14781158.2015.993958 adresinden erişildi.

Jisi, W. (2011). China's Search For a Grand Strategy A Rising Great Power Finds Its Way. *Foreign Affairs*, 90(2): 67-93. https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2011-02-20/chinas-search-grand-strategy adresinden erişildi.

Johnston, I. A. (2003). Is China a Status Quo Power? *International Security*, 27: 5-56. http://belfercenter.hks.harvard.edu/files/johnston_spring_2003.pdf adresinden erişildi.

Jones, R., Woods, M., ve Jones, M. (2014). *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics.* London: Routhledge. https://doi.org/10.4324/9780203092163 adresinden erişildi.

JVL. (2017, 20 Ocak). Israel's International Relations: Israel-China Relations. *Jewish Virtual Library*. https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-china-relations adresinden erişildi.

Kagan, R. (2005, 15 Mayıs). The Illusion of 'Managing' China. *Washington Post.* https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2005/05/15/the-illusion-of-managing-china/a26f06a5-3bfa-4bb7-b3ef-7ef89171a8cf/ adresinden erişildi.

Kaplan, R. (2005, 30 Haziran). How we would fight china?. *The Athlantic.* https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/ adresinden erişildi.

Karaca, R. K. (2003). *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karagöl, E. T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. *SETAV.* https://www.setav.org/modern-ipek-yolu-projesi/ adresinden erişildi.

Katz, Y. (2010). The Jews of China and their Contribution to the Establishment of the Jewish National Home in Plestine in the First Half of the Twentieth Century. *Middle Eastern Studies,* 46(4): 543-554. https://doi.org/10.1080/00263206.2010.492988 adresinden erişildi.

Katzenstein, P. (2012). *Sinicization and the Rise of China: Civilizational Process Beyond East and West.* London: Routledge. https://library.oapen.org/bitstream/id/e9ac3f58-dccd-48ec-b5a9-5a1cfb4534e9/www.routledge.com adresinden erişildi.

Kay, C.(2011). "Andre Gunder Frank: 'Unity in Diversity' from the Development of Underdevelopment to the World System", *New Politicial Economy,* 16(4): 523-538. https://doi.org/10.1080/13563467.2011.597501 adresinden erişildi.

Kaya, E. (2019, Şubat 19). Dünyadaki Çatismalarin Nedeni Yeni Bir Kusak Projesi mi?. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.* https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-

pasifik-arastirmalari-merkezi/dunyadaki-catismalarin-nedeni-yeni-bir-kusak-projesi-mi adresinden erişildi.

Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2)*: 1-14. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/362475 adresinden erişildi.

Kazgan, G. (2002). *Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kennedy, P. (2015). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri.* (Birtane Karanakçı,Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Keohane, R. (1984). *After Hegemony, Cooperation and Discord in the World Political.* New Jersey: Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/2617490 adresinden erişildi.

Keohane, R. (2012). "Hegemony and After What Can Be Said About the Future of American Global Leadership? *Foreign Affairs,* 91(4): 1-5. *https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/rkeohane/files/hegemonyandafter.pdf* adresinden erişildi.

Keohane, R. O. ve Nye, J. (2015). Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler,* 12 (46): 79-104. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540841 adresinden erişildi.

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence, Fourth Edition.* United States: Longman and Pearson Publications. https://hostnezt.com/cssfiles/internationalrelations/Power%20and%20Interdependency%20Keohane%20and%20Nye.pdf adresinden erişildi.

Keyvan, Ö. Z. (2017). "İpek Yolu Projesi'nde Türkiye'nin Yeri ve Önemi". *TASAM.* https://ankasam.org/ipekyolu-projesinde-turkiyenin-yeri-onemi adresinden erişildi.

Khan, S.W. (2018). *Haunted By Chaos: China's Grand Strategy From Mao Zedong To Xi Jinping.* Cambridge, MA: Harvard University Press. https://doi.org/10.1353/cri.2017.0009 adresinden erişildi.

Kim, T.-Y., ve Kim, D. (2017). *The Secrets of Hegemony.* Singapur: Springer Nature.

Kindleberger, C. (1973). *The World in Depression, 1929-1939, "An Explanation of the 1929 Depression.* Los Angeles: University of California Press. https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/260319?journalCode=jpe adresinden erişildi.

Kirshner, J. (1997). Crossing Disciplines and Charting New Paths: The Influence of Charles Kindleberger on International Relations. *Mershon International Studies Review,* 41 (2): 333-345. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1521-9488.00089 adresinden erişildi.

Kissinger, H. (2014). *Dünden Bugüne Yeni Çin* (N. I. Çeper, Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Kodaman, T. ve Gonca, İ.B. (2016). Çin'in Yeni İpek Yolu Girişiminin Orta Asya'da Algısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri,* 5(5): 1251-1261. https://doi.org/10.15869/itobiad.17865 adresinden erişildi..

Kolasi, K. (2014). Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin İçin Güvenlik? E. Çıtak, O. Şen (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler* içinde (ss.122-154). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Koray, M. (2011). *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali.* İstanbul: Ayrıntı.

Krauthammer, C. (1995). Why We Must Contain China. *Time,* 31/07: 72. https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,983245,00.html adresinden erişildi.

Kugler, J., ve Organski, A. (1989). The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation. M. I. Midlarsky, U. Hyman (Ed.) *Handbook of War Studies* içinde (s. 171). Boston: Unwin Hyman.

Kumaraswamy, P. R. (2006). At What Cost Israel-China Ties? *Middle East Quarterly,* 40.

Landler, M. (2017, 12 Haziran). Trump Recognizes Jerusalem as Israel's Capital and Orders U.S. Embassy to Move. *New York Times.* https://www.nytimes.com/2017/12/06/world/middleeast/trump-jerusalem-israel-capital.html adresinden erişildi.

Layne, C. (2018). The US-Chinese Power Shift and the End of the Pax Americana. *International Affairs,* 94(1): 89-111. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/images/ia/INTA94_1_6_249_Layne.pdf adresinden erişildi.

Lee, M. C. (2006). The 21st Century Scramble for Africa. Journal of Contemporary *African Studies,* 24(3): 303-330, https://doi.org/10.1080/02589000600976570 adresinden erişildi.

Lentner, H. (2005). Hegemony and Autonomy. *Political Studies, 53*: 735-752. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2005.00554.x adresinden erişildi.

Levi, M. A. (2010). Energy Security Workshop Paper. *Councıl on Foreign Affairs* – Haziran/2010. https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/2010/06/Energy_Security_Workshop_Paper.pdf adresinden erişildi.

Li, M. (2005). The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy: Exploring Historical Possibilities in the 21st Century. *Science & Society,* 69 (3): 420-448. https://doi.org/10.1521/siso.69.3.420.66524 adresinden erişildi.

Li, X. (2016). The Expansion of China's Global Hegemonic Strategy: Implications for Latin America. *Journal of China and International Relations JCIR Special Issue*: 1-26. https://doi.org/10.5278/ojs.jcir.v4i2.1587 adresinden erişildi.

Liu, H., ve Cao, H. (2006). On the Friendly Relations between China and Israel. *Journal of Chongqing University,* 12(1): 61-66. http://qks.cqu.edu.cn/cqdxsken/article/abstract/20060113 adresinden erişildi.

Liu, J., ve Wu, L. (2010). Key Issues in China-Iran Relations. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies,* 4(1): 40-57. https://doi.org/10.1080/19370679.2010.12023147 adresinden erişildi.

Maor, I. (2008). Sino-Israel Relations at the start of the second Decade: A view from Shanghai and Jerusalem. M. A. Ehrlich(Ed.). *The Jewish-Chinese Nexus: A meeting of civilizations* içinde (ss. 241-267). New York: Routledge. https://vdoc.pub/documents/the-jewish-chinese-nexus-a-meeting-of-civilizations-2i1do9jrf5sg adresinden erişildi.

Marks, R. B. (2011). *China: Its Environment and History*. Lanham: Rowman and Littlefield Publisher. http://resources.css.edu/academics/his/middleground/articles/engineerchinareviewsfall2014themiddlegroundjournal.org.pdf adresinden erişildi.

McDonald, M. (2008). Constructivism. P. Williams(Ed.). *Security Studies: An Introduction* içinde (ss. 47-68). New York: Routledge. https://www.academia.edu/25723482/Paul_D_Williams_Security_Studies_An_Introduction adresinden erişildi.

Mead, W. R. (2014). The Return of Geopolitics. *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran/2014. https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2014-04-17/return-geopolitics adresinden erişildi.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics.* New York: W.W. Norton Company. https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf adresinden erişildi.

Mearsheimer, J. J., ve Walt, S.(2016). The Case of Offshore Balancing A Superior U.S. Grand Strategy. *Foreign Affairs*, Temmuz-Ağustos/2016, https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-06-13/case-offshore-balancing adresinden erişildi.

Milevski, L. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought.* Oxford: Oxford Uni Press, s.95-98. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198779773.003.0002 adresinden erişildi.

Miller, B. (2001). The Concenpt of Security: Should it be Redefined? *The Journal of Stragtegic Studies*,24 (2): 26-65. https://doi.org/10.1080/01402390108437834 adresinden erişildi.

Mlambo, C., Kushamba, A. ve Simaeu, M.(2016). China-Africa Relations: What Lies Beneath? *The Chinese Economy*, 49(4): 257-276, https://doi.org/10.1080/10971475.2016.1179023 adresinden erişildi.

Modelski, G. (1978). The Long Cycles of Global Politics and the Nation-State . *Comparative Studies in Society and History*, 20 (2): 214-235.

https://www.eolss.net/sample-chapters/C14/E1-35-01-08.pdf adresinden erişildi.

Moravcsik, A. (2008). The New Liberalism. C. Reus-smit, D. Snidal(Ed.). *The Oxford Handbook of İnternational Relations* içinde (ss. 239-241). New York : Oxford Universitt Press. https://books.google.com.tr/books?id=DHEmpeSRq0C&pg=PA39&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false adresinden erişildi.

NATO. (2019). by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the "NATO Engages: Innovating the Alliance" conference. *NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_171550.htm?selectedLocale=en adresinden erişildi.

NATO. (2020a). Final Report. *NATO*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf adresinden erişildi.

NATO. (2020b). NATO 2030: United for New Era. *NATO*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf adresinden erişildi.

NATO. (2020c). NATO Organization – Partners. *NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natolive/51288.htm adresinden erişildi.

Nau, H. R. (2001). Why 'The Rise and Fall of the Great Powers'. *Review of International Studies*, 27: 579–592. https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/12119495.pdf adresinden erişildi.

Neill, A. (2014). China and Middle East. T. Dodge, E. Hokayem(Ed.). *Middle Eastern Security, the US Pivot and the Rise of ISIS - Adelphi Series* içinde (ss. 205-224). https://doi.org/10.1080/19445571.2014.995945 adresinden erişildi.

Nielsen, D. A. (1991). After World Systems Theory: Concerning Janet Abu-Lughod's 'Before European Hegemony'. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 4(4): 481-497. https://ur.booksc.org/book/59997724/a140a3 adresinden erişildi.

NY Post. (2020). Joe Biden calls Russia an ‘opponent’, China a ‘competitor’ during town hall. *NY Post.* https://nypost.com/2020/09/18/joe-biden-calls-russia-an-opponent-and-china-a-competitor/ adresinden erişildi.

Nye, J. S. (2006). The Challenge of China. S. V. Evera(Ed.). *How to Make America Safe: New Policies for National Security* içinde (ss. 73-79). https://www.tobinproject.org/books-papers/how-to-make-america-safe adresinden erişildi.

Nye, J. S. (2017, 01 Mart). The Kindleberger Trap. *China-US Focus.* https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/the-kindleberger-trap adresinden erişildi.

Oğuzlu, T. (2014). Liberalizm. A. Balcı, Ş. Kardaş(Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde (ss.97-109). İstanbul: Küre.

Okur, M. Â. (2015a). Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine. *Uluslararası İlişkiler,* 12 (46): 131-151. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540843 adresinden erişildi.

Okur, M. Â. (2015b). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar. *Akademik Hassasiyetler,* 4(8): 45-55. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394585 adresinden erişildi.

Öge, K. (2015). Geopolitics and Revenue Transparency in Turkmenistan and Azerbaijan. *Eurasian Geography and Economics,* 56(1):1-22. https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1057756 adresinden erişildi.

Özçelik, S. (2005). Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in International Relations and Conflict Resolution During The 1990s. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Güz(1): 88-114. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423878705.pdf adresinden erişildi.

Özçelik, S. (2020). *Uluslararası Çatışma Analizi ve Çözümü.* Ankara: Nobel.

Özdemir, E. (2021). Stratejik Çalışmalar. *Academia.* https://www.academia.edu/44436182/STRATEJ%C4%B0K_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişildi.

Palmisano, S. J. ve Todt, K. E. (2020, 01 Eylül). Cyber Warfare. *Fortuna.* https://fortune.com/2020/12/09/cybersecurity-agenda-defense-biden-administration/ adresinden erişildi.

Peng, B. (2018). China, Global Governance, and Hegemony: Neo-Gramscian Perspective in the World Order. *Journal of China and International Relations JCIR*, 6 (1): 48-72. https://core.ac.uk/download/pdf/229009455.pdf adresinden erişildi.

Peng, Z., ve Tok, S. K. (2016). The AIIB and China's Normative Power in International Financial Governance Structure. *Chinese Political Science Review,* 1: 736-753. https://doi.org/10.1007/s41111-016-0042-y adresinden erişildi.

Ploberger, C. (2017). One Belt, One Road - China's New Grand Strategy. *Journal of Chinese Economic and Business Studies,* 15(3): 289-305. https://doi.org/10.1080/14765284.2017.1346922 adresinden erişildi.

Polat, D. Ş. (2020). NATO'nun yeni operasyon alanı: Siber Uzay. *Güvenlik Bilimleri Dergisi,* Şubat/2020: 135-158. *https://doi.org/10.28956/gbd.695973* adresinden erişildi.

Putten, F. (2013). Harmony with Diversity: China's Preferred World Order and Weakening Influence in the Developing World. *Global Policy,* 4(1): 53-62. https://www.globalpolicyjournal.com/articles/development-inequality-and-poverty/harmony-diversity-china%E2%80%99s-preferred-world-order-and-weak adresinden erişildi.

Qi, H. (2015). China debates the new type of great power relations. *The Chinese Journal of International Politics,* 8(4): 349-370. https://doi.org/10.1093/cjip/pov012 adresinden erişildi.

Qtuathail, G. (1994). Critical Geopolitics and Deveplonment Theory: Intensifying the Dialogue. *Transactions of the Institute of British Geographers*,19(2): 228-233. https://www.jstor.org/stable/pdf/622757.pdf adresinden erişildi.

Radchenko, S. (2017). The Rise and Fall of the Sino-Soviet Allianca 1949-1989. N. Naimark, S. Pons, S. Quinn-Judge(Ed.). *The Cambridge History of Communism Volume 2: The Socialist Camp and World Power 1941–1960s*

içinde(s. 243-268). Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316459850 adresinden erişildi.

Retaille, D. (2002). Tarihte Jeopolitik. *Avrasya Dosyası: Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* 8(4): 23. https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/022-39%20Denis.pdf adresinden erişildi.

RFİ. (2021, 27 Mart). *中国和伊朗签署25年全面合作计划 纽时：价值4000亿美元*. RFİ，政治. https://www.rfi.fr/cn/%E6%94%BF%E6%B2%BB/20210327-%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E5%92%8C%E4%BC%8A%E6%9C%97%E7%AD%BE%E7%BD%B225%E5%B9%B4%E5%85%A8%E9%9D%A2%E5%90%88%E4%BD%9C%E8%AE%A1%E5%88%92-%E7%BA%BD%E6%97%B6-%E4%BB%B7%E5%80%BC4000%E4%BA%BF%E7%BE%8E%E5%85%83 adresinden erişildi.

Robinson, W. (2011). Giovanni Arrighi: Systemic Cycles of Accumulation, Hegemonic Transitions, and the Rise of China, *New Politicial Economy,* 16(2), ss.267-280. https://escholarship.org/uc/item/34b5s46w adresinden erişildi.

Rumelili, B. (2014). Inşacılık/Konstrüktivizm. E. Balta(Ed.). *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (ss. 153-173). İstanbul: İletişim.

Sahriatinia, M. (2011). Iran-China Relations: An Overview of Criticial Factors. *Iranian Review of Foreign Affairs,* (1): 57-85. https://www.researchgate.net/publication/303793132_Iran-China_Relations_An_Overview_of_Critical_Factors adresinden erişildi.

Sanamyan, E. (2016, 6 Şubat). China in the Caucasus. *The Diplomat.* https://thediplomat.com/2016/02/china-in-the-caucasus/ adresinden erişildi.

Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar Ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 6: 124-134. https://www.researchgate.net/publication/312054726_Guvenlik_Kavrami_Etr

afindaki_Tartismalar_Ve_Uluslararasi_Guvenligin_Donusumu adresinden alındı

Sandıklı, A., ve Güllü, İ. (2005). *Çin'in Ortadoğu Politikası; Geleceğin Süper Gücü*. İstanbul: Tasam Yayınları.

Schimmelfennig, F., ve Sedelmeier, U. (2002). Theorizing EU englargement; research forcus, hypotheses, and teh state of research. *Journal of Europan Public Policy,* 9(4): 500-528. https://doi.org/10.1080/13501760210152411 adresinden erişildi.

Segal, G. (1987). China and Israel: Pragmatic Politics. *SAIS Review,* 7: 195-210. https://10.1353/sais.1987.0022 adresinden erişildi.

Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yasar University,* 26(7): 4378-4391. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19138/203089 adresinden erişildi.

Shai, A. (2011). Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies(in Asia),* 5: 17-43. https://doi.org/10.1080/19370679.2011.12023178 adresinden erişildi.

Shichor, Y. (1979). *The Middle East in China's Foreign Policy; 1949-1977.* United Kingdom: Cambridge University Press. https://archive.org/details/middleeastinchin0000shic adresinden erişildi.

Shuo, Z. (2014, 11 Ağustos). Xİ Jinping, İpek Yolu Fonu Kuşak ve Yol Girişimini kurmak için 40 Milyar Dolar Yatırım Yapacağını Duyurdu. *Belt And Road Portal*. https://www.yidaiyilu.gov.cn/xwzx/xgcdt/2049.htm adresinden erişildi.

Sole-Farras, J. (2016). A Discourse Called China and the PRC's Foreign Policy and Diplomacy. *Journal of Chinese Political Science*, 21: 281- 300. https://doi.org/10.1007/s11366-016-9398-y adresinden erişildi.

Star. (2022, 29 Mart). Doğalgazda Kritik Rota! Türkiye'den Avrupa'ya uzanacak. *Star*. https://www.star.com.tr/ekonomi/dogal-gazda-kritik-rota-turkiyeden-avrupaya-uzanacak-haber-1701259/ adresinden erişildi.

Tammen, R. L., Kugler, J., ve Lemke, D. (2011). Power Transition Theory. *TransResearch Consortium Work Paper*. https://transresearchconsortium.com/power-transistions adresinden erişildi.

Tekin, Ş. (2010). *Deviations in Foreign Policies of Revolutionary States: A Comparative Case Study of Iran and China.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tjong-Alvares, B. (2012). The Geography of Sino-Israeli Relations. *The Jewish Politicial Studies Review*, 24: 96 - 122. https://www.jstor.org/stable/41955510?seq=1 adresinden erişildi.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). Türk Devletleri Teşkilatı. *T.C.Ticaret Bakanlığı.* https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/turk-devletleri-teskilati adresinden erişildi.

Tuncel, C. O. (2017, 15 Mayıs). Bir Kusak Bir Yol 21.Yüzyılın En Büyük Kalkınma Projesi. *Aydınlık.* https://www.aydinlik.com.tr/haber/bir-kusak-bir-yol-21-yuzyilin-en-buyuk-kalkinma-projesi-50181 adresinden erişildi.

Tüter, M. (2018). *Çin Gücü, Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları.* İstanbul: Kopernik Yayınları.

Uchehara, K. (2009). China - Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *Uluslararası İlişkiler,* 6(23): 95-111. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540014 adresinden erişildi.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı-UAB.(2020). Çin'in Xi'an Kentine Kesintisiz Yolculuk Tamamlandı. *Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Haberler, 19/12/2020.* https://www.uab.gov.tr/haberler/cin-ihracat-treni-demiryolu-tasimaciligindaki-zaferimizdir adresinden erişildi.

UN. (2017, 19 Aralık). Illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory. *UN.* https://undocs.org/A/ES-10/L.22 adresinden erişildi.

UN China. (2022, 22 Mart). Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. *UN.* http://www.china-un.org/eng/zt/wh/t534321.htm adresinden erişildi.

Ural, S. S., ve Shilibekova, A. (2016). Uluslararası Güvenlik ve Yönetişim. H. Çomak, C. Sancaktar, S. Demir(Ed.). *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar* içinde (ss. 3-16). İstanbul: Beta Yayıncılık.

USGS. (2010). World Petroleum Resources Project. *USGS.* https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/ adresinden erişildi.

Üngör, Ç. (2014). Arap Baharı, Çin Rüyası. *ORSAM*, Mart-Nisan 6(61): 76-77. https://www.orsam.org.tr/tr/arap-bahari-cin-ruyasi/ adresinden erişildi.

Valori, G. E. (2009). A Middle East Policy "Made in China". *Israel Journal of Foreign Affairs*, 3(3): 31-41. https://doi.org/10.1080/23739770.2009.11446383 adresinden erişildi.

Wallerstein, I. (2015a). *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik Bir Dünyada ABD,* (Tuncay Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Wallerstein, I. (2015b). *Modern Dünya Sistemi I, Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri.* (Latif Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.

Wan, M. (2012). Introduction: Chinese Traditions in International Relations. *Journal of Chinese Political Science*, 17, 105-109. https://doi.org/10.1007/s11366-012-9187-1 adresinden erişildi.

Wang, J. (2010). Review and Thoughts Over the Relationship Between China and Middle East. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies(in Asia)*, 4(1): 16-39. https://doi.org/10.1080/19370679.2010.12023146 adresinden erişildi.

Wang, J., ve Buzan, B. (2014). The English and Chinese Schools of International Relations: Comparisons and Lessons. *The Chinese Journal of International Politics*, 7(1): 1-46. https://doi.org/10.1093/cjip/pot017 adresinden erişildi.

Wang, Z. (2014). The Chinese Dream: Concept and Context. *Journal of Chinese Politicial Science*, 19: 1-13. https://link.springer.com/article/10.1007/s11366-013-9272-0 adresinden erişildi.

Weilie, Z. (2010). On the Strategic Relationship between China and Islamic Countries in the Middle East. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies(in Asia),*

4(3), 1-27. https://doi.org/10.1080/19370679.2010.12023159 adresinden erişildi.

Williams, P. D. (2008). *Security Studies: An Introduction.* Oxon: Routledge. https://www.academia.edu/25723482/Paul_D_Williams_Security_Studies_An_Introduction adresinden erişildi.

Winzer, C. (2011). Conceptualizing Energy Security. *Exeter - Cambridge Working Paper in Economics*, July: 1123-1151 https://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe1151.pdf adresinden erişildi.

Wu, A. (2006, 05 Haziran). U.S. Counts on China as Meditor with Iran. *SFGATE*. https://www.sfgate.com/opinion/openforum/article/U-S-counts-on-China-as-mediator-with-Iran-2495609.php adresinden erişildi.

Xia Liping. (2001). China: a Reasponsible Great Power. *Journal of Contemporaray China*, 10: 17-25, https://doi.org/10.1080/10670560125308 adresinden erişildi.

Yeonsik, C. (2011). The Evolution of "Socialism with Chinese Characteristics": Its Elliptical Structure of Socialist Principles and China's Realities". *Pasific Focus*, 26(3): 385-404. https://doi.org/10.1111/j.1976-5118.2011.01070.x adresinden erişildi.

Yergin, D. (2006, 01 Mart). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs Mart/Nisan 2006.* https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security adresinden erişildi.

Yeşiltaş, M. (2014). Jeopolitik. Ş. Kardaş, & A. Balcı(Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular(5.Baskı)* içinde (ss. 354-368). İstanbul: Küre.

Yolaç, S. (2016). *Herkes İçin Çin Tarihi: Siyaset, Kültür ve Medeniyet*. Ankara: Olasılık Yayınları.

Yongjin, Z. (2020). The Chinese School, Global Production of Knowledge, and Contentious Politics in the Disciplinary IR. *All Azimuth*, 9(2): 283-298. https://doi.org/10.20991/allazimuth.725252 adresinden erişildi.

Yuan, Z., Guo, J. ve Zhu, H. (2016). "Confucius Institutes and the limitations of China's Global Cultural Network". *China Information*, 30(3): 334-356. https://doi.org/10.1177/0920203X1662167 adresinden erişildi.

Zemin, J. (2006). *Wen xuan.* Beijing: Renmin Chubanshe. https://archive.org/details/jiangzeminwenxua0002jian adresinden erişildi.

Zhang, F. (2015). *Chinese Hegemony, Grand Strategy and International İnstitutions in East Asian History*. California: Standford University Press. https://doi.org/10.1017/S1537592717003413 adresinden erişildi.

Zhao, T. (2006). Rethinking Empire from a Chinese Concept'All-under-Heaven' (Tian-xia, 天下). *Social Identities*, 12(1): 29-41. https://doi.org/10.1080/13504630600555559 adresinden erişildi.

Zhimin, C. (2021, 01 02). *International Responability and China's Foreign Policy*. *Nids-Mod.* http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/joint_research/series3/pdf/3-1.pdf adresinden erişildi.

Zhi-sui, L. (1994). *The Private Life Of Chairman Mao.* New York: Random House. https://pdfroom.com/books/the-private-life-of-chairman-mao/jndOKay8dRq adresinden erişildi.

Zhihu - 知乎 . (2022, 05 Mayıs). Geniş Ortadoğu Haritası.[Harita] *Zhihu - 知乎*. https://zhuanlan.zhihu.com/p/364291572 adresinden erişildi.

Zhu, Z. (2009). China's New Diplomacy in the Middle East and Its Implication for the United States. Journal of Middle Eastern and Islamic Studies(in Asia), 3(4): 41-52. https://doi.org/10.1080/19370679.2009.12023141 adresinden erişildi.

7. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000 0001 9954 4136
Adı Soyadı	Erdal AYIK
Doğum Yeri	KONYA
Doğum Tarihi	1985

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Fakülte	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	Uluslararası İlişkiler

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (-) YÖKDİL (-) TOEFL (-) IELTS (-)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Hazine ve Maliye Bakanlığı – Muhasebat Genel Müdürlüğü
Görevi/Pozisyonu	Saymanlık Müdür Yardımcısı / Malmüdürü Vekili
Tecrübe Süresi	10 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	Hazine ve Maliye Bakanlığı – Mesleki Eğitim Kursu (6 Ay)
Projeler	-

İLETİŞİM

Adres	Atkaracalar Hükümet Konağı Kat:1 Atkaracalar Malmüdürlüğü Atkaracalar/ÇANKIRI
E-mail	ayikerdal@gmail.com